

Inka Lindberg

**KIINTYMYKSEN KUVAUKSET
ASIAKASDOKUMENTEISSA
HUOSTASSAPIDON LOPETTAMISEN
YHTEYDESSÄ**

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2019

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

LINDBERG, INKA: Kiintymyksen kuvaukset asiakasdokumenteissa huostassapidon lopettamisen yhteydessä

Pro gradu -tutkielma, 90 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tarja Pösö

Huhtikuu 2019

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten kiintymystä, kiinnittymistä ja kiintymyssuhteita kuvataan lastensuojelun dokumenteissa huostassapidon lopettamisen yhteydessä. Tavoitteena on lisäksi selvittää, millaisen painoarvon kuvaukset saavat perusteluina perheen jälleenyhdistämisestä päätettäessä.

Tutkielman teoreettinen viitekehys käsittelee kiintymystä yleisesti sekä kiintymyksen merkitystä lastensuojelun sijaishuollossa. Lastensuojelun kontekstissa kiintymyssuhteisiin liittyvä teoria ja tutkimus auttaa ymmärtämään lapsen ja ensisijaisen hoivaajan välisen suhteen merkityksellisyyden ja tämän suhteen katkaisemiseen liittyviä riskejä, sekä toisaalta myös varhaisten ihmissuhteiden mahdollisia vaurioittavia vaikutuksia yksilön kokonaiskehitykselle. Lastensuojelulaki määrittää, että huostassapidon lakkaamisesta päätettäessä tulee ottaa huomioon lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitseva kiintymyssuhteen laatu sekä lapsen ja hänen vanhempiansa välinen kanssakäyminen.

Tutkielman kvalitatiivisena aineistona on käytetty vuosina 2016–2018 eräässä kaupungissa alle 18 -vuotiaana perhehoidosta kotiutuneiden lasten huostassapidon lopettamispäätöksiä ja kahta päätöstä edeltävää asiakassuunnitelmaa. Tutkittavia lapsia on yhteensä 29 ja aineistoa noin 185 sivua. Aineisto on analysoitu laadullisen sisällönanalyysin menetelmällä.

Tulosten mukaan kiintymystä kuvataan hieman enemmän päätöksissä kuin asiakassuunnitelmissa. Kiintymystä kuvataan kannattelevin-, pulmallisin- sekä lapsen tarpeisiin liittyvien kuvausten kautta. Reilu puolet aineiston koodatuista kuvauksista olivat kannattelevia. Kiintymystä kuvataan lapsen ja biologisen perheen, lapsen ja sijaisperheen, lapsen ja muiden tärkeiden ihmisten, sekä lapsen ja tärkeiden asioiden välillä. Kuvauksista suurin osa kuvasi lapsen ja biologisten vanhempien välistä suhdetta.

Aineiston perusteella kiintymyksen kuvaukset dokumenteissa eivät vaikuta nousevan keskeiseksi osaksi kotiutustyöskentelyä, eikä sitä systemaattisesti arvioida. Kiintymyssuhteet ja siihen liittyvä teoria näyttäytyy tämän aineiston valossa sosiaalityön sisällä diffuusilta siten, että kiintymyksen systemaattisesta arvioinnista puuttuu työkaluja. Kiintymyssuhdeteoria ja siihen liittyvät keskeiset käsitteet tulisi liittää laajemmin lastensuojelutyöhön ja sen arviointiin, jotta ne muodostaisivat systemaattisemman pohjan kiintymyksen tarkastelulle huostaanottoa ennen, huostassapidon aikana sekä huostassapidon lopettamisen yhteydessä.

Avainsanat: lastensuojelun perhehoito, huostassapidon lopettaminen, perheen jälleenyhdistäminen, lapsen etu, kiintymyssuhde, kiintymys

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

University of Tampere

Faculty of Social Sciences

LINDBERG, INKA: Kiintymyksen kuvaukset asiakasdokumenteissa huostassapidon lopettamisen yhteydessä

Master's Thesis, 90 pages

Social work

Supervisor: Tarja Pösö

April 2019

The purpose of this master's thesis is to examine how attachment is described in child protection documentation during the process of the termination of care. In addition, the objective is to examine the importance of these descriptions in the decision-making process concerning reunifications. Because in Finnish language there is not only one concept that has an equivalent meaning to English word attachment, in this thesis parallel concepts to attachment are being used.

Theoretical framework of the study deals with the attachment in general and the significance of attachment in foster care in child protection in particular. In the context of child protection services the attachment theory and empirical research based upon it make it possible to better understand the significance of the relationship between the child and the caretaker, and the risks of disconnecting this relationship. Moreover, they both contribute in our understanding of the potential damaging effects of the early human relationships to the overall development of an individual. Child welfare act defines that one must take into consideration the quality of attachment between the child and her/his welfare and also the interaction between the child and his/hers parents when social worker ends up making decision on the termination of care order.

The qualitative data of this study consists of the decisions on the termination of care orders of children under the age of 18 and two client plans preceding each decisions. The timescale of the research data is between 2016–2018 and it is collected from certain Finnish city. Altogether, there were documents from 29 children in a data that was approximately 185 pages large. Data was analysed with Content analysis method.

According to the results, the attachment is being described slightly more in the decision documents than in the client plans. The descriptions of attachments were buoyant and tricky in nature and addressed the needs of a child. More than half of the coded descriptions were buoyant in the data. Attachment is being described between the child and the biological family, between the child and the foster family and between the child and other meaningful people and things. The majority of the descriptions illustrated the relationship between the child and the biological parents.

The analysis shows that the descriptions of attachment does not seem to play a major role in the part of reunification and is not systematically evaluated. Attachment as such and the related theory seem inaccurate in the social work practice, and there seem to be lacking tools for systematic evaluation of attachment. Attachment theory and its key concepts should be included more broadly to the processes of the child protection work and its assessment procedures before, during and after child has been taking into custody.

Keywords: foster care in child protection, termination of care order, reunification, the best interests of the child, attachment

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	3
2 KIINTYMYSSUHDE, KIINTYMINEN JA KIINNITTYMINEN	5
2.1 Kiintymyssuhdeteoria.....	5
2.2 Kiintymyssuhdemallit	10
2.3 Kiintymys eri elämänvaiheissa ja erilaiset suhteet.....	13
2.4 Kiintymys lastensuojelun arvioinnissa	17
3 SIJAISHUOLTO PERHEHOITONA JA PERHEEN JÄLLEENYHDISTÄMINEN.....	22
3.1 Sijaishuolto ja perhehoito	22
3.2 Huostassapidon lopettamisen periaatteet ja lapsen etu.....	26
4 AINEISTONA DOKUMENTIT	34
4.1 Asiakirjat tutkimusaineistona	35
4.2 Asiakassuunnitelma.....	36
4.3 Päätös.....	38
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	40
5.1 Tutkimusasetelma.....	40
5.2 Aineisto ja aineiston analyysi.....	40
5.3 Eettisyys ja luotettavuus	46
6 KIINTYMYKSEN KUVAUKSET JA PAINOARVO ASIAKASDOKUMENTEISSA	50
6.1 Miten kiintymystä kuvattiin?.....	53
6.1.1 Kannattelevat kuvaukset	53
6.1.2 Pulmalliset kuvaukset	55
6.1.3 Lapsen tarpeisiin liittyvät kuvaukset.....	57

6.2 Kenen välillä ja suhteessa mihin kiintymystä kuvattiin?	57
6.2.1 Biologinen perhe	58
6.2.2 Sijaisperhe	60
6.2.3 Muut tärkeät ihmiset	61
6.2.4 Tärkeät asiat	62
6.3 Kenen ääni kuului ja miten kiintymystä oltiin arvioitu?	62
6.4 Minkä painoarvon kiintymyksen kuvaukset saivat päätöksenteossa?	64
6.4.1 Kiintymyksen merkitys kotiutumistilanteessa	65
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	68
7.1 Kiintymyksen kuvaukset huostassapidon lopettamisen yhteydessä	68
7.2 Kiintymys kotiutumishetkellä ja erilaiset kiintymystarpeet	71
8 POHDINTA	76
8.1 Kohti vaikuttavaa kotiutustyöskentelyä	76
8.2 Rakenteet kiintymyksen huomioimisen edistäjinä	78
Lähteet	82

Alkusanat

- ... Kuka sinä olet? pikku prinssi kysyi. Olet hyvin sievä...
- Minä olen kettu, sanoi kettu.
- Tule leikkimään kanssani, pikku prinssi ehdotti. Olen niin surullinen...
- En voi leikkiä kanssasi, kettu vastasi. Minua ei ole kesytetty.
- Ai! Anteeksi, sanoi pikku prinssi. Mutta hetken mietittyään hän lisäsi:
- Mitä tarkoittaa kesytetty? [...]
- Kesyttää on sama kuin solmia siteitä..
- Solmia siteitä?
- Aivan niin, kettu sanoi. Nyt sinä et ole minulle vielä muuta kuin aivan samanlainen pieni poika kuin satatuhatta muuta pikkupoikaa.. Enkä minä tarvitse sinua. Sen enempiä kuin sinäkään tarvitset minua. Minä en ole sinulle kuin kettu, samanlainen kuin satatuhatta muuta. Mutta jos sinä kesytät minut, niin me tarvitsemme toinen toisiamme. Sinusta tulee minulle ainoa maailmassa. Ja minusta tulee sinulle ainoa maailmassa...
- Alan ymmärtää, sanoi pikku prinssi. On eräs kukka... luulen, että se on kesyttänyt minut...
- Saattaa olla, kettu sanoi. Maan päällä sattuu kaikenlaista... [...]
- Elämäni on yksitoikkoista. Metsästäni kanoja, ja ihmiset metsästävät minua. Kaikki kanat ovat samanlaisia, kaikki ihmiset samoin. Ikävystyn vähitellen. Mutta jos sinä kesyttäisit minut, tulisi elämäni aurinkoiseksi. Oppisin tuntemaan askelten äänen, joka olisi erilainen kuin kaikki muut. Muut askeleet saavat minut ryömimään maan sisään. Sinun askeleesi kutsuisivat minua kuopastani kuten ihana soitto. Ja katso! Näetkö tuolla vehnäpellot? Minä en syö leipää. Vehnä on minulle tarpeetonta. Vehnäpellot ovat minulle yhdentekeviä. Ja se on murheellista! Mutta sinulla on kullankeltaiset hiukset. Olisi ihanaa kun kesyttäisit minut! Vehnä, joka on kullankeltaista, muistuttaisi minua sinusta. Ja rakastaisin tuulen suhinaa vehnäpellossa... Kettu vaikenä, ja katseli kauan pikku prinssiä.
- Ole hyvä... kesytä minut! se sanoi.
- Kyllähän minä mielelläni, pikku prinssi vastasi, mutta minulla ei ole paljon aikaa. Minun täytyy löytää ystäviä ja oppia tuntemaan paljon asioita.
- Ei voi tuntea muuta kuin sen, minkä itse on kesyttänyt, kettu sanoi. Ihmisillä ei ole enää aikaa tuntea mitään. He ostavat kaupoista valmiiksi tehtyjä tavaroita. Mutta kun kaupoissa ei myydä ystäviä, niin ei ihmisillä enää niitä ole. Kesytä minut, jos kerran haluat ystävän!
- Mitä minun tulee tehdä? pikku prinssi kysyi.

- *Sinun täytyy olla hyvin kärsivällinen, kettu vastasi. Ensin istuudut ruohikkoon, noin, vähän etäälle minusta. Minä tarkastelen sinua, etkä sinä puhu mitään. Väärinkäsitykset johtuvat aina sanoista. Mutta päivä päivältä voit istuutua vähän lähemmäksi...*
- *Pikku prinssi tuli takaisin seuraavana päivänä.*
- *Olisi ollut parempi palata samaan aikaan, sanoi kettu. Jos esimerkiksi tulet kello neljältä iltapäivällä, niin jo kolmelta alan olla onnellinen. Mitä pidemmälle kello ehtii, sitä onnellisemmaksi tulen. Kello neljän maissa alan jo hermostua ja olla levoton; saan oppia onnen hinnan! Mutta jos sinä saavut mihin aikaan hyvänsä, en voi milloinkaan tietää, koska minun pitäisi valmistaa sydämeni... Täytyy olla perinteitä. [...]*

Niinpä Pikku prinssi siis kesytti ketun. Ja kun eronhetki lähestyi sanoi kettu:

- *Voi...! Kuinka tulenkaan itkemään.*
- *Se on oma syysi, sanoi pikku prinssi, en minä halunnut sinulle mitään pahaa, mutta itsehän pyysit, että kesyttäisin sinut...*
- *Aivan niin, kettu sanoi.*
- *Mutta nyt alat itkeä! pikku prinssi sanoi.*
- *Aivan niin, kettu sanoi.*
- *Mutta silloinhan et voittanut mitään!*
- *Voitinpas, sanoi kettu, voitin vehnän kultaisen värin. Ja se lisäsi:*
- *Mene takaisin katsomaan ruusuja. Silloin ymmärrät, että omasi on aivan erilainen kuin kaikki muut maailmassa. Kun sitten tulet ottamaan minulta jäähyväisiä, niin lahjoitan sinulle erään salaisuuden...*

(Saint-Exupéry 1984, 67–72.)

1 JOHDANTO

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan perhehoidosta alle 18 -vuotiaana kotiutuneiden lasten kiintymyksen kuvauksia lapsen ja hänen läheisverkoston, muiden henkilöiden sekä ympäristön välillä huostassapidon lopettamisen yhteydessä. Kiinnostukseni tutkielman teemaan on herännyt työskennellessäni lastensuojelun sijaishuollossa, jossa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu muun muassa huostassapidon jatkamisen- ja perheen jälleenyhdistämisen arviointi sekä siihen liittyvä päätöksenteko. Tutkielman aineistona käytetään perhehoidosta kotiutuneiden lasten huostassapidon lopettamispäätöksiä, sekä kahta päätöstä edeltävää asiakassuunnitelmaa. Perhehoito sijoitusmuotona on määritelty siten, että siihen nähdään kuuluvaksi ammatilliset perhekodit, läheisverkostosijoitukset sekä perhesijoitukset muuhun sijaisperheeseen. Tutkielman päättämiskysymys on: Kuinka lastensuojelun edellä mainituissa dokumenteissa kuvataan lapsen kiintymystä läheisverkoston, muiden henkilöiden ja ympäristön välillä? Toisena tutkimuskysymyksenä tarkastellaan sitä, ovatko kiintymyksen kuvaukset keskeisiä näkökulmia kotiutuksen arvioinnissa ja huostassapidon lopettamispäätöksen perusteluina. Tutkielman teoriatausta jäsentyy kiintymyssuhteiden, kiintymisen ja kiinnittymisen teoreettisiin kuvauksiin ja tutkimukseen sekä näiden merkityksiin lastensuojelun sijaishuollon kontekstissa.

Sijoitetulla lapsella on aina taustallaan vähintään yksi kiintymyssuhteen katkos (Sinkkonen 2015b, 156). Kiintymyssuhteiden, kiinnittymisen ja kiintymyksen merkityksiä tulisi nähdäkseni arvioida lastensuojelussa systemaattisesti, sekä ottaa huomioon päätöksenteossa erityisesti silloin, kun sijaishuolto on kestoaltaan pidempi, sekä silloin, kun sijaishuoltopaikaksi valikoituu kodinomainen ympäristö laitoshoidon sijaan. Rajanveto kodinomaisen ympäristön ja laitoksen välillä voi toki olla häilyvä, sillä osa sijaisperheistä ja ammatillisista perhekodeista voi toimia hyvinkin ”laitosomaisesti” ja toisaalta laitokset voivat toisinaan olla hyvinkin kodinomaisia (Enroos 2016, 234; 258). Olen pohtinut sijaishuollossa työskennellessäni paljon huostassapidon lopettamiseen vaikuttavia tekijöitä, miksi kotiutuksia tapahtuu kaiken kaikkiaan vähän, sekä miten kiintymyssuhteet, kiintyminen ja kiinnittyminen otetaan huomioon päätöksenteossa ja lapsen edun arvioinnissa. Kuka arvioi? Miten arvioidaan? Kenen näkökulmasta arvioidaan? Lisäksi olen pohtinut sitä, mitkä tekijät vaikuttavat kotiutumisen mahdollisuuksiin tai toisaalta esteisiin kiintymisen näkökulmasta.

Tilastoraportin (2018a) mukaan kotiutumisia tapahtuu suhteessa vähän huostaanottojen määrään ja huostaanotto kestää usein täysi-ikäisyyteen saakka (Tilastoraportti 2018a, 10). Havaintojeni mukaan lastensuojelun sijaishuollossa on niukasti resursseja biologisten vanhempien kanssa työskentelyyn, joka voi osaltaan heikentää kotiutumisen mahdollisuuksia ja edellytyksiä. Jos vanhempia ei osallisteta

työskentelyyn eikä heidän kanssa työskennellä tavoitteellisesti, on vaarana vanhempien ”katoaminen” prosessista. Vanhempien osallistumattomuus taas vaikuttaa väistämättä vanhemman ja lapsen välisen (kiintymys)suhteen säilymiseen ja ylläpitämiseen. Myös lapsen ja vanhempien tapaamisjärjestelyt sijaishuollon aikana ovat merkittävä tekijä suhteen säilymisen kannalta. Mitä pidempikestoisemmaksi huostaanotto ja sijoitus ajallisesti muodostuu, sitä merkityksellisemmäksi teemaksi kotiutuksen arvioinnin yhteydessä muodostuu myös lapsen kiintymys sijaisperheeseen.

Lapsen ja hänen läheisverkoston, muiden ihmisten sekä lähiympäristön välisen kiintymyksen, kiinnittymisen ja kiintymyssuhteiden tarkastelu kotiutumistilanteissa on mielestäni kiinnostavaa muun muassa siksi, että tällöin lapsen ja biologisen vanhemman välisen kiintymyssuhteen laatu on arvioitu sellaiseksi, että kotiutus on lapsen edun mukainen ratkaisu. Lisäksi näissä tapauksissa lapsen ja sijaisvanhemman välisen kiintymyssuhteen laatua ei olla arvioitu ”esteeksi” lapsen kotiutumiselle. Lastensuojelulain (2007) mukaan, huostassapidon lopettamista harkittaessa tulee muiden seikkojen ohella ottaa huomioon sijaishuollon kesto aika, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitseva kiintymyssuhteen laatu sekä lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen (Lastensuojelulaki 2007/417, 47 §). Tämän tutkielman tarkoituksena on edelliseen peilaten tarkastella kiintymyksen kuvauksia ja painoarvoa lastensuojelun dokumenteissa huostassapidon lopettamisen yhteydessä. Käytän tässä tutkielmassa alle 18 -vuotiaasta käsitettä lapsi.

Vaikka kiintymyksen merkitykset muuttuvat eri tavoin ja erilaisissa suhteissa, se koskettaa elämänkaaren aikana jokaista meistä. Kiintymys on vahvasti yhteydessä monenlaisiin tunteisiin kuten esimerkiksi jälleennäkemisen riemuun, iloon, luottamukseen, ikävään, pettymykseen ja suruun. Olen valinnut työni alku- ja loppusanoiksi otteen Antoine Saint-Exupèryn tunnetusta teoksesta Pikkuprinssi, joka on julkaistu alkuperäisteoksena vuonna 1943. Mielestäni katkelma kuvaa mainiosti kiintymystä — tärkeän suhteen syntymistä ja tästä suhteesta irrottautumista. Tekstiotteen alussa kettu pyytää Pikkuprinssiä kesyttämään itsensä ja kun eron hetki lähestyy, kettu jakaa Pikkuprinssille salaisuuden. En halua avata enempää omia ajatuksiani katkelmasta, koska näen sillä olevan monitasoisia tulkintoja kiintymyksen näkökulmasta tutkielmaan peilaten. Haluan, että lukija saa vapauden käsittää tekstin omalla tavallaan. Tämä tutkielma voi kuitenkin antaa jonkinlaisia tulkintakehyksiä sille, mitä *siteet*, niiden solmiminen ja luoduista siteistä eroaminen voi lastensuojelun sijaishuollon kontekstissa sekä kotiutumistilanteissa merkitä.

Avainsanat: lastensuojelun perhehoito, huostassapidon lopettaminen, perheen jälleenyhdistäminen, lapsen etu, kiintymyssuhde, kiintymys

2 KIINTYMYSSUHDE, KIINTYMINEN JA KIINNITTYMINEN

Kiintymyssuhteen, kiintymisen ja kiinnittymisen käsitteitä käytetään usein rinnakkain. Käsitteiden käytön haasteellisuus suomen kielessä liittyy osin siihen, että englanninkielen käsitettä *attachment* ei voida kääntää yhdellä suomenkieliselä sanalla. Sinkkonen & Kalland (2003) jäsentävät edellä mainitut käsitteet niin, että *kiinnittymisellä* kuvataan vauvan varhaista leimautumista vanhempaansa ja *kiintyminen* tapahtuu lapsen myöhemmässä kehitysvaiheessa vähitellen. *Kiintymyssuhdeteoria* taas on yläkäsite, joka kattaa tärkeät vuorovaikutussuhteet läpi elämän. (Sinkkonen & Kalland 2003, 10.) Ainsworth määrittelee *kiintymyksen (attachment)* herkäksi sidokseksi, joka ei ole vaihdettavissa toiseen ja jota leimaa muun muassa halu läheisyyden säilyttämiseen. Vaikka vanhempien ja lasten välillä tämä sidos muuttuukin lapsen kasvun ja kehityksen myötä, usein heillä on kuitenkin ajoittainen halu palauttaa läheisyys ja vuorovaikutus ja tavata. (Ainsworth 1985, 799–800.) Suomen mielenterveysseuran määrittelee kiintymyksen vaikutukseltaan hieman maltillisemmaksi rakkauden tunnepariksi, joka on ominaista parisuhteiden lisäksi myös esimerkiksi pitkissä ystävyysuhteissa sekä suhteissa läheisiin perheenjäseniin. Kiintymyksen tunne motivoi säilyttämään luotua suhdetta ja sille on tyypillistä kaipuuta, kun kiintymyksen kohde on poissa. Kiintymystä voi olla myös suhteessa paikkoihin ja asioihin. (Suomen mielenterveysseura, 2018.)

Käsittelen tässä luvussa kiintymyssuhdeteoriaa sekä sen pohjalta kehitettyjä kiintymyssuhdemalleja. Lisäksi käyn läpi erilaisia suhteita ja niiden merkitystä elämänkaaren aikana, sekä kiintymystä lastensuojelun kontekstissa.

2.1 Kiintymyssuhdeteoria

Kiintymyssuhdetutkimus voidaan jakaa neljään aaltoon:

1. Kiintymyssuhdeteoreettisen ajattelun syntyyn (John Bowlby)
2. Pienten lasten kiintymyssuhteen erojen ja syntyehtojen kokeelliseen tutkimukseen (Mary Ainsworth)
3. Aikuisten kiintymyssuhteeseen liittyvien sisäisten edustusten tutkimiseen (Mary Main), ja
4. Kiintymyssuhdeteorian ja tutkimuksen ulottamiseen epätavallisissa oloissa eläviin perheisiin, joissa lasten kehitys voi vaarantua (Patricia Crittenden). (Hautamäki 2011, 29.)

Brittiläinen psykiatri ja psykoanalyytikko John Bowlby (1907–1990) tunnetaan kiintymyssuhdeteorian ”isänä”. Bowlby on julkaissut teoriansa perustan kolmiosaisessa teoksessaan *Attachment and Loss* (1969, 1973, 1980), jossa hän avaa lapsen ja äidin/ensisijaisen hoivaajan

varhaisen kiintymyssuhteen merkitystä, sekä sen vaikutusta yksilön myöhemmälle kehitykselle. Bowlbyn teoria pohjautuu hänen havaintoihinsa pienten lasten ja heidän äitien vuorovaikutukseen ero- ja jälleennäkemistilanteissa. Bowlbyn luoman kiintymyssuhdeteorian pohjalta hänen työtään on jatkanut ja täydentänyt Bowlbyn kollega, yhdysvaltalainen kehityspsykologi Mary Ainsworth (1913–1999), joka on muun muassa tehnyt luokitteluja erilaisista kiintymyssuhdemalleista. Amerikkalaisen psykologin, Patricia Crittendenin (1945–) työn vaikutteiden lähteinä on toiminut Bowlbyn ja Ainsworthin työ, jolle on ominaista muun muassa kehitysperiaatteet sekä vaaran ja turvattomuuden merkitykset lapsen kehityksessä. (Farnfield, Hautamäki, Nørbech & Sahhar 2010, 313–314.)

Bowlbyn mukaan ihmisellä on taipumus luoda vahvoja kiintymyssuhteita tiettyihin ”toisiin” (Bowlby 1980, 39). Kiintymyssuhdekäyttäytymisellä on tärkeä rooli ihmisen elämässä lapsuudesta vanhuuteen saakka (Bowlby 1969, 208) ja kiintymys on yhteydessä vahvasti myös tunnesiteisiin (*affectional bonds*) (Bowlby 1969; 1973; 1980). Tuovila (2008) kuvaa Bowlbyn kiintymyssuhdeteoriam pohjimmiltaan vaaraan sopeutumisen teoriaksi, jonka avulla voimme ymmärtää lapsen kehittämiä keinoja selviytyä äärimmäisissä vaaratilanteissa (Tuovila 2008, 30). Myös Crittendenin mukaan kiintymyssuhde on strategia, jonka lapsi kehittää kasvuympäristönsä vaaroja vastaan, itsensä suojelemiseksi (Crittenden 1985, 95). Kiintymyssuhteita näyttäisi esiintyvän kaikissa kulttuureissa (Ainsworth 1991, 38–39). Weissin (1991) mukaan kiintymyssuhteita leimaa läheisyydenhaku, turvallisuusperustaisuus sekä erossa olemisen vastustus (Weiss 1991, 66). Kiintymyssuhdekäyttäytyminen johtaa vähitellen siteisiin ja kiintymiseen, ensin aikuisen ja lapsen välillä ja myöhemmin aikuisen ja aikuisen välillä. Kiintymyssuhteissa opitut käyttäytymismallit ja siteet ovat läsnä koko elämänkaaren, eivätkä ne rajoitu vain lapsuuteen. (Bowlby 1980, 40.)

Psykoanalyttikot ovat jo pitkään jakaneet näkemyksen siitä, että lapsen ensimmäinen ihmissuhde muodostuu hänen persoonallisuuden kivijalaksi. Bowlbyn (1969) mukaan ymmärtääksemme reaktioita, jotka syntyvät lapsen ollessa erossa äitihahmostaan, meidän tulee ensin ymmärtää sen siteen merkitys, mikä sitoo lapsen häneen. (Bowlby 1969, 177.) Kiintymyssuhdekäyttäytymisen muodostuminen perustuu elämisen ehtoihin, ruoan sekä turvan saamiseen (Bowlby 1969, 224). Sillä on elintärkeä biologinen tehtävä ja se on ihmisen lisäksi ominaista myös monille eläinlajeille, koska se turvaa yksilön selviytymisen. Kiintymyskäyttäytyminen on käyttäytymistä, jonka johdosta yksilö luo tai säilyttää läheisyyden kiintymyshahmoonsa esimerkiksi itkemällä, hymyilemällä tai lähtemällä tämän perään, ja näin ”houkuttelemalla” huolenpitoa. Kiintymyskäyttäytymisen ensisijaisena tavoitteena on pitää yllä tiettyä läheisyyttä ja yhteyttä ensisijaisen kiintymyshahmon/hoivaajan kanssa lapsen ollessa pieni. (Bowlby 1980, 39–41.)

Kiintymiskäyttäytyminen toimii koko käyttäytymisjärjestelmän pohjana, jossa lapsi muuttaa vähitellen käyttäytymistään ympäristöstä saadun palautteen ja reaktioiden mukaisesti. (Bowlby 1980, 39.) Äidin läheisyydessä lapsi pystyy vähitellen oppimaan toimintoja, jotka auttavat häntä myöhemmin selviytymisessään (Bowlby 1969, 224–225). Tuovilan (2008) mukaan kiintyminen mielen tasolla merkitsee sitä, että lapsi voi hyödyntää vanhemman kypsiä aivotoimintoja omaksi hyödykseen niin, että lapsen omat mielen-, kokemusten- ja omien tunnetilojen prosessit vähitellen organisoituvat. Näin ollen esimerkiksi traumatisoituneen lapsen suurin ongelma perussuhteissa on se, että hänellä ei ole ollut riittävästi rinnallaan ”järjestäytyntä mieltä”, ja tällöin lapsi on kykenemätön liittämään omia kokemuksiaan pidempään kokemusten ketjuun. (Tuovila 2008, 35.) Lapsen tunne turvallisuudesta pohjautuu hoivaajan käyttäytymisen ennakoitavuuteen. Lapsen ei tarvitse kantaa huolta omasta turvallisuudestaan, jos hän luottaa hoivaajan saatavilla oloon. Näin lapselle jää voimavaroja uusien asioiden oppimiseen ympäristön tutkimisen avulla. Kuitenkin, mitä turvattomampi ja arvaamattomampi ympäristö on, sitä enemmän lapsen käytössä olevia voimavaroja kuluu vaaran välttämiseen sekä oman turvallisuuden varmistamiseen. (Sinkkonen 2015a, 24.)

On todettu, että jo 12 kuukauden ikään mennessä vauvoilla on kehittynyt vahva side äitihahmoonsa (Bowlby 1969, 177.) Monien lasten kiintymyssuhdekäyttäytyminen on esillä voimakkaasti ja säännöllisesti kolmen vuoden ikään saakka. Kolmen vuoden iän saavutettuaan, lapset pystyvät usein sietämään ja hyväksymään paremmin äidin tilapäisen poissaolon ja osallistumaan leikkiin toisten lasten kanssa. Kolmen ikävuoden jälkeen lapset pystyvät myös aikaisempaa helpommin tuntemaan olonsa turvalliseksi vieraassa paikassa vieraiden aikuisten kanssa. (Bowlby 1969, 204.) Lapsen suotuisalle kehitykselle on tärkeää, että hoitaja osoittaa sensitiivisyyttä (herkkyys) ja responsiivisuutta (oikea-aikaisuus) lapsen tarpeille (Bowlby 1973, 357). Mitä enemmän tyytyväisyyttä luotu suhde kummallekin osapuolelle antaa ja mitä suotuisampi se on, sen vakaammaksi ja vahvemmaksi heidän välinen side muodostuu. Jos opittu vuorovaikutusmalli taas on epäedullinen joko toiselle tai molemmille osapuolille, ei side ole niin vakaa. Mahdolliset muutokset opitussa vuorovaikutusmallissa kokonaisuudessaan edellyttää molempien osapuolten käyttäytymisorganisaation muutosta. Kuitenkin esimerkiksi terapeuttisilla tekniikoilla on mahdollista harjoittaa uusia vuorovaikutusmalleja sekä niiden vakiintumista. (Bowlby 1969, 348–349.)

Bowlbyn (1980) mukaan monet tunteet ovat usein heijastuksia yksilön kiintymyssuhteista. Hän on teoriassaan pyrkinyt selittämään emotionaalisen ahdistuksen ja persoonallisuuden häiriön muotoja, esimerkiksi ahdistuneisuutta, vihaa, masennusta sekä emotionaalista välinpitämättömyyttä, jota (vastentahtoinen) erottaminen ja menetys aiheuttaa (Bowlby 1980, 39–40). Ihmisen kehityksessä on herkkyyskausia ja lapsen poikkeava ympäristö voi aiheuttaa riskin kehittää huonosti sopeutuvia

malleja sosiaaliseen käytökseen (Bowlby 1969, 166). Ihmisellä on taipumus pysytellä hyväksi opituissa toimintamalleissa. Mitä traumaattisemmissä olosuhteissa lapsi on elänyt, sen tiukemmin hän yleensä pitää kiinni opituista selviytymisstrategioista ja vuorovaikutusmalleista. (Sinkkonen 2003, 156.) Ensisijaisen äitihahmon menetyksellä yksinään tai yhdessä muiden muuttujien kanssa on todettu olevan yhteyttä psykopatologiaan (Bowlby 1969, xiii). Kernbergin (1979) mukaan myös narsistisilla häiriöillä on juurensa varhaisissa kiintymyssuhteissa. On todettu, että lapsuudessa eletty, määrittää yksilön tulevia kiintymyssuhdemalleja. Siihen, miten yksilön kiintymyssuhdekäyttäytyminen vaikuttaa hänen persoonallisuuteen, liittyy lisäksi elämän aikana luodut muut suhteet. Bowlbyn mukaan lapsen mielenterveydelle ja sen kehitykselle on erityisen tärkeää, jopa välttämätöntä, että lapsi-äiti (tai pysyvä äiti -korvike) suhde olisi lämmin, intiimi ja jatkuva, josta molemmat osapuolet saisivat mielihyvää ja nautintoa. Monet intensiivisimmistä tunteista ilmenevät kiintymyssuhteiden muodostumisvaiheessa, ylläpitämisessä, sen häiriöissä ja uusintamisessa. Menetyksen uhka aiheuttaa ahdistusta ja todellinen menetys surua ja vihaa. (Bowlby 1980, 40–41.) Bowlbyn kokoaman tutkimuskatsauksen mukaan lasten erottaminen heidän ensisijaisesta hoivaajasta aiheutti lapsille kärsimystä ja laaja-alaista kurjuutta pitkäaikaisesti. Nämä häiriöt olivat läsnä, vaikka lapset palasivat myöhemmin kotiin. Bowlbyn (1969) mukaan äidin menetyksellä on hallitseva vaikutus ja se aiheuttaa lapselle kärsimystä ja häiriöitä, vaikka muut olosuhteet olisivat suotuisat. (Bowlby 1969, xii–xiii.)

Häiriökäyttäytymistä voi esiintyä missä tahansa iässä, jos kehitys on edennyt poikkeavaa reittiä ja taustalla on kiintymyssuhteen katkoksia (Bowlby 1980, 41). Kiintymyssuhdehäiriöistä kärsivillä on taipumusta muun muassa ahdistuneisuuteen ja vihaisuuteen, jos heitä ei huomata sekä estyneisyyttä luoda syviä ihmissuhteita myös myöhemmin elämässä. Heillä on lisäksi taipumusta tehdä muille ihmisille kohtuuttomia vaatimuksia, vaatia toisilta paljon sekä alttius hysteerisiin ja psykopaattisiin persoonallisuuksiin. (Bowlby 1969, xiii–xiv; Bowlby 1973, 12–13.) Äidin läsnäololla tai sen puuttumisella on suuri merkitys, kun määritellään lapsen emotionaalista tilaa ja käyttäytymistä (Bowlby 1973, 13).

Mentalisaatiotaidot voivat toimia suojaavana tekijänä elämän hankalissa tilanteissa (Pajulo & Pyykkönen 2011, 73). Mentalisaatiotaitojen kehittymättömyys taas on yhteydessä moniin mielenterveyden ongelmiin ja häiriöihin (Sinkkonen 2015a, 27), kuten esimerkiksi epävakaiseen persoonallisuushäiriöön (Pajulo & Pyykkönen 2011, 77). Lapsella on mahdollisuus mentalisaatiotaitojen oppimiseen, kun kasvuympäristössä on aikuisia, joilla on mentalisaatiokykyä. Mentalisaation kyky kehittyy lapselle tavallisesti neljään-kuuteen ikävuoteen mennessä (Pajulo & Pyykkönen 2011, 71). Mentalisaation käsite on lähellä empatian käsitettä, ja siihen kuuluu toisten

tunnetiloihin eläytyminen sekä tunteiden ja kokemusten kognitiivinen käsitteleminen ja säätely (Sinkkonen 2015a, 26). Se on ihmisen kykyä havaita, tulkita ja kuvata toisen henkilön toimintaa mielen käsittein. Mentalisaatiokykyinen vanhempi pystyy pohtimaan lapsensa kokemuksia ja tunteita erilaisissa tilanteissa sekä haluaa pohtia lapsen käytöksen syitä. Vanhemman mentalisaatiokyvyn puutteet taas voivat aiheuttaa muun muassa väärintulkintoja lapsen käytöksestä, vuorovaikutusongelmia ja jopa lapsen laiminlyöntiä tai pahoinpitelyä. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 71.)

Sinkkonen listaa, että 2000 luvun alussa kiintymyssuhdetutkimuksessa on ollut haasteita etenkin seuraavilla alueilla:

- Kiintymyssuhteen muutoksiin vaikuttavat tekijät (esimerkiksi välttelevästä kiintymyssuhteesta turvalliseksi)
- Tutkimusmetodologian suhteen tutkijoiden välillä ei vallitse yksimielisyyttä
- Vaara siitä, että kiintymyssuhdeteorian avulla pyritään selittämään ilmiöitä, jotka ovat peräisin muualta
- Varhaisten kiintymyssuhdehäiriöiden diagnostiikka on keskeneräistä
- Selkeät luokitukset erilaisista kiintymyssuhteista voivat johtaa siihen, että monisyyksille ja abstrakteille tapahtumasarjoille annetaan liian yksinkertaisia selityksiä
- Kiintymyssuhteiden kulttuuristen ulottuvuuksien huomioiminen on liian vähäistä. (Sinkkonen 2003, 147–150.)

Bowlbyn teoria on saanut osakseen kritiikkiä esimerkiksi psykoanalyttikoiden keskuudessa. Teoriaa on kritisoitu siitä, että se painottaa vahvasti evolutiivisia ja biologisia näkökohtia, ottamatta huomioon ihmisen muuta monimutkaista symbolista toimintaa. Teoria ei ota huomioon esimerkiksi negatiivista kiintymystä, joka voi liittyä muuhunkin kuin fyysiseen erottamiseen ensisijaisesta hoivaajasta. Negatiivinen kiintymys voi esimerkiksi juontaa juurensa ensisijaisen hoivaajan traumasta. (Fonagy 2018, 1–2.) Kiintymyssuhde ei itsessään ole päämäärä, vaan se on evoluutiolla mukautettu järjestelmä, joka täyttää tärkeimmät fysiologiset ja psykologiset tehtävät. Bowlbyn teoriaa on myös kritisoitu siitä, että ihmismielellä on monia kompleksisia erityispiirteitä, joita ei voida suoraan verrata eläimiin (Fonagy 2018, 18–19). On lisäksi ajateltu, että mitään erityistä käyttäytymistä ei voida tunnistaa kiintymykseksi. Fonagyn (2018) mukaan tämän päivän yleinen käsitys on, että avaintekijät kiintymyssuhteeseen ovat ihmisen psykologisissa mekanismeissa. Ihmisen koko käyttäytymisjärjestelmällä on yhteinen tehtävä optimoida läheisyyttä eri konteksteissa. Hoitajan

herkkyys vastata lapsen tarpeisiin vaikuttaa voimakkaasti kiintymyssuhdejärjestelmään, koska kun lapsi huomaa kuinka hänen tarpeisiin vastataan, vaikuttaa se käyttäytymisjärjestelmän kehittymiseen. Fonagyn (2018) mukaan kiintymyssuhdeteoria liittyykin paljon laajempaan kuin vain kiintymykseen, koko ihmisen kehitykseen. (Fonagy 2018, 9–10.)

Schoren & Schoren (2008) mukaan Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria on petollisen yksinkertainen todetessaan, että varhaisimpien elämänvaiheiden suhteet muokkaavat pysyvästi selviytymistoimintojamme ja nämä kiinnitysprosessit ovat ihmisen kokemuksen keskipisteessä elinkaaren loppuun saakka. Nykyaikaista kiintymyssuhdeteoriaa on laajennettu Bowlbyn teoriaa monimutkaisemmaksi ja lääketieteellisesti merkittävämmäksi. Teorian luomisen on mahdollistanut muun muassa neurobiologian kehitys ja teorian laajentaminen muihin tieteenaloihin kuten psykoanalyysiin, neurotieteisiin ja psykiatriaan. Schore & Schore (2008) ehdottavatkin että nykyaikainen kiintymyssuhdeteoria nimettäisiin *sääntelyteoriaksi*. (Schore & Schore 2008, 9–10.) Schoren & Schoren mukaan yksilöllinen kehitys syntyy lapsen ja hoitajan aivojen, mielen ja ruumiin välisestä suhteesta, jota kulttuurinen ympäristö tukee tai uhkaa. Kiintymyssuhteen lopputulos on Bowlbyn teoriaa monimutkaisempi yhdistelmä ympäristön ja hoivaajan vuorovaikutusta, yksilön biologisten taipumusten eli luonteen vahvuuksia ja heikkouksia sekä varhaisia suhteita hoitajiin tietyssä sosiaalisessa ympäristössä eli kulttuurissa. (Schore & Schore 2008, 17.)

Vaikka Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria on saanut osakseen myös kritiikkiä, sen perusajatus kiintymyssuhteen merkityksestä lapsen varhaiselle selviytymiselle ja kehitykselle, sekä tämän suhteen mahdollisesta merkityksestä myöhemmälle elämälle vaikuttaisi olevan tunnustettu.

2.2 Kiintymyssuhdemallit

Monet kolmen kuukauden ikäiset imeväisikäiset vastaavat eri tavoin äidin läsnäoloon kuin muihin ihmisiin. Lapset esimerkiksi hymyilevä ja ääntelevät helpommin omalle äidilleen. Lapsi ei vain tunnista äitiään, vaan myös käyttäytyy niin että äiti pysyisi hänen lähellä. Läheisyys-ylläpidon käytös näkyy selvästi, kun äiti lähtee huoneesta ja lapsi alkaa itkemään tai seuraa häntä. (Bowlby 1969, 199–200.) Myös Mary Ainsworth on tutkinut lapsia ja heidän äitejään ero- ja kohtaamistilanteissa vierastilanne -testin avulla (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall 2015, xxv; xxxi). Ainsworth havaitsi, että kiintymyssuhdemalli näkyy usein erityisesti jälleennäkemis- ja erotilanteissa (Ainsworth 1979, 932). Kiintymyssuhdemallit jaetaan tavallisesti *turvalliseen kiintymyssuhteeseen*, sekä *turvattomiin kiintymyssuhteisiin*: *välttelevään*-, *ristiriitaiseen*-, sekä *organisoiutumattomaan kiintymyssuhteeseen* (Ainsworth ym. 2015, xxv; xxxi). Allenin (2011) mukaan tutkimukset ovat jo pitkään osoittaneet, että turvattoman kiintymyksen lapsilla on enemmän sosiaalisia ja emotionaalisia

vaikeuksia. Esimerkiksi jotkin epävarmojen kiinnitysten muodot liittyvät merkittävästi muun muassa lisääntyneeseen perheväkivallan toteutumiseen, korkeampaan alkoholin ja aineiden väärinkäytön tasoon sekä terveydellisiin riskeihin. (Allen 2011, 15.) Turvallisella kiintymyssuhteella taas on lapselle tulevaisuudessa monenlaista hyötyä (Allen 2011, 14–15; Sinkkonen 2015a, 32). Ainsworth (1991) kuitenkin muistuttaa, että yksilölliset erot eri ikäisillä lapsilla vaikuttavat kiintymyssuhteilleen sekä niiden ilmenemismuotoihin myöhemmällä iällä (Ainsworth 1991, 48).

Turvallisesti kiintyneet

Turvallisesti kiintyneen lapsen tarpeisiin on vastattu sensitiivisesti. Turvallinen kiintymyssuhde voi johtaa itsesäätelykyvyn kehittymiseen, laajaan asteikkoon hallittavissa olevia tunteita sekä uteliaisuuteen. Turvallinen kiintymys mahdollistaa jaetun tarkkaavaisuuden, joka on kielen kehityksen perusta. Turvallisesti kiintyneillä lapsilla on lisäksi parhaat mahdollisuudet sosiaalisuuteen ja kognitiivisten kykyjen kehittymiseen: lasten empatiakyky kehittyy, he ovat suosittuja ja he sietävät stressiä. (Tuovila 2008, 36–37.) Lapset lähestyvät hoitajaansa suoraan ja positiivisesti tietäen, että heidän mahdollinen kärsimys ja hätä huomataan ja siihen vastataan lohdullisesti ja ymmärtäväisesti. Näin myös luottavainen ja yhteistyökykyinen käytös kehittyy. (Howe, Brandon, Hinings & Schofield 1999, 27.) On olemassa tutkimusnäyttöä vauvaiän turvallisen kiintymyksen myönteisistä heijastusvaikutuksista lapsen kognitiiviselle, emotionaaliselle ja sosiaaliselle kehitykselle (Sinkkonen 2003, 152). Noin 55 % ihmisistä arvioidaan turvallisesti kiintyneiksi (Howe ym. 1999, 33).

Välttelevästi kiintyneet

Välttelevästi kiintyneet lapset kokevat vanhempansa usein torjuviksi, häiritseviksi ja kontrolloiviksi. Jos lapsi näyttää hätää, tämä usein vaikuttaa ärsyttävän hoitajaansa. Tavanomainen kiintymyssuhdekäyttäytyminen, esimerkiksi itku tai vanhemman seuraaminen, ei tuotakaan sitä reaktiota, mitä lapsi odottaa hoivaajaltaan saavansa. Näin ollen lapsi usein pyrkii minimoimaan kiintymyskäyttäytymistään ja kiistämään tai ohittamaan hätäänsä sekä torjumaan suuria kielteisiä tunteita ja näin suojaamaan itseään emotionaalisesti. Lapsi oppii pysyttelemään kohtuullisessa läheisyydessä hoivaajaansa aiheuttamatta liian suurta ärsytystä hänessä, mikä vähentää vanhemman torjumista. (Howe ym. 1999, 27.) Välttelevästi kiintyneet voivat näyttäytyä näennäisesti reippaina lapsina. Heidän on kuitenkin hankala tyynnyttää negatiivisia tunteitaan, heillä voi olla vaikeuksia kaverisuhteissa ja heillä voi ilmetä piiloaggressiota. (Tuovila 2008, 37.) Välttelevästi kiintyneillä saattaa lisäksi olla epäilyksiä toisista ihmisistä, hankaluuksia suhteiden muodostamisessa sekä heikko

luottamus toisiin ihmisiin (Allen 2011, 14). Arviolta 23 % ihmisistä ovat välttelevästi kiintyneitä (Howe ym. 1999, 33).

Ristiriitaisesti kiintyneet

Ristiriitaisesti kiintyneitä on arviolta noin 8 % ihmisistä (Howe ym. 1999, 33). Ristiriitaisesti kiintyneen lapsen hoivaaja käyttäytyy epäjohdonmukaisesti sekä emotionaalisesti ja muutoinkin epäluotettavasti. Lapsi pyrkii usein herättämään hoivaajan huomion maksimoimalla käyttäytymistään. Nämä lapset taistelevat huomiosta ja suojelusta. Lapset eivät koe, että olisivat ansainneet automaattisesti kiinnostusta hoitajaltaan ja suhdetta hoitajan kanssa ohjaa voimakkaat rakkauden ja vihan tunteet. Ristiriitaisesti kiintyneet ovat herkästi alttiita stressille sekä emotionaaliselle epävakaudelle. Lisäksi he kokevat ristiriitaisia tunteita toisia ihmisiä kohtaan sekä suhteissa toisten ihmisten kanssa. (Howe ym. 1999, 28.)

Organisoitumattomasti kiintyneet

Organisoitumattomasti (*disorganoitumattomasti*) kiintyneiden lasten on hankala organisoida käyttäytymistään. Organisoitumattomasti kiintyneen lapsen vanhemmat ovat usein pelottavia, vaarallisia, väkivaltaisia sekä emotionaalisesti epävakaita. Vanhemmat voivat olla esimerkiksi psykoottisia tai päihdeongelmaisia. Lapsi käyttäytyy epäjohdonmukaisesti, hän on varautunut, aggressiivinen ja jähmettyy. (Howe 1999, 29.) Organisoimattomasti kiintynyt ihminen on usein kohdannut lapsuudessaan toistuvia traumoja, kaltoinkohtelua ja hoidon vakavia puutoksia. Tällöin voi olla hankala erottaa, mikä osa käytöksestä selittyy kiintymyssuhteiden turvattomuudella ja mikä traumakokemuksilla. Varhaisen traumatisoitumisen ja organisoimattoman kiintymyssuhteen yhdistelmän seurauksena syntyy usein taipumus erilaisiin dissosiativisiin ilmiöihin. Myöhemmät seuraukset voivat ilmetä esimerkiksi aistimusten vääristymisenä tai todellisuudesta irtautumisen kokemuksina ja näillä oireilla on merkitystä monissa mielenterveyden häiriöissä, kuten esimerkiksi persoonallisuushäiriöissä ja paniikkihäiriöissä. (Sinkkonen 2015a, 35.) Noin 15 % ihmisistä arvioidaan olevan organisoitumattomasti kiintyneitä (Howe 1999, 33).

Patricia Crittenden näkee kiintymyssuhdemallit yksilön strategioina itsensä suojelemiseksi. Crittenden on luokitellut kiintymyssuhdestrategioita Ainsworthin kiintymyssuhdemallien luokittelun pohjalta. Hän tulkitsee hädänalaisten ja ”vaikeiden” lasten käyttäytymistä organisoiduilla itsepuolustusellisilla strategioilla. Strategioiden tarkoituksena on maksimoida yksilön suoja uhkaavissa tai vaarallisissa olosuhteissa. Luodut strategiat kuvastavat hänen mukaan kiintymyskäyttäytymistä. (Farnfield ym. 2010, 313–314.)

Kiintymyssuhdemalleilla on lapsuudesta aikuisuuteen tietty taipumus pysyvyyteen ja ne ovat lisäksi vahvasti ylisukupolvisia (Sinkkonen 2015a, 30). Erilaisten kiintymyssuhdemallien tunnistaminen lastensuojelussa olisi tärkeää, jotta lapsen käytöstä pystyttäisiin ymmärtämään paremmin ja hänen tarpeisiin pystyttäisiin vastaamaan parhaalla mahdollisella tavalla. Ymmärrys kiintymyssuhdemalleista voi antaa tärkeää tietoa myös päätöksentekoon liittyen, esimerkiksi sijaishuoltopaikkaa valittaessa tai kotiutusta suunniteltaessa. Tuovilan (2008) mukaan lapsen hoitaminen niin, että hän saa (kiintymyssuhdetta) korjaavia kokemuksia, vaatii tunnesuhteeseen perustuvia vuorovaikutus- ja kiintymyssuhteita sellaisten uusien aikuisten kanssa, jotka ovat sitoutuneita lapseen sekä lapsen hoitoon. Varhaiset kiintymysmallit ovat yhteydessä sosiaalisiin taitoihin, tunteiden säätelyyn, muistitoimintoihin, kielen kehitykseen sekä käsitykseen itsestä ja muista. Se, millaisia myöhempiä seurauksia lapsen kiintymyssuhdemalleilla on, riippuu sekä hoidon ja vuorovaikutuksen puutteellisuuden tasosta, että lapsen geneettisestä perimästä. Vaurioitunutta mieltä ja kehitystä voi myöhemmin korjata hyvällä vuorovaikutuksella sekä korjaavilla ihmissuhteilla. Kuinka paljon jälkeensä on mahdollisuuksia mielen ja kehityksen korjaamiseen, riippuu kuitenkin monesta tekijästä sekä siitä, kuinka nopeasti tähän ryhdytään. (Tuovila 2008, 32–34.) Onnistunut kiintymys lapsen ja sijaisvanhemman välillä on välttämätön sijoitetun lapsen trauman hoidossa (Hallas 2002, 112).

Ainsworthin kehittämää vierastilanne -testin sovellusta arkielämässä voidaan käyttää myös sijaishuollossa, jossa lapsen ja vanhemman ero- ja kohtaamistilanteita nähdään usein. Nämä tilanteet kertovat paljon lapsen ja vanhemman välisestä tunnesuhteesta. (Tuovila 2008, 31.) Bowlbyn (1969) mukaan nämä tilanteet antavat erityisesti tietoa siitä, kuinka turvallinen ja sitoutunut lapsen vanhempi on ollut (Bowlby 1969, 337). Lastensuojelun olisi tärkeä selvittää, voidaanko lasten ja heidän biologisten vanhempien välistä kiintymyssuhdetta parantaa erilaisten menetelmien, esimerkiksi Theraplayn avulla. Kaikille menetelmille yhteistä on pyrkimys vanhempien mentalisaatiokyvyn parantamiseen (Sinkkonen 2015a, 37). Lapsen ja vanhemman välisen turvattoman kiintymyssuhdemallin ei voida olettaa ”korjaantuvan” lapsen sijoituksella. Sinkkonen (2015b, 158) arvioi, että sijoitukseen tulevien lasten kiintymyssuhteet ovat usein turvattomia. Terapeuttisilla tekniikoilla on kuitenkin mahdollista harjoittaa uusia vuorovaikutusmalleja sekä niiden vakiintumista (Bowlby 1969, 349).

2.3 Kiintymys eri elämänvaiheissa ja erilaiset suhteet

Lastensuojelun kontekstissa kullekin ikäkaudelle tyypillisten kehityshaasteiden tunnistaminen, sekä erilaisten ihmissuhteiden merkitysten ymmärtäminen on mielestäni tärkeää perheen

jälleenyhdistämistä suunniteltaessa. Eri ikäisillä lapsella on erilaiset tarpeet ja vanhemman kyky vastata lapsen ikäkaudelle tyypillisiin tarpeisiin on tärkeä osa vanhemmuuden arviointia kotiutumista suunniteltaessa. Myös eteneminen kiintymyssuhteissa, esimerkiksi ahdistuksen vähittäinen häviäminen erotilanteissa, kehittyy vähitellen 2 -vuotiaan lapsen riippuvuudesta, 17 vuotiaan nuoren selviämiseen ilman vanhempien jatkuvaa läsnäoloa (Weiss 1991, 71). Erilaisten suhteiden ja kiintymyksen merkitys eri elämänvaiheissa on oleellinen osa, kun pohditaan lapsen paluuta biologisten vanhempien luokse. Mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa, primaarihoitajan merkitys vähenee ja mahdollistuu myös muiden tärkeiden suhteiden ja vanhempien toissijaisten kiintymyssuhteiden muodostaminen, esimerkiksi sisaruksiin, sukulaisiin, opettajiin tai muihin henkilöihin (Ainsworth 1991, 36).

Jotta voisimme ymmärtää kiintymyssuhteen yhteyttä kognitiiviseen, sosiaaliseen ja emotionaaliseen kehitykseen, tulee meidän tuntea kullekin ikäkaudelle tyypilliset kehityshaasteet sekä lapsen sen hetkiset voimavarat ja haasteet (Punamäki 2003, 177). Bowlbyn (1969, 1982) mukaan kolmannen ja neljännen ikävuoden välillä lapsi alkaa ymmärtämään vähitellen, että hänen hoitajallaan on omia ajatuksia ja tavoitteita, jotka eivät välttämättä liity lapseen itseensä. Lisäksi lapsen kielitaidon parempi kehittyminen mahdollistaa sen, että lapsi pystyy kommunikoimaan paremmin vanhempiensa kanssa suunnitelmistaan ja toiveistaan. Tämän myötä kasvava luottamus antaa mahdollisuuden sille, että lapsi selviää pidempiä eroja äidistään ja nämä erot aiheuttavat vähemmän hätää. Myös liikkumisen helpottuminen kävelystä juoksuun mahdollistaa lapsen liikkumisen kauemmaksi ”turvallisesta tukikohdastaan” ja mahdollisuuden tutkia ympäristöään eri tavoin sekä muodostaa yhteyden muihin ihmisiin ja ikätovereihin. Ikätovereiden rooli saa lapsen elämässä aikaisempaa enemmän merkitystä kolmen ja neljän ikävuoden välillä. (Ainsworth 1991, 33–34.) Kiintymys näyttää kehittyvän vähitellen ”ylivoimaisesta” riippuvuudesta kohti suhteellista autonomiaa ja erossaolon sietäminen kehittyy hiljalleen harvoista ja lyhytkestoisista erillä oloista kohti useampia ja pitkäkestoisempia eroja. Latenssi-ikäinen, 6-12 -vuotias lapsi tarvitsee edelleen säännöllisesti varmuuden siitä, että vanhempi on saatavilla, kun taas nuoret tarvitsevat yhä vähemmän vanhempien läsnäoloa aiheuttamatta heissä ahdistusta. (Weiss 1991, 71.) Merkittävä muutos tapahtuu nuoruuden myötä, johon liittyy hormonaalisia muutoksia sekä muutoksia kognitiivisessa kyvyssä (Ainsworth 1991, 33–34). Itsenäisyyden tunne saavutetaan yleensä varhaisaikuisuudessa, joka etenee vähitellen lapsuudesta nuoruuteen ja sitä kautta aikuisuuteen. Toisaalta itsenäisyys ei kuitenkaan tarkoita, että kiintymys vanhempiin olisi kadonnut. (Ainsworth 1991, 36.) Yläasteen loppuessa useammat nuoret ovat jo luopuneet varsin pitkälle vanhempien kiintymyshahmosta. Jotkut seurustelevat, on parhaita ystäviä ja nämä suhteet edistävät turvallisuuden tunnetta ja sisäisen hyvinvoinnin tilan ylläpitämistä.

Viimeinen vaihe muutoksessa lapsuuden kiintymyssuhdesysteemiin on, kun ihminen valitsee aikuisen kiintymyshahmon aloittaessaan parisuhteen. (Weiss 1991, 71–72.) Vaikka primaarihoitajan merkitys väheneekin vähitellen lapsuudesta nuoruuteen, ei rakastetuksi tulemisen perustarve iän mukana vähene (Hurtig 2003, 103).

Robert Weiss (1974) on määritellyt kuusi erilaista yhteisyyden ulottuvuutta, jotka voivat esiintyä suhteessa muiden kanssa. Vaikka Weiss on alun perin kehittänyt nämä tutkiessaan yksinäisyyttä, ulottuvuudet ovat mielestäni kattava jäsennys erilaisista ihmissuhdekomponenteista ensisijaisen kiintymyssuhteen lisäksi. Weissin (1974) mukaan nämä eri ulottuvuudet voivat olla ratkaisevia tietyissä olosuhteissa sekä eri vaiheissa elämänkaarta ja kaikki ovat tarpeen, jotta yksilöt voivat tuntea riittävästi tukea ja välttää yksinäisyyttä. Eri ulottuvuudet voivat olla läsnä joko eri suhteissa tai yhdessä suhteessa voi esiintyä useita ulottuvuuksista. (Weiss 1974 Cutronan & Russellin 1987, 39 muk.)

1. Kiintymys (*attachment*): Emotionaalinen läheisyys, joka luo turvallisuuden tunnetta. Esimerkiksi läheiset ihmissuhteet.
2. Hoivaaminen (*opportunity for nurturance*): Muiden hoiva suhteessa omaan hyvinvointiin. Esimerkiksi suhde puolisoon tai lapseen.
3. Liittyminen (*social integration*): Ryhmään kuulumisen tunne. Esimerkiksi ystävät ja vertaiset.
4. Arvostus (*reassurance of worth*): Pätevyyden, taitojen ja arvon saaminen muilta. Esimerkiksi työyhteisön kollegat.
5. Avun saanti (*reliable alliance*): Monenlainen avun saanti, esimerkiksi taloudellinen apu tai lastenhoitoapu. Esimerkiksi suhde sukulaisiin.
6. Neuvojen saanti (*guidance*): Neuvot ja ohjeet. Esimerkiksi suhde opettajaan, mentoriin tai vanhempi -hahmoihin. (Weiss 1974 Cutronan & Russellin 1978, 39–40 muk.)

Ainsworth (1991) toteaa, että (ihmis-)suhde voi olla ihmiselle tärkeä riippumatta suhteen luokasta (Ainsworth 1991, 39). Monia elämänaikaisia suhteita voi lisäksi leimata kiintymys (Ainsworth 1985, 792). Ainsworth (1985) uskoo, että lähes kaikki ihmiset muodostavat elämänsä aikana ainakin muutamia tunnesuhteita/-siteitä muiden kanssa. Osassa suhteista voi olla tunnistettavia piirteitä kiintymyksestä, kun taas toiset suhteet eivät välttämättä muistuta kiintymyssuhteita kriittisellä tavalla. Ainsworth määrittelee *tunnesiteen* (*affectional bond*) suhteellisen pitkäaikaiseksi sidokseksi, jossa toinen nähdään tärkeänä ja ainutlaatuisena yksilönä, joka ei ole vaihdettavissa kehenkään toiseen henkilöön ja josta erottaminen tai jonka menetys aiheuttaisi ahdistusta ja surua. Täten se voidaan erottaa muista pitkäaikaisista suhteista, jossa toisen rooli voi olla merkittävä, mutta josta erottaminen

ei aiheuta samanlaista ahdistusta tai surua. Ainsworth vertaa tällaista suhdetta esimerkiksi työpaikan kolleegaan. Kiintymykseen liittyviä kriteerejä voi olla myös tunnesiteisiin luokitelluissa suhteissa, esimerkiksi halussa säilyttää läheisyys. Ainsworthin mukaan on lisäksi olemassa kiinnittymiskriteeri, joka on selvästi ominaista, erityisesti lasten ja vanhempien väliselle suhteelle. Tämä on kokemus mukavuudesta ja turvallisuudesta suhteessa toiseen niin, että yksilöllä on myös kyky siirtyä tästä turvallisuudesta harjoittamaan muuta toimintaa. Ainsworth kuitenkin toteaa, että koska kaikki kiintymyssuhteet eivät ole turvallisia, kriteeriä olisi muutettava siten, että se merkitsisi *pyrkimystä* löytää mukavuutta ja turvallisuutta toisesta. (Ainsworth 1985, 799–800.)

Suhteita voidaan selittää myös biologisin mekanismein. Vanhempien lisäksi sisarukset, jotka jakavat toistensa kesken paljon samanlaisia geenejä, pyrkivät edistämään näiden geenien säilymistä edistämällä toistensa hyvinvointia. Vanhemmat sisarukset voivat toisinaan edustaa vanhemmuuden roolia jollain tasolla, sekä huolen pitoa, jolloin heistä voi tulla vanhempia täydentäviä kiintymyskohteita nuoremmille sisaruksilleen. Jos kaksi tai useampi sisarus erotetaan ensisijaisista kiintymyssuhteestaan ja heitä hoidetaan samassa paikassa, heidän kokemansa ahdistus voi olla pienempää, kun he voivat olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tällöin kiintymys sisarukseen voi toimia lasta suojaavana tekijänä. Suhteiden selittämistä biologisin mekanismein voidaan laajentaa lisäksi muihin sukulaisiin. Psykologinen selitys suhteiden sidoksiin sukulaisuussuhteissa taas voidaan selittää yhteisellä historialla, joka sitoo heidät erityisesti yhteen. Kokemusten jakaminen pitkällä aikavälillä voi olla merkityksellistä kuitenkin myös muissa suhteissa, sillä pitkät suhteet edistävät usein turvallisuuden ja luottamuksen kokemusta toiseen. Sukulaisuussuhteisiin voi kuitenkin liittyä erityinen luottamus siihen, että heiltä saa apua tarvittaessa. Toisaalta sukulaissuhteeseen liittyy myös moraalinen velvollisuus auttaa, joka tekee sukulaisista erityisen tärkeitä henkilöitä sosiaalisessa verkostossa. (Ainsworth 1991, 46–48.) Moraalinen auttamisvelvollisuus on mielestäni mielenkiintoinen näkökulma lastensuojelun sukulaissijoituksia pohdittaessa ja tätä teemaa on tärkeä tarkastella sukulaissijoituksia arvioitaessa.

Huolimatta siitä, että kiintymys mielletään herkästi ihmisten välisissä suhteissa ilmeneviksi, kiintymystä voi esiintyä myös suhteessa ympäristöön, asioihin ja muihin subjekteihin. Vaikka kiintymyksestä ympäristöön ja paikkaan on erilaisia näkemyksiä, Lewickan (2008) mukaan yleisesti jaettu näkemys on, että emotionaalisten siteiden luominen paikkoihin on edellytys ihmisen psykologiselle tasapainolle ja hyvälle sopeutumiselle, joka auttaa antamaan ihmisille tarvitsemansa vakauden tunteen yhä laajemmassa maailmassa (Lewicka 2008, 211). Ihmisten ja lemmikkieläinten välistä kiintymystä ovat tutkineet muun muassa Wooward & Bauerd (2007).

2.4 Kiintymys lastensuojelun arvioinnissa

Dozierin, Grasson, Lindhiemin & Lewisin (2015) mukaan ”Evoluutio olettaa vauvan saavan itselleen sitoutuneet vanhemmat ja vanhemmat on evoluutiossa valmisteltu sitoutumaan lapseensa” (Dozier ym. 2015, 232–233). Tämä on myös suomalaisen lastensuojelulainsäädännön kannalta linjaava näkemys, jossa kiintymyssuhteen katkaiseminen nähdään viimeisenä vaihtoehtona. Kuitenkin kun sijoitukseen päädytään, joudutaan aina rikkomaan lapsen ja vanhemman välinen kiintymyssuhde. Tästä näkökulmasta päätöksenteossa kyse on aina ”vähemmän huonosta” vaihtoehdosta, jossa joudutaan rikkomaan evoluution olettamaa kehityskulkua tilanteessa, jossa lapselle ei ole sillä hetkellä tarjolla muuta vaihtoehtoa. Lastensuojelun ihmiskäsitys pohjautuu uskoon muutoksesta, joka näkyy selkeästi tämänhetkisessä lastensuojelulaissa, huostassapidon väliaikaisuudessa sekä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteessa. Tästä johtuen mikään lastensuojelulain mukainen sijoitus ei pyri lähtökohtaisesti pysyvien ihmissuhteiden tai -kasvuympäristön tarjoamiseen lapselle. (Pösö 2015, 18–19.) Hautamäen (2003) mukaan on aiheellista olettaa, että tilanteissa, joissa perheolot ja lapsen merkitykselliset ihmissuhteet säilyvät likipitään samanlaisina, lapset pysyvät vakaammin kehityspolullaan (Hautamäki 2003, 53). Pysyvä sijoitus kuitenkin haastaa ihmiskäsitystä, odotusarvosta vanhempien muutokselle, johon suomalainen lastensuojelu perustuu (Pösö 2015, 21).

Sijoitetulla lapsella on aina taustallaan vähintään yksi kiintymyssuhteen katkos (Sinkkonen 2015b, 156). Huostaanoton myötä lapsi erotetaan ensisijaisista hoivaajistaan, joka aiheuttaa väistämättömän suhdemuutoksen. Toisaalta, tämä erottaminen nähdään huostaanotosta päätettäessä välttämättömänä puuttumisena perheen ja lapsen tilanteeseen. Huostaanottopäätökseen päädyttäessä on arvioitu, että lapsen kasvuympäristö ei pysty vastaamaan lapsen tarpeisiin lapsen edun mukaisella tavalla tai lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään. Mielestäni huostaanottoon johtavat puutteet lapsen huolenpidossa tai muut lapsen terveyttä ja kehitystä vakavasti vaarantavat kasvuolosuhteet ovat usein sellaisia, jotka voivat olla yhteydessä myös lasta vahingoittaviin kiintymyssuhteisiin sekä lasta vaurioittaviin tapoihin vastata tämän kiintymystarpeisiin (kts. turvalliset ja turvattomat kiintymyssuhteet). Vanhemman kokema välittäminen ja rakkaus lasta kohtaan, ei ole suoraan yhteydessä siihen, kuinka vanhempi pystyy vastaamaan lapsen fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin.

Kiintymyssuhteen toistuva katkeaminen varhaislapsuudessa aiheuttaa sen, ettei lapsi ole pystynyt muodostamaan pysyvää kiintymyskohdetta ollenkaan. Tällöin ongelmana on kiintymyssuhteen laadun sijaan/ohella niiden määrä. (Sinkkonen 2015b, 156–157.) Lasten sijoittaminen sijaishuoltoon vaurioittaa tai muuttaa jo lähtökohtaisesti kiintymyssuhteita. Lisäksi useat siirrot perheestä

sijaisperheeseen ja takaisin aiheuttavat kiintymyssuhteen häiriöitä. (Baer & Martinez 2006, 194–195.) Huolimatta siitä, että lapsen huostaanotto voi osaltaan turvata lapsen kasvun ja kehityksen, se voi aiheuttaa myös suhteiden häiriöitä, joka usein näyttäytyy myös suhteessa seuraaviin hoitajiin (Oxford, Marcenko, Fleming, Lohr & Spieker 2016, 110). Vaikka ammattilaiset tunnistavat laajalti lapsen kaltoinkohtelun pitkäaikaisia riskejä, vähemmän tunnustettu ja usein aliarvioitu ”vaara” on Goldsmithin, Oopenheimin & Wanlassin (2004) mukaan lapsen erottaminen vanhemmistaan, sekä tämän erottamisen pitkäaikaisvaikutukset. Lapsen etua ja sijoittamista koskevissa päätöksissä olisi tarkasteltava kasvuolosuhteiden riskitekijöiden lisäksi myös lapsen kiintymyssuhteen katkaisusta aiheutuvia haittoja ja niiden vahingoittavia vaikutuksia kiintymyssuhdejärjestelmään. Ymmärrys kiintymyssuhdeteoriasta ja kehitystutkimuksesta tarjoaisi kehyksen päätöksentekoprosessiin, jolla voitaisiin ymmärtää erottamisen vaikutukset lapsen kehitykseen. Aina kun on mahdollista, ammattilaisten olisi tehtävä kaikkensa, jotta he voisivat edistää ja suojella turvallista kiintymystä. (Goldsmith ym. 2004, 1–2.) Kiintymyssuhteiden vakaus ja jatkuvuus ovat kriittisiä lasten hyvinvoinnin näkökulmasta. Kaikki perheen jälleenyhdistämisen kokeneet lapset ovat kokeneet häiriöitä suhteessa ensisijaiseen kiintymyskohteeseensa. Kiintymyssuhdehäiriöt vaikuttavat osaltaan sosiaaliseen ja emotionaaliseen kehitykseen ja näin ollen ne voivat johtaa lapsen haastavaan käyttäytymiseen. (Oxford ym. 2016, 109.)

Väite siitä, että lapsen kolme ensimmäistä vuotta ovat hyvin kriittisiä, johtaa tilanteeseen, jossa joudutaan pohtimaan sitä, milloin mahdollinen väliintulo lapsen ja perheen tilanteeseen tulee tehdä, ennen kuin lapselle tapahtuu korjaamatonta vahinkoa (Wastell & White 2012, 397). Wastell ja White (2012) kuitenkin painottavat, että imeväisikäisten lasten aivot eivät ole niin helposti alttiita pysyville ja peruuttamattomille psykososiaalisen puutteen aiheuttamille vaurioille, vaikkakin he toteavat, että lapsen varhaisilla kokemuksilla on yhteys myöhempään kehitykseen ja esimerkiksi psykopatologiaan. Pysyvät fyysiset vauriot tulevat kuitenkin todennäköisemmin äärimmäisestä hoivan puutteesta, riittämättömästä ravinnosta sekä myrkkyyaltistuksesta, eikä esimerkiksi ainoastaan kaoottisesta perhe-elämästä tai huomaamattomasta vanhemmuudesta. Nämä tekijät on tärkeä ottaa huomioon kun punnitaan perheen tukemista: Erotetaanko lapsi perheestään vai pyritäänkö perhettä tukemaan muilla keinoin? (Wastell & White 2012, 409.)

Allen (2011) peräänkuuluttaa varhaisten interventioiden tehokkuutta. Hänen mukaan kehittyneiden maiden keskeisenä lastensuojelupalveluiden ongelmana voidaan nähdä, että interventiot tapahtuvat liian myöhään, jolloin terveysongelmat, sosiaaliset ongelmat ja käytösongelmat ovat jo juurtuneet syvästi lasten ja nuorten elämään. (Allen 2011, 4.) Sinkkosen (2015b) mukaan vähintään puolella sijoitettavista lapsista ja nuorista esiintyy monimuotoisia mielenterveyden ongelmia, joista osa on

vaikeita. Oireiden kirjo on usein laaja ja siihen voi sisältyä esimerkiksi masentuneisuutta, itsetunto-ongelmia ja muita käytöshäiriöitä. (Sinkkonen 2015b, 151.) Useat kiintymyssuhteiden katkokset varhaislapsuudessa aiheuttavat sen, ettei lapsi pysty kiintymään tiettyyn henkilöön. Yksi tunnetuimmista seurauksista on RAD, reaktiivinen kiintymyssuhdehäiriö (*Reactive Attachment Disorder*), joka voi ilmetä esimerkiksi lapsen estyneisyytenä ja vetäytymisenä, vaikka lapsi olisi lohdun tarpeessa. Myös estoton sosiaalisen vuorovaikutuksen häiriö on RAD:in lisäksi tavanomainen lapsilla, joilla on ollut monia sijoituksia ja joiden kiintymyssuhteet ovat heikkoja. (Sinkkonen 2015a, 35–36.) Reaktiivista kiintymyssuhdehäiriötä on löytynyt etenkin sellaisilta lapsilta, jotka ovat kokeneet kaltoinkohtelua, vaikeaa deprivatiota sekä useita kiintymyssuhteiden katkoksia. Monet huostaanotetut lapset ovat Sinkkonen (2003) mukaan tällaisia. Tämän vuoksi lapsen erottamista vanhemmistaan tulisi harkita hyvin tarkoin ja jos sijoitukseen päädytään, tämän jälkeen tulisi välttää kiintymyssuhteen katkeamista uudestaan. (Sinkkonen 2003, 171.)

Muiden kun lapsen ja biologisen hoitajan ja lapsen välistä kiintymyssuhdetta on tutkittu muun muassa adoptoitujen lasten kohdalla. Verrattaessa muihin lapsiin, niillä lapsilla joilla on ollut ongelmia varhaisessa hoivassa, esiintyy yleensä joustamattomampia käyttäytymismalleja suhteessa toisiin ihmisiin. (Dozier, Stovall, Albus & Bates 2001, 1469–1470.) Aiempien suhteiden huonolaatuisuus ja niiden keskeytyminen voi jättää pysyviä vaikutuksia lapseen. Toisaalta, lapsen muodostaessa turvallisia kiintymyssuhteita sijaisvanhempaansa, edellisen suhteen epäonnistumisia ja opittuja malleja voidaan muokata ja ”korjata”. (Dozier ym. 2001, 1475.) Lapsen sijoitusympäristöllä on merkitystä lapsen mahdollisuuteen kiinnittyä. Olennaista kiintymyksen kannalta on muun muassa sijaishoitajan herkkyys huomata lapsen viestejä sekä vastata niihin. (Kalland 2003, 322.) Jos lapsella ei ole kokemusta hyvästä hoivasta, tulisi hänet sijoittaa mahdollisimman varhain, jo ensimmäisen elinvuoden aikana, jotta kokemus hyvästä hoivasta kerkeisi syntymään. Jos taas lapsella on varhaisia hyviä kokemuksia, sijoitus myöhemminkin voi onnistua. Varhaiset hyvät kokemukset voivat toimia lasta suojaavana tekijänä, vaikkakin useammat katkokset ihmissuhteissa aina kasvattavat lapsen vaurioitumisen riskiä. (Kalland 2003, 231.)

Kiintymyssuhdehäiriöinen lapsi voi hylätä hoitajan pyrkimykset tarjota hoivaa, joka voi etäännyttää lasta hoivaajastaan ja aiheuttaa esimerkiksi sijoituksen keskeytymisiä. Tämä taas voi altistaa lasta negatiiviselle kehälle ja useille sijoituksille. Useiden hoivaajien vaihtuminen taas voi johtaa reaktiivisen kiintymyssuhdehäiriön kehittymiseen. (Goldsmith ym. 2004, 2.) Lasta hoivaavan henkilön sitoutuminen on hyvin ratkaisevaa sijoitetun lapsen kannalta (Dozier ym. 2015, 222). Hoivaajan sitoutuneisuuden asteen on todettu olevan yhteydessä ainakin yhtenä tekijänä suhteen jatkumiseen (Dozier ym. 2015, 230). Dozierin ym. (2015) havaintojen mukaan sijaisvanhemman

sitoutuneisuus ennustaa sijoituksen kestoa (sijoituksen katkeamisen riski pienempi) sekä ylipäättään sijoituksen ja suhteen vakautta sekä näiden myötä onnistuneesti sijoitettujen lasten myöhempää selviytymistä (Dozier ym. 2015, 233). Se, että sijaisvanhemmat voivat olettaa, että suhdetta sijoitettuun lapseen ylläpidettäisiin ja siihen rohkaistaisiin myös lapsen kotiutuessa ja sen jälkeen, voisi syventää sijaisvanhempien omistautumista ja sitoutumisen todennäköisyyttä (Dozier ym. 2015, 235). Valkosen (2014) tutkimuksessa selvisi, että sijaisvanhemmilla oli hyvin erilaisia kokemuksia kiintymisestä sijaislapseen. Pääasiassa sijaisvanhemmat kuitenkin kokivat kiintyneensä lapsiin. Haasteita kiintymyksen luomisessa aiheutti, jos lapseen oli ollut hankala saada kontaktia, jos lapsi ei itse osoittanut kiintymystä, lapsen vaikeahoitoisuus sekä epävarmuus sijoituksen kestosta. Kiintymyksen tunnetta kuvattiin vähitellen syntyväksi. Sijaisvanhempien mielestä kiintymykseen vaikutti lisäksi lapsen persoona, ikä ja käyttäytyminen. Pieneen vauvaan kiinnytettiin helpommin, kuin isompaan lapseen. (Valkonen 2014, 63.)

Lapsella on hyvät mahdollisuudet uusien kiintymyssuhteiden muodostamiseen sijaisperheissä (Sinkkonen 2015b, 156). Jos taas lapsi on ollut sijoitettuna laitokseen, jossa on vaihtuva henkilökunta, kiintymyssuhdetta aikuisiin ei välttämättä synny (Räty 2007, 290). Myös omana hypoteesinani on, että kiintymyssuhteiden merkitykset korostuvat enemmän kodinomaisessa-, kuin laitospäiväkodin ympäristössä. Sijaisvanhemman omistautumiseen vaikuttaa monet tekijät, kuten esimerkiksi käsitys suhteen pysyvyydestä (Dozier ym. 2015, 220). Huostaanoton ”väliaikainen luonne” voi vaikuttaa sijaishuoltopaikan aikuisten sitoutumiseen suhteessa lapseen, joka taas voi johtaa pedagogissävyyteiseen tai etäännyttävään hoitoon, sen sijaan että sijaishoitajalla olisi uskallusta heittäytyä ottamaan vastaan myös lapsen tunteet. Myös lapsella on sijoitettaessaan sama haaste, eikä hän aina tiedä kenen ”oma” hän on ja minne hän kuuluu. (Sinkkonen 2015b, 154). Hardenin, Meischin, Vickin & Pandohie-Johnsonin (2008) mukaan kiintymyksen on havaittu olevan oleellinen elementti sijaisvanhempien ja sijoitettujen lasten välisessä suhteessa. Heidän mukaan sijaisvanhempien kiintymys ja sitoutuminen ovat tärkeimmät tekijät, jotka tulisi ottaa huomioon sijoituksen laatukriteereitä pohdittaessa. (Harden ym. 2008, 888.) Sijaishuoltopaikan tulisi olla lapsen mahdollisia turvattomia kiintymyssuhteita korjaava ja sijoituksen tulisi voida antaa kaiken kaikkiaan parhaat mahdolliset eväät lapsen myöhemmälle elämälle. Sijaishuollon tulisi kokonaisuudessaan tarjota sijoitetun lapsen yksilölliset tarpeet huomioon ottavaa monipuolista huolenpitoa, hoitoa ja kasvatusta (Kananoja & Ruuskanen 2019, 41).

Tutkimustietoa, etenkin lapsen ja vanhempien välisen kiintymyssuhteen merkityksestä kotiutumistilanteessa, vaikuttaisi olevan puutteellisesti. Tämän vuoksi onkin mielestäni asianmukaista kysyä, kuinka lastensuojelussa arvioidaan lapsen ja vanhemman välistä kiintymystä

kotiutumistilanteissa ja sitä ennen, sekä millä tavoin lapsen ja vanhemman välisen suhteen korjaamista ja ylläpitämistä on edistetty ja arvioitu ennen perheen jälleenyhdistämistä. Lastensuojelun velvollisuutena on tukea ja edistää lapsen ja hänen vanhempansa myönteistä kanssakäymistä myös sijaishuollon aikana (Räty 2007, 290). Lisäksi on mielestäni aiheellista kysyä, perustuuko lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen arvio ”ainoastaan” hyvin menneisiin kotilomiin ja siihen, ettei ilmeistä huolta suhteen laadusta ole herännyt. Goldsmith ym. (2004) muistuttavat, ettei lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus tapaamistilanteissa välttämättä kerro turvallisesta kiintymyksestä, vaikka he nauttisivatkin toistensa seurasta ja tapaaminen menisi hyvin. Vanhemman kyky leikkiin lapsen kanssa ei osoita sitä, että vanhempi pystyisi tarjoamaan mukavuutta ja rauhoittuvuutta, jos lapsi kärsii esimerkiksi ahdistuksesta ja purkaa vihaa, eikä noudata sääntöjä. (Goldsmith ym. 2004, 2.)

Kiintymyssuhteiden turvaamisen ja lapsen suotuisan kehityksen kannalta olisi tärkeää, että sijoituksen jälkeen vältettäisiin kiintymyssuhteen katkeamista uudestaan (Sinkkonen 2003, 171). On olennaista ottaa huomioon, että huostassapidon lopettaminen voi tarkoittaa yhtä kiintymyssuhteen katkosta lisää, jos kiintymyssuhteisiin liittyviä tekijöitä ei oteta riittävästi huomioon huostassapidon lopettamisen yhteydessä. Koska ihmisillä on taipumus ja tarve muodostaa kiintymyssuhteita muihin ihmisiin, lapsen ja sijaisvanhemman välisen kiintymyksen muodostuminen on luonnollinen ja myös toivottava asia lapsen kuntoutumisen näkökulmasta. Tämä kuitenkin samalla monimutkaistaa perheen jälleenyhdistämisestä tehtävää päätöksentekoa. Huostaanotetun lapsen kiintyminen jokapäiväisessä arjessa läsnäoleviin sijaishuoltopaikan ihmisiin voi käytännössä tarkoittaa sitä, että uudet ihmissuhteet ”syrjäyttävät” lapsen aiemmin luotuja suhteita (Laurila 1993, 130).

Kiintymyssuhdeteoria sisältää erityisiä soveltamismahdollisuuksia lapsille tarkoitetuissa sosiaalipalveluissa ja se tarjoaa puitteet vanhempien ja lasten suhteiden ymmärtämiselle ja arvioimiselle (Botes & Ryke 2011, 35). Botesin & Ryken (2011) tutkimuksessa kävi ilmi, että Etelä-Afrikkalaiset sosiaalityöntekijät eivät kyenneet tunnistamaan ja käsittelemään asiakkaidensa kiintymyssuhdetarpeita, joka johtaa tulokseen, että asiakkaiden kiintymykseen liittyvät tarpeet jäivät suurelta osin huomioimatta. Kun asiakkaiden kiintymystarpeet osataan tunnistaa ja huomioida, voidaan parantaa sekä perhehoidon valvonnan laatua että lasten yleistä perhehoitokokemusta. (Botes & Ryke 2011, 47–48.) Lastensuojelulaki (2007/417) asettaa suomalaisille sosiaalityöntekijöille erityisen tehtävän kiintymyksen arvioinnissa, sillä siihen liittyvät seikat on otettava huomioon huostassapidon jatkamista ja -loppettamista koskevassa päätöksenteossa.

3 SIAISHUOLTO PERHEHOITONA JA PERHEEN JÄLLEENYHDISTÄMINEN

Hiitolan (2008) selvityksen mukaan lastensuojelun piirissä olevien perheiden ongelmat huostaanottopäätöstä tehtäessä, liittyvät usein riittämättömään vanhemmuuteen, vanhempien päihteiden käyttöön, perheristiriitoihin, perheväkivaltaan, lapsen mielenterveysongelmiin, -päihteidenkäyttöön tai -itsetuhoiseen käytökseen (Hiitola 2008, 25–26). Lastensuojelun asiakasmäärät ovat olleet jo pitkään nousujohteisia. Myös huostaanottojen määrässä on ollut havaittavissa sama nouseva trendi tarkastelujaksolla 1995–2017. Vuonna 1995 huostassa olevia lapsia oli noin 6 100, kun vastaava luku vuonna 2017 oli noin 10 100. (Tilastoraportti 2018b, 8.) Pekkarisen (2011) tutkimuksessa on todettu, että huostaanottotutkimusta on kokonaisuudessaan tehty niukasti ja tieto eri sijaishuollon muodoista on puutteellista. Lisäksi tarvitaan lisää tutkimusta huostassapidon lopettamiseen liittyviin seikkoihin. (Pekkarinen 2011, 64.) Pekkarisen tutkimuksessa todetaan lisäksi, että huostaanoton perustutkimusta ei ole tehty Suomessa juuri lainkaan ja huostaanottotutkimusta on kokonaisuudessaan tehty liian vähän, satunnaisesti ja hajanaisesti (Pekkarinen 2011, 59). Hoikkalan ja Lavikaisen (2015) mukaan käytettävissä on lisäksi liian vähän tutkimustietoa laadukkaasta sijaishuollon toteutumisesta ja vaikuttavuuden mekanismeista (Hoikkala & Lavikainen 2015, 7–8).

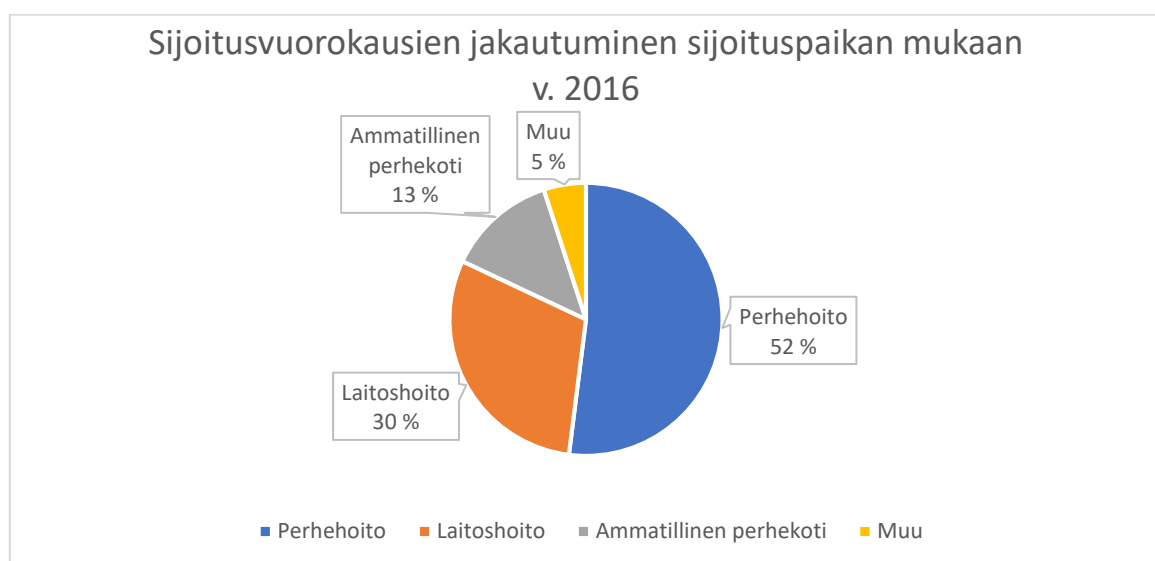
3.1 Sijaishuolto ja perhehoito

Lastensuojelulain (2007/417) mukaan ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla. Lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua toteutettaessa tulee käyttää ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Sijaishuoltoa on kuitenkin järjestettävä viivytyksettä, kun se on lapsen edun kannalta tarpeen. Sijaishuollon järjestämisen velvoite liittyy myös Perustuslain (1999/731) 19. pykälään, jossa taataan oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Lastensuojelulain (2007/417) mukaan lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuollon aikana on otettava huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. (Lastensuojelulaki 2007/417, 2 §; 4 §; 49 §.)

Huostaanotettu lapsi voidaan sijoittaa sijaishuoltolain mukaiseen perhehoitoon: sijaisperheeseen tai ammatilliseen perhekotiin, laitoshuoltoon tai muuhun lapsen tarpeiden mukaiseen sijoituspaikkaan, kuten esimerkiksi sairaanhoidon yksikköön tai omaan kotiin (Lastensuojelulaki 2007/417, 49 §). Ammatillisten perhekotien nähdään sijoittuvan sijaisperheen ja laitoksen välimaastoon. Tärkein ero

perhe- ja laitossijoituksen välillä on se, että sijaisperheissä tai ammatillisissa perhekodeissa ei voida käyttää kaikkia lastensuojelulaissa säädettyjä rajoitustoimenpiteitä, kuten esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamista. (Saastamoinen 2008, 29–31.) Lapsen asioista vastaava sosiaaliohjaaja voi kuitenkin tehdä yhteydenpidon rajoittamista koskevia päätöksiä (Lastensuojelulaki 2007/417, 62 §; 63 §) myös sijaisperheisiin ja ammatillisiin perhekoteihin sijoitettujen lasten kohdalla. Lisäksi oman näkemykseni mukaan yksi keskeinen ero sijaisperheiden ja laitosten välillä on kiintymyssuhteiden merkitys osana hoitoa ja kasvatusta. Näen että perheenomaisen sijoitusmuodon vahvuutena voi olla ennen kaikkea mahdollisuus korjaaviin kiintymyssuhteisiin. Ero perhe- ja laitoshoidon välillä voi kuitenkin olla hienoinen. Enroosin (2016) mukaan sijaishuollon muoto ei kerro suoraan siitä, millaiseksi lapsen arki sijaishuoltopaikassa muodostuu. Sijaishuoltopaikat eroavat pikemminkin fyysisten tilojen-, lasten lukumäärän-, ja sijoitettujen lasten sijoitusmuodon osalta. On sijaisperheitä, joissa lasten määrä on suuri ja vaihtuva, ja toisaalta on olemassa laitoksia, joissa sijoitettujen lasten määrä ja vaihtuvuus on pieni ja tilat kodinomaiset. (Enroos 2016, 234; 258.) Hallituksen esityksessä (2010) lastensuojelulain 50 §:n, perhehoitajalain ja omaishoidon tuesta annetun lain muuttamisesta todetaan, että lapsen tarpeisiin voidaan todennäköisesti vastata paremmin perhehoidossa, jos lapselta puuttuu pysyvä ja läheinen kiintymyssuhde. Esityksessä todetaan lisäksi, että laitoksessa tai ammatillisessa perhekodissa voidaan taata paremmin vaativan ja erityistä ammatillista osaamista vaativa hoito ”erityisesti jos lapsella on jo läheinen kiintymyssuhde esimerkiksi vanhempiinsa tai muuhun huoltajaansa”. (HE 2010/331.)

Tilastoraportin (2018a, 7) mukaan sijoitusvuorokaudet sijoituspaikoittain vuonna 2016 jakautuivat seuraavasti:

Kuvio 1. Sijoitusvuorokausien jakautuminen vuonna 2016 sijoituspaikan mukaan Tilastoraportin 2018a mukaisesti

Tilastoraportin (2018a) mukaan perhehoito on eniten käytetty sijoitusmuoto. Niin kuin kuviosta voidaan havaita, sijoitusvuorokausia kertyi vuonna 2016 perhehoidossa eniten, 52 %. Perhehoitoon sijoitetuista lapsista 7 % oltiin sijoitettu sukulaisperheisiin tai läheisperheisiin ja 44 % muihin sijaisperheisiin, ammatillisen perhekodin osuuden ollessa 13 %. Lisäksi raportin mukaan huostassa olevien lasten osuus sijoitusvuorokausista oli suurin, 79 %. (Tilastoraportti 2018a, 7.) Suurin osa sijoitetuista lapsista on teini-ikäisiä (Tilastoraportti 2018b, 5) ja pieni enemmistö poikia (Tilastoraportti 2018b, 7).

Perhehoitolaki (2015/263, 3 §) määrittelee perhehoidon ja ammatillisen perhehoidon seuraavasti:

”Perhehoito on hoidon tai muun osa- tai ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä perhehoitajan yksityiskodissa tai hoidettavan kotona. Kunta tai kuntayhtymä tekee toimeksiantosopimuksen perhehoitajan kanssa tai sopimuksen perhehoidon järjestämisestä yksityisen perhehoidon tuottajan kanssa.

Ammatillinen perhehoito on perhehoitoa, jota annetaan yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain 7 §:ssä tarkoitetun luvan perusteella ammatillisessa perhekodissa.”

Perhehoitajaksi voidaan hyväksyä henkilö, jonka arvioidaan olevan sopiva antamaan perhehoitoa koulutuksensa, kokemuksensa, tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella ja joka on lisäksi suorittanut tehtävän edellyttämän ennakkovalmennuksen (Perhehoitolaki 2015/263, 6 §).

Lastensuojelulain (2007/417, 50 §) mukaan sijaishuoltopaikan valinnassa tulee ottaa huomioon huostaanoton perusteet, lapsen tarpeet sekä läheisten ihmissuhteiden ylläpitäminen ja hoidon jatkuvuus. Edellisten ohella mahdollisuuksien mukaan tulee huomioida myös lapsen kulttuurinen -, uskonnollinen-, ja kielellinen tausta. Ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle, tulee kartoittaa lisäksi lapsen läheisverkoston mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen. Läheisverkostoon kuuluvia henkilöitä voi olla esimerkiksi vanhempi, jonka luona lapsi ei pääsääntöisesti asu tai lapsen sukulaiset ja muut läheiset. (Lastensuojelulaki 2007/417, 32 §.) Laitoshuoltoa tulisi järjestää sellaisissa tapauksissa, jos arvioidaan, ettei lapsen sijaishuoltoa voida järjestää riittävien tukitoimien avulla lapsen edun mukaisesti perhehoidossa tai muualla. (Lastensuojelulaki 2007/417, 50 §). Perhehoidon näkeminen laitossijoituksia toivottavampana vaihtoehtona näkyy myös vuonna 2012 toteutetussa lastensuojelulain muutoksessa, jossa perhehoito nähdään ensisijaisena suhteessa laitossijoituksiin (Pösö, 2015, 17). Pekkarisen (2011) tutkimuksen mukaan sijaishuollon arjesta ja muodoista, sekä näiden laadusta ja vertailusta oli suuria tutkimusaukkoja ja etenkin perhehoitoon liittyvän tutkimuksen puute nousi esiin. Perhehoitoon liittyvä tutkimus nähdään ajankohtaisena ja välttämättömänä ja siihen liittyvän tutkimuksen kapeus

on ristiriidassa sen kanssa, että ensisijaisena sijoitusmuotona tulisi olla perhehoito. (Pekkarinen 2011, 60; 64.) Pekkarinen pohtiikin aiheellisesti, onko perhehoidon lisäämisen tavoitteena todellisuudessa sijaishuollon kustannusten vähentäminen, sijoitettujen lasten aseman parantamisen sijaan (Pekkarinen 2011, 61). Kananoja & Ruuskanen (2019) korostavat, että sijaishuoltopaikan valinnan tulee aina perustua ensisijaisesti lapsen tarpeisiin, eikä esimerkiksi kustannustekijöihin tai muihin lapsen kannalta toissijaisiin seikkoihin (Kananoja & Ruuskanen 2019, 41).

Saastamoisen (2008) mukaan sijaishuoltopaikan valinnassa on joka kerta kyse lapsikohtaisesta harkinnasta ja keskeisenä valintaperiaatteena on aina lapsen etu ja yksilölliset tarpeet. Sijaishuollon paikan muodoille ei olla lastensuojelulaissa määritelty minkäänlaista etusijajärjestystä (Saastamoinen 2008, 27). Laakson (2013) mukaan sijaishuoltopaikan valintaa koskevaa päätöksentekoa ei kuitenkaan olla tutkittu Suomessa lainkaan ja kansainvälisestikin hyvin vähän ja aikaisemmat tutkimukset ovat kohdistuneet pääasiassa sukulaissijoituksiin, adoptioon ja sijaisperheen valintaan. Lisäksi lapsen edun arviointi suhteessa sijaishuoltopaikan valintaan ei ole yksiselitteistä (Laakso 2013, 89). Suomela (2004) esittää kriittisen näkökulman ja hänen mukaan maksullinen sijaisperheinstituutio on kyseenalainen, sillä ”ei ole selvää, että kaikki valitut perheet toimivat altruistisesti lapsen edun nimissä”. Erityisenä ongelmana hän näkee (ammatilliset) perhekodit, jotka toimivat ”puhtaasti kaupallisella pohjalla”. Taloudellisen intressin myötä Suomela (2004) esittää, huolensa sijaisperheiden pyrkimyksistä estää lapsen kotiutuminen, sillä se vaikuttaa taloudelliseen toimeentuloon. (Suomela 2004, 39–40.)

On lisäksi syytä huomioida, että lapsikohtaiset sijoituspolut voivat olla hyvinkin mutkikkaita. Esimerkiksi perhehoidosta kotiutunut lapsi voi olla aikanaan sijoitettu pitkäaikaisestikin laitokseen ja laitokseen sijoitetulla lapsella voi olla takanaan perhesijoituksia. Sijoitusten mahdollisessa katkeamistilanteessa arvioidaan aina uudelleen sopivaa sijaishuoltopaikkaa suhteessa lapsen tarpeisiin. Sijaishuoltopaikan valinta on tärkeä ja vaativa päätöksenteollinen kysymys, jossa tasapainoillaan lapsen yksilöllisten ja tapauskohtaisten tarpeiden, tarjolla olevien palveluiden sekä eri asianosaisten näkemysten välillä (Laakso 2013, 104). Tietynlaiseen sijoitusmuotoon on voitu päätyä myös vaikkapa siksi, että asianosaiset ovat vastustaneet toisenlaista sijoitusmuotoa. Laitoshoito on voinut valikoitua sijoitusmuodoksi myös esimerkiksi sen vuoksi, että vanhemmat eivät hyväksy perhehoitoa sijoitusmuotona kiintymyssuhteiden näkökulmasta. Sijaishuoltopaikan valinnassa on lisäksi vaihtelevia käytäntöjä ja toimintatapoja sekä kuntakohtaisesti että alueellisesti ja lisäksi käytäntöihin vaikuttaa taloudelliset tekijät, palveluiden hankintaan liittyvät konventiot, sekä tarjolla olevat sijaishuoltopalvelut. Nämä edelliset tekijät aiheuttavat väistämättä lasten välillä eriarvoisuutta sen suhteen, missä määrin sijaishuoltopaikan valintaa on mahdollista tehdä lapsen tarpeiden mukaan.

(Laakso 2013, 104.) Lapsen sijoitusvaiheessa olisi erityisen tärkeää arvioida lapsen psyykkistä tilaa ja kiintymyssuhteiden laatua (Sinkkonen 2015b, 149).

Burnsin, Pösön & Skivenesin (2016) mukaan lapsen erottaminen vanhemmistaan on yksi merkittävimmistä ja arkaluontoisimmista päätöksistä, jonka kansallisvaltio voi tehdä (Burns ym. 2016, 1). Huostaanotto on sekä sosiaalinen, psykologinen, että juridinen tapahtuma, joka on toimenpiteenä aina kriisi (Taskinen & Törrönen 2004, 16–17). Rätty (2004, 30) ja Suomela (2004, 38) kuvaavat huostaanottoa luonteeltaan ”hallinto-oikeudelliseksi vapaudenriistopäätökseksi”. Huostaanotossa puututaan merkittävästi lapsen ja hänen vanhempiensa perus- ja ihmisoikeuksiin, kuten esimerkiksi perhe-elämän suojaan (PL 10 pykälä, LOS 16 art. ja EIS 8 art.). (Hakalehto 2016, 26–27.)

3.2 Huostassapidon lopettamisen periaatteet ja lapsen etu

Balsellsin, Pastorin, Amoròksen, Mateosin, Poncen & Navajasin (2014) mukaan lastensuojelujärjestelmässä perheen jälleenyhdistäminen viittaa prosessiin, jossa lapset palaavat kotiin ”pakollisen” erotusjakson jälkeen. Yhdistymisprosessin voidaan nähdä heidän mukaan alkavan jo siitä hetkestä, kun lapsi on erotettu vanhemmistaan. (Balsells ym. 2014, 811.) Perheen jälleenyhdistämisen tulee olla aina suunniteltu prosessi ja usein käytäntönä on, että ennen varsinaista kotiutumista, lapsen kotilomia lisätään ja viimeiset puoli vuotta lapsi on sijoitettuna omaan kotiin huostassapidon ollessa edelleen voimassa. Tämä antaa mahdollisuuden arvioida lapsen tilannetta kotoa asuessa, vaikka huostassapitoa ei oltaisi vielä lopetettu. Toisinaan on lisäksi käytäntönä, että huostassapidon lopettamisen jälkeen, lapsen asiakkuutta jatketaan edelleen lastensuojelun avohuollon piirissä tilanteen seuraamisen ja mahdollisten tukitoimen järjestämisen mahdollistamiseksi.

Lastensuojelulaki (2007/417, 47 §) painottaa huostaanottoa toistaiseksi voimassa olevana ratkaisuna. Myös Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (1999/60) 25 artiklassa mainitaan edellytys sijoitukseen liittyvien olosuhteiden ajoittaiseen tarkistamiseen. Kuitenkin, vaikka huostaanoton perusteet olisivat poistuneet, huostassapitoa ei saa lopettaa jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua. Huostassapito lakkaa viimeistään lapsen täytettyä 18 vuotta. Lastensuojelulaki velvoittaa, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee arvioida huostaanoton edellytyksiä asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä, lapsen tai huoltajan hakiessa huostassapidon lopettamista sekä silloin, kun se muuten osoittautuu tarpeelliseksi. (Lastensuojelulaki 2007/417, 47 §.) Huostassapidon jatkamista on siis arvioitava vähintään kerran vuodessa. Lastensuojelulaki (2007/417, 47 §) velvoittaa lisäksi, että harkittaessa lapsen etua huostassapidon lopettamista koskevassa asiassa, on huostassapidon

perusteiden poistumisen, sijaishuollon kestoajan sekä lapsen mielipiteen lisäksi otettava huomioon lapsen ja hänen vanhempiensa kanssakäyminen sekä lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu. Tulkitsen lain muotoilun niin, että lapsen ja sijaishuoltajien välisen kiintymyssuhteen arvioinnin sekä lisäksi lapsen ja vanhemman välisen kanssakäymisen arvioinnin tulisi siis olla jatkuvaa. Lastensuojelulaki kuitenkin edellyttää ainoastaan, että huostassapidon lopettamisen yhteydessä arvioidaan lapsen ja sijaishuoltoa antavan välistä kiintymyssuhteen laatua, mutta lapsen ja vanhemman välistä suhdetta arvioitaessa arvioidaan vain heidän välistä `kanssakäymistä`. Puustinen-Korhonen & Pösö (2010) kysyvät mielestäni osuvasti: ”Riittääkö tämä?” (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 13).

Lastensuojelun tilastoraportin (2018a, 10) mukaan huostaanotto kestää usein täysi-ikäisyyteen saakka. Tähän osasyynä on, että suurin osa sijoitetuista lapsista ovat teini-ikäisiä (Tilastoraportti 2018b, 5). Merkittävä huostaanoton pituuteen vaikuttava tekijä on lapsen ikä sekä se, minkä ikäinen lapsi on ollut sijoitushistorian alussa. Lähes puolet 0-2 -vuotiaana huostaanotetuista lapsista ovat olleet sijoitettuna 86 % elämästään. Samalla kun huostaanottojen määrä seuraavassa ikäryhmässä 3-6 -vuotiaiden kohdalla kasvaa, heistä puolet ovat olleet sijoitettuna vähintään puolet elämästään. Vuoden 2011 lopussa 0-12 -vuotiaista huostassa olleista lapsista 88 % olivat huostaanotettuina edelleen vuoden 2016 lopussa. (Tilastoraportti 2018a, 10.) Samalla kun huostaanottoja tehdään vähemmän niiden lasten kohdalla, jotka sijoitetaan ensimmäisen kerran heidän ollessa 16-17 -vuotiaita, huostaanottoja lakkautetaan erityisesti 17 -vuotiaiden lasten kohdalla (Tilastoraportti 2018a, 14). Eräänä selityksenä tähän voisi olla se, että eri ikäisten lasten kohdalla painottuu erilaiset lapsen edun kriteerit (Taskinen 2010, 28). Voidaan esimerkiksi ajatella, että vanhemman arjen hallinnan puutteet eivät vaikuta yhtä vahingollisesti 17 -vuotiaaseen, kuin vaikkapa 3 -vuotiaaseen lapseen.

Lastensuojelulaki (2007/417) määrittää vahvasti huostaanottoa väliaikaisena ratkaisuna. Myös ihmisoikeussopimuksissa painotetaan perheen jälleenyhdistämisen ensisijaisuutta, ellei se ole vastoin lapsen etua (Taskinen 2010, 106). Lisäksi hallituksen esityksessä laiksi lastensuojelulain muuttamisesta (HE 2018/237) painotetaan aikaisempaa lastensuojelulakia enemmän perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta. Vanhemmalle tehtävässä asiakassuunnitelmassa tulisi esimerkiksi arvioida, kuinka vanhemmille järjestettävän erityisen tuen palveluiden avulla voidaan edistää perheen jälleenyhdistämistä. (HE 2018/237.) Vaikka tilastot osoittavatkin, että lapsen kotiutumisia tapahtuu harvemmin suhteessa huostaanottojen määrään, on syytä muistaa, ettei huostaanotto voi tämänhetkisen lainsäädännön mukaan koskaan olla määräaikainen tai lopullinen. Suomen lainsäädäntö poikkeaa tässä esimerkiksi Ruotsista, Norjasta ja Islannista, joissa pysyvyyden merkitys

on huomioitu lainsäädännössä eri tavoin. Esimerkiksi Ruotsissa lastensuojelulainsäädäntöä muutettiin vuonna 2003 niin, että jos lapsi on ollut kolmen vuoden ajan sijoitettuna samaan sijaisperheen, on selvitettävä lapsen huoltajuuden siirtämistä sijaisvanhemmille. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 14.) Suomalainen lastensuojelulainsäädäntö velvoittaa, että huostaanoton perusteet tarkistetaan vähintään kerran vuodessa sijaishuollon kestosta riippumatta, lapsen täysi-ikäistymiseen saakka. Saastamoinen (2008, 43) painottaa, että huostaanoton lopettamispäätöstä on arvioitava tarkoin ja vertaa siinä tehtävää harkintaa huostaanottopäätöksen tekemiseen. Pysyvien ja turvallisten ihmissuhteiden merkitys on huostaanotetulle lapselle erityisen tärkeää, koska lapsen historiassa on usein kokemuksia epäsuotuisista- ja epävakaita ihmissuhteista, sekä kasvuolosuhteista, jotka eivät ole vastanneet lapsen tarpeita (Saastamoinen 2008, 43; Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 12). Lapsen kotiutumisen edellytyksenä on, että lapsen kasvuolosuhteet biologisen vanhemman luona ovat olennaisesti parantuneet ja lisäksi säilyneet riittävän hyvinä riittävän pitkään. Lapsen kotiutumiseen liittyvät edellytykset ja mahdollisuudet ovat usein paljolti yhteydessä vanhempien omaan kuntoutukseen sekä olosuhteiden vakiintumiseen. (Saastamoinen 2008, 43.) Tämä näkyy etenkin perheisiin sijoitettujen lasten kohdalla, koska perheisiin sijoitetaan usein pieniä lapsia, jolloin lapsen oma käyttäytyminen harvoin on huostaanoton peruste.

Edellisten lisäksi perheen jälleenyhdistämisen yhtenä tärkeänä edellytyksenä voidaan pitää lapsen ja vanhemman yhteyden säilymistä, jota tulee edistää ja tukea aktiivisesti sijaishuollon aikana (Lastensuojelulaki 2007/417, 54 §). Lapselle läheisten ihmisten välisen yhteydenpidon säilymisen tarkoituksena on muun muassa hoidon jatkuvuus sekä perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuus, sillä on selvää, että perheen jälleenyhdistämiseen ei ole käytännössä mahdollisuuksia ilman yhteydenpito-oikeuden asianmukaista ja säännöllistä toteutumista (Araneva 2016a, 179; 193–195). Viranomaisen on varmistettava aktiivisilla ja johdonmukaisilla toimillaan (esimerkiksi yhteydenpito-oikeutta toteutettaessa ja edistäessä) mahdollisuus perheen jälleenyhdistämiseen tai sen tavoite, ellei se ole selvästi vastoin lapsen etua (Araneva 2016a, 194–195). Nykytutkimuksen havainnot siitä, että lapsen on mahdollista pitää yhteyttä syntymävanhempiinsa, ilman että uusien kiintymyssuhteiden kehitys sijaishuollossa vaarantuu, voi vaikuttaa siihen, kuinka yhteydenpito biologisiin vanhempiin sijaishuollossa kaiken kaikkiaan nähdään ja ymmärretään (Botes & Ryke 2011, 36). Lapsen edun mukaista yhteydenpitoa arvioitaessa tulee läheisten ja jatkuvien ihmissuhteiden lisäksi tarkastella myös lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamista, jolloin arvioidaan muun muassa lapsen ikä- ja kehitystasoa suhteessa tapaamistiheyteen ja sitä kautta arjen säännönmukaisuuteen (Araneva 2016a, 185). Lapsen ja vanhemman suhteen ylläpitäminen voi yhteydenpito-oikeuden lisäksi tarkoittaa myös lapsen ja vanhemman välisen suhteen kehittämistä, esimerkiksi

perheneuvonnan keinoin, jos lapsen ja vanhemman välinen kiintymyssuhde on vaurioitunut (Araneva 2016a, 195–196). Lapsen yhteydenpito vanhempiinsa sijaishuollon aikana on mielestäni yksi keskeinen kotiutumista mahdollistava tekijä. Jos yhteydenpito katkeaa täysin tai sitä on vähän, vaikuttaa se kotiutumisen mahdollisuuksiin sekä kiintymyssuhteen säilymiseen. Roos (2004) pitää ongelmallisena sitä, että yhteydenpitoa sijaishuollon aikana pidetään lapsen eikä vanhempien oikeutena. Hänen mukaansa tämä osoittaa sen, ettei lapsen ja biologisten vanhempien välistä suhdetta tahdota lastensuojelussa tunnustaa ”perustavaksi suhteeksi”. (Roos 2004, 6.)

Bullockin, Littlen & Millhamin (1993) mukaan onnistunut perheen jälleenyhdistäminen edellyttää pitkäaikaista ja suunnitelmallista prosessia sekä vanhemmille annettavaa vahvaa tukea (Bullock, Little & Millham 1993, 24). Lisäksi perheen jälleenyhdistämistä suunniteltaessa on tärkeää, että huostaanoton avaintekijät tiedetään (Bullock, Little & Millham 1993, 141). Lastensuojelun keskusliiton julkaisu *Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa* (Hoikkala & Heinonen 2013) on koonnut yhteen vuonna 2013 tehdyn verkkokyselyn tuloksia. Verkkokysely oltiin suunnattu sijaishuoltopaikoille, sosiaalityöntekijöille ja vanhemmille. Lisäksi kyselyyn oli mahdollista vastata myös muu lapsen läheinen. Vaikka kysely ei ole tieteellinen tutkimus, avaan sen tuloksia perheen jälleenyhdistämiseen liittyen. Raportin mukaan perheen jälleenyhdistämistä edistävinä/estävinä tekijöinä nähtiin seuraavat:

1. Vanhempaan/vanhempiin ja heidän tilanteeseen sekä perhetilanteeseen liittyvät tekijät
2. Lapseen tai hänen tilanteeseen liittyvät tekijät
3. Lapsen ja vanhemman välinen suhde
4. Lapsen sijoitus ja sijaishuoltopaikka
5. Palvelujärjestelmä ja tuki
6. Kotiutusprosessi
7. Tiedon kulku ja yhteydenpito
8. Yhteistyötä edistävät tai estävät tekijät (mukaan lukien yhteisymmärrys). (Hoikkala & Heinonen 2013, 33.)

Pekkarisen (2011) tutkimuksessa nousi esiin, että käytännössä lastensuojelun työntekijöillä ei ole selkeää mallia siitä, miten lapsen kotiuttamisen tulisi tapahtua. Taskinen (2010) on listannut kysymyksiä, joita voidaan soveltaen käyttää lapsen edun arviointiin perheen jälleenyhdistämistä arvioitaessa. Perheen jälleenyhdistämistä arvioitaessa voidaan kysyä, onko kotona edellytyksiä: huolehtia lapsen perushoidosta, tarjota lapselle ymmärrystä ja hellyyttä, turvalliseen

kasvuympäristöön, huolehtia lapsen koulunkäynnistä, järjestää hänelle valvontaa rajoja, taata lapsen fyysinen ja psyykkinen koskemattomuus, valmentaa lasta itsenäistymiseen, varjella lasta vahingollisilta elämäntavoilta, huolehtia tärkeiden ihmissuhteiden jatkuvuudesta, sekä onko lapsi itse halukas palaamaan kotiin. (Taskinen 2010, 108.) New Orleansissa tehdyn tutkimuksen mukaan oleellinen tekijä onnistuneen kotiutuksen kannalta on vanhempien käsitys omasta osuudestaan lapsen ja perheen tilanteeseen. Jos vanhemmat esimerkiksi syyllistivät muita sen sijaan, että pohtivat, kuinka voisivat korjata omaa toimintaansa ja elämäntapojaan, muutosta ei tapahtunut. (Sinkkonen 2015b, 155.) Balsells ym. (2014) ovat listanneet kolme keskeistä perheen jälleenyhdistämistä tukevaa tekijää, jotka tulisi ottaa huomioon koko kotiutusprosessin ajan: perheen jälleenyhdistämisen motiivien ymmärtäminen, jälleenyhdistämisen vaiheet, vaikutusmahdollisuudet ja strategiat sekä sosiaalinen tuki (Balsells ym. 2014, 812). Lisäksi muun muassa vanhempien sopeutumiskyky, joustavuus, turvallisuus ja itsenäisyys ovat tärkeitä tekijöitä perheen jälleenyhdistämistä arvioitaessa (Balsells ym. 2014, 821).

Lapsen etua tulee noudattaa kaikessa lainsäädännössä sekä käytännön toiminnassa ja se on lapsen oikeuksien sopimuksen peruseriaate (Taskinen 2010, 15). Lastensuojelullista arviota tehtäessä tulee eri vaihtoehtoja punnittaessa tarkastella ja määrittää nimenomaisesti sitä, kuinka ne toteuttavat tietyn lapsen etua (Burns ym. 2016, 10; Taskinen 2010, 25). Lapsen edun määrittely vaatii sosiaalityöntekijältä aina tapauskohtaista arviointia, kokonaisharkintaa ja yksittäisen tilanteen tuntemusta (Hakalehto 2016, 43; 73). Lastensuojelulain mukainen lapsen edun arviointi tulisi olla kokonaisvaltaista, laaja-alaista ja aktiivista toimintaa, johon lisäksi lapsi itse osallistuu (Hakalehto 2016, 43). Lastensuojelulaki (2007/417) painottaa lapsen edun huomioon ottamista lastensuojelua toteutettaessa. Sen mukaan lapsen etua arvioidessa tulee ottaa huomioon, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

1. Tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet
2. Mahdollisuuden saada ymmärrystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa
3. Taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen
4. Turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden
5. Itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen
6. Mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissa, sekä
7. Kulttuurisen, uskonnollisen ja kielellisen taustan huomioimisen. (Lastensuojelulaki 2007/417, 4 §.)

Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (1999/69) kolmannen artiklan mukaan:

”Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.”

Kaiken kaikkiaan lapsen oikeudellinen asema lastensuojelussa on muuttunut lapsen oman aseman vahvistumisen myötä (Hakalehto 2016, 53). Lapsen edun mukaista ratkaisua ei voi syntyä, ilman lapsen omaa myötävaikutusta, eli lapsen osallistumisoikeutta omaan asiaansa sekä hänen kuulemistaan (Araneva 2016a, 188).

Lapsen edun käsitettä on arvosteltu sen epätarkkuudesta (Hakalehto 2016, 71–72). Esimerkiksi Roos (2004, 8–9) on kritisoinut käsitettä teoksessa *Huostaanottokirja*. Hän toteaa, että lapsen etu ei ole periaatteena selkeä tai helppo ja se on lisäksi hankala erottaa perheen tilanteesta. Hänen mukaan lapsen edun periaate on lisäksi ongelmallinen sen vuoksi, että se on viranomaisten määrittelemä etu ja antaa heille oikeuden/velvollisuuden rikkoa vanhempien oikeuksia. (Roos 2004, 8–9.) Myös Suomela (2004) kritisoi edellä mainitussa teoksessa lapsen edun käsitteen epämääräisyyttä sekä liittää sen intressit lastensuojeluviranomaisten kontrolli- ja tulkintaoikeuteen. Suomelan (2004) mukaan lapsen etu ei voi olla seikka, jolla vanhempi joutuisi oikeudettomaan asemaan (Suomela 2004, 37).

Lapsen edun käsite ei ole yksiselitteinen. Aer (2012) määrittelee lapsen edun käsitteen pääasiallisesti muodolliseksi normatiiviseksi käsitteeksi, jolla ei ole oikeudellisesti itsenäistä aineellista sisältöä (Aer 2012, 25). Lapsen edun käsite otettiin käyttöön ja vahvistettiin vuoden 1959 lapsen oikeuksien julistuksessa. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 14 korostaa lapsen etua dynaamisena ja kolmiosisena käsitteenä, johon liittyy:

1. *Aineellinen oikeus*: Lapsen oikeus hänen etunsa arviointiin ja sen ottaminen ensisijaisesti huomioon erilaisia etuja tarkasteltaessa sekä tae siitä, että se laitetaan täytäntöön lapsia koskevissa päätöksissä
2. *Perustavanlaatuinen tulkintaperiaate*: Lainsäännöksiä tulkittaessa tulisi valita sellainen tulkintaperiaate, joka palvelee tehokkaimmin lapsen etua
3. *Menettelysääntö*: Lasta koskevassa päätöksenteossa on arvioitava päätöksen mahdollisia myönteisiä ja kielteisiä vaikutuksia lapseen. Lisäksi päätöksen perusteluissa tulee käydä ilmi, mitä on pidetty lapsen etuna, millä perustein ja kuinka sitä on punnittu suhteessa muihin seikkoihin. (Lapsen oikeuksien komitea 2013, 3–4.)

Lisäksi yleiskommentti 14 korostaa, ettei mitään oikeutta voida vaarantaa niin että lapsen etua tulkittaisiin kielteisesti (Lapsen oikeuksien komitea 2013, 3).

Lapsen edun määrittelemine on haastavaa, koska siihen liittyy aina tulkinnallisuutta, eikä lainsäädäntö määrittele suoraan lapsen edun käsitettä. Lapsen edun käsite lastensuojelussa näyttäytyy ennen kaikkea lapsen nostamisena työskentelyn keskiöön. (Pitkänen 2008, 35.) Lapsen edun kriteerit muodostuvat arkisista ja jokapäiväiseen elämään liittyvistä asioista ja on tärkeää huomioida, että eri ikäisten lasten kohdalla painotukset voivat olla erilaisia. Esimerkiksi vauvan kohdalla painottuu perushoidon tärkeys, kun taas itsenäistyvän nuoren kohdalla esimerkiksi vanhemmista eriytyminen. Lastenpsykiatrit ovat painottaneet, että lapselle ei riitä pelkkä rakkaus, vaan lastensuojelussa on kyse hyvin konkreettisista asioista, kuten esimerkiksi riittävästä hoivasta, huolenpidosta ja hellyydestä (Sinko 2004, 90). Oxford ym. (2016) toteavat, että perheen jälleenyhdistäminen ei luo automaattisesti turvallista ja emotionaalisesti tukevaa lapsi-vanhempi suhdetta. Syntymävanhemmat voivat kohdata monenlaisia haasteita, kun he uudelleenluovat suhdettaan lapsiinsa kotiutumisen jälkeen. (Oxford ym. 2016, 110.)

Lastensuojelun päätöksenteossa on kysymys ennusteiden tekemisestä sekä siitä, miten viranomaisten käytössä olevat ratkaisuvaihtoehdot tai tehdyt ratkaisut tosiasialla vaikuttavat lapsen edun toteutumiseen sillä hetkellä ja tulevaisuudessa. Ei ole aina itsestään selvää, onko kyse sellaisen ennusteen tekemisestä, joka vaikuttaa lapseen koko tämän lapsuusiän, vai onko kyseessä lapsen elämään vaikuttavan lyhyemmän tähtäimen ennuste. (Räty 2007, 26.) Näen, että mitä pienemmän lapsen huostassapidon lopettamisesta on kyse, sen enemmän kyse on myös lapsen koko lapsuusikää koskevasta ennusteesta. Muutosten vaikutusten arviointi huostaanotetun lapsen kohdalla on hyvin merkityksellistä, koska lapsi on jo kertaalleen ”erotettu” vanhemmistaan ja ensisijaisesta kiintymyksestä. Mitä enemmän muutostilanteita lapsi elämänsä aikana kohtaa, sitä huonommin hän usein näistä muutoksista pystyy selviytymään (Saastamoinen 2008, 42; Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 12). Huostassapidon lopettaminen ja paluu kotiin tarkoittaa aina suurta muutosta lapsen elämässä. (Saastamoinen 2008, 42.)

Kiintymyssuhdeteorian ymmärtäminen tarjoaa perustan päätöksille, joissa voidaan ottaa huomioon lapsen varhainen historia ja kehitystarpeet, hoitajan kyky tarjota lapselle turvallisuutta, vaalia mukavuutta sekä sellaiset sijoituspolut, jotka voisivat minimoida psykologisen vahingon (Goldsmith ym. 2004, 3). Kun lapsi erotetaan vanhemmistaan, voi kiintymyssuhde vanhempiin heikentyä ja lapsi voi alkaa muodostamaan turvallista kiintymyssuhdetta uusiin hoitajiinsa. Tämä on yksi syy, jonka vuoksi päätökset perheen jälleenyhdistämisestä ovat hankalia ja monimutkaisia kiintymyssuhteen

näkökulmasta. On erityisen tärkeää, että päätettäessä lapsen palauttamisesta biologisen vanhemman luokse, tarkastellaan muiden syiden (esimerkiksi huostaanoton perusteiden) ohella lapsen historiaa ja kiintymyksen tilaa. Jos lapsi palautetaan kotiin, on erityisen tärkeää, että vanhemmille annetaan riittävästi tukea, jotta he voivat kehittää taitojaan, pystyäkseen tarjoamaan lapsilleen turvallisuutta sekä vaalia psyykkistä saatavuutta. Oikeusjärjestelmän tulisi hyödyntää kiintymyssuhdeteoriaa ja tutkimusta sen määrittämiseksi, milloin on lapsen edun mukaista jäädä asumaan sijaishuoltopaikkaan ja milloin palata kotiin niin että on varmistettu, että vanhemmat ovat oppineet tukemaan ja edistämään turvallisen suhteen kehittymistä. (Goldsmith ym. 2004, 12.) Lisäksi lapsen ja vanhempien oma suhtautuminen ja halu palauttaa lapsi-vanhempi -suhde tai korjata siinä olevia puutteita, on otettava huomioon perheen jälleenyhdistämistä koskevaa ratkaisua tehtäessä (Räty 2017, 290).

Huostassapidon lopettamisen, kotiutumisen sekä perheen jälleenyhdistämisen käsitteitä käytetään usein rinnakkain tarkoittamaan samaa asiaa. Tämä on syytä ottaa huomioon myös tätä tutkielmaa lukiessa, sillä käytän käsitteitä osin rinnakkain tarkoittamaan samaa asiaa. Käsitteet *huostassapidon lopettaminen* ja *perheen jälleenyhdistäminen* nousevat vahvasti lastensuojelulaista, kun taas *kotiutuminen* on arkipäiväisempi termi.

4 AINEISTONA DOKUMENTIT

Laaksosen ym. (2011) mukaan ”dokumentointi tarkoittaa asiakirjojen laatimista ja kirjoittamista sekä asiakassuhteissa ja palvelutapahtumissa syntyvien tietojen, kuvien ja äänitteiden tallentamista.” Hyvin laaditut asiakirjat tukevat työntekijää lainmukaisissa työprosesseissa sekä päätöstenteossa ja -valmistelussa. Asiakkaalle asiakirjat kuvaavat ja todentavat asiakasprosessin kulkua ja tapahtumia. (Laaksonen ym. 2011, 14.) Kirjattu ja tallennettu tieto on osa organisaation tietoa, työntekijöiden omassa muistissa olevan tiedon lisäksi. Koska kirjaamisesta ei olla annettu kattavia tai tarkkoja sisällöllisiä ohjeita, voi yksittäisen työntekijän resurssit ja valinnat sekä organisaatiokohtaiset käytännöt korostua siinä, miten ja mitä tietoa asiakastietojärjestelmään kirjataan. Lisäksi kuntien käyttämät asiakastietojärjestelmät eroavat toisistaan, joka voi osaltaan asettaa omat ehtonsa dokumentoinnille. Koska lastensuojelun tieto on pitkälti asiakirjojen varassa, ei ole merkityksetöntä mitä asiakirjoihin kirjataan ja mitä jätetään kirjaamatta. Kirjatun tiedon merkitys korostuu etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa työntekijä vaihtuu ja organisaation muistin kirjatut dokumentit nousevat erityisen merkitykselliseen asemaan. (Huuskonen, Korpinen, Pösö ym. 2010, 651; 657.)

Vaikka lainsäädäntö ohjeistaakin lastensuojeluasioiden kirjaamisesta varsin niukasti, dokumentoinnin ensisijaiset vaatimukset lähtevät lainsäädännöstä (Huuskonen ym. 2010, 657). Sosiaalihuollon asiakaskirjalain (2015/354, 4 §) mukaan kirjaukset on tehtävä viipymättä sen jälkeen, kun asiakkaan asiaa on käsitelty. Lisäksi Laki sosiaalihuollon asiakirjoista (2015/254, 4 §) linjaa, että asiakirjoihin on kirjattava määrämuotoisesti tarpeelliset ja riittävät tiedot. Koska asiakkaiden oikeusturva perustuu pitkälle kirjallisiin dokumentteihin, oikeusturvan näkökulmasta kirjausten merkitys on suuri. On tärkeää, että kirjaukset ovat todenmukaisia ja asianmukaisia, ja että asiakas saa aina lukea sekä tarkistaa tekstit ja on tietoinen, mitä hänestä kirjoitetaan, miksi ja minne. Kirjoittaessa tulee aina huomioida, kenelle kirjoitetaan ja miten dokumenteilla jäsennetään asiakkaan minuutta sekä narratiivista tarinaa. Kirjaukset kertovat ja rakentavat aina tarinaa asiakkaan sen hetkisestä elämästä ja työntekijän on tärkeä tunnistaa kirjausten ja dokumenttien merkitys myös tulevaisuudessa. (Laaksonen ym. 2011, 42.)

Lastensuojelussa tulisi kiinnittää erityistä huomiota asiakirjojen laadintaan, sillä niiden merkitys voi olla ratkaiseva esimerkiksi päätöksenteon kannalta. Asiakirjoissa tulisi ilmetä havaintojen tekijä, havainnointitilanne sekä se miten havainnot on tehty. Lisäksi asiakirjoihin tulisi kirjata mahdolliset näkemyserot sekä muiden tahojen, esimerkiksi terveydenhuollon, näkemys. (Räty 2004, 25.) Asiakkaan osallisuus ja itsemääräämisoikeus ovat viime vuosikymmeninä vahvistaneet paikkaansa

lainsäädännön punaisena lankana ja täten myös osallistavaa dokumentointia tulisi toteuttaa asiakastyössä. Dokumenteissa tulee kuulua asiakkaan ”ääni” ja se tulee erottaa selkeästi sosiaalityöntekijän omasta arviosta. Mahdollisimman objektiiviseen kuvaukseen pyrkiessä, tulee kuitenkin tiedostaa myös se, ettei mikään kirjoitus ole koskaan täysin objektiivinen. Asiakkaiden osallisuus ja ääni tulee kuuluvaksi dokumenteissa aina sosiaalityöntekijän tulkintojen kautta. (Roose, Mottart, Dejonckheere, Nijnatten & Bie 2009, 328.)

4.1 Asiakirjat tutkimusaineistona

Tuomen & Sarajärven (2018) mukaan tutkimusaineistona käytettävä kirjallinen materiaali voidaan jakaa kahteen luokkaan, yksityisiin dokumentteihin sekä joukkotiedotuksen tuotteisiin (Tuomi & Sarajärvi 2008, 96). Tämän tutkielman aineistona on käytetty niin kutsuttuja yksityisiä dokumentteja. Kääriäinen (2003) toteaa väitöskirjassaan, että dokumenttiaineistoja on pidetty tutkimuksenteon kannalta epäluotettavina sekä mielenkiinnottomina, varsinkin niiden yhteiskunnallisen sidonnaisuuden vuoksi (Kääriäinen 2003, 20). Niin kuin Kääriäinenkin (2003) ajattelee, myös omasta mielestäni asiakasdokumenttien kiinnostavuus kiintymyksen tarkasteluun perheen jälleenyhdistämisen tilanteissa, muodostuu nimenomaan dokumenttien yhteiskunnallisesta sidonnaisuudesta. Koska lastensuojeludokumentit ovat osaksi lainsäädännöllä ohjattua viranomaistyötä ja ne ilmentävät organisaation omia arvoja, muodostuu kiintymyksen tarkastelu suhteessa dokumenttien sosiokulttuuriseen ympäristöön hyvin mielenkiintoiseksi. (Kääriäinen 2003, 20.)

Eräs dokumenttien haasteellisuus tutkimusaineistona liittyy siihen, ettei dokumentti välttämättä kerro suoraan siitä ilmiöstä, jota tutkija on kiinnostunut aineistosta selvittämään, vaan tutkijan on pääteltävä asia epäsuorasti ja johonkin toiseen ilmiöön liittyvistä tiedoista (Hänninen, Karjalainen & Lahti 2005, 6). Suuri osa lastensuojelua koskevasta tiedosta on niin kutsuttua ”hiljaista tietoa”, jota työntekijöiden on hankala kuvata ulkopuolisille (Heino & Pösö 2003, 593). Tästä johtuen on selvää, että hiljainen tieto ei tule näkyväksi lastensuojelun dokumentoinnissa. Kun lastensuojelun dokumentit asetetaan tutkimuksen kohteeksi, pelkistyy väistämättä lapsen kuva hänen elämästään ja ennen kaikkea kokemuksistaan, sillä usein näitä kokemuksia ei uudellensanoiteta tutkimuksissa. Tällöin esimerkiksi kiintymyssuhde voi asettua, tai se voidaan pyrkiä asettamaan ulkopuolisesti tarkasteltavaksi sekä määrältään ja laadultaan arvioitavaksi asiaksi. (Heino & Pösö 2003, 592.) Tämän vuoksi on mielestäni syytä herkistyä sille, kuinka validisti kiintymystä tai mitä tahansa muuta ilmiötä, tutkijalla on mahdollista päästä tarkastelemaan dokumenttien kautta. Dokumentteja analysoimalla pystytään tutkimaan asiakirjoihin kirjoitettua todellisuutta ja niitä asioita, joita kirjoittaja on työnsä kannalta

pitänyt tärkeänä, mutta vain hyvin rajallisesti todellista maailmaa ja sen merkityksiä yksilön näkökulmasta.

Kääriäisen (2003) mukaan sosiaalityön dokumentteja voidaan pitää ”yleisesti työhön kiinteästi kuuluvana sisäisenä asiana, johon tutkijoilla ei ole tai ei tulisi olla pääsyä” (Kääriäinen 2003, 17). Kääriäinen kuitenkin viittaa väitöskirjassaan Ernest W. Burgessin (1928) käyttökelpoiseen ohjeeseen, jonka mukaan dokumentit, jotka ovat hyödyllisiä sosiaalityössä, ovat käyttökelpoisia myös tutkimusaineistoina. (Burgess 1928 Kääriäisen 2003, 17 muk.) Lastensuojelun dokumentointia on tutkittu pääosin asiakirjojen sisältöä analysoimalla. Kuitenkin samalla asiakirjojen tuottamiseen ja käyttämiseen liittyvät käytännöt ovat jääneet tutkimuksellisesti varjoon. (Vierula 2012, 150.) Dokumenttien tutkiminen olisi hyvin ajankohtaista, sillä asiakastietojärjestelmien ja dokumentoidun tiedon käyttö on lisääntynyt viimeisen vuosikymmenen aikana merkittävästi. Heino & Pösö (2003) pitävät lisäksi lastensuojelun asiakirjojen tutkimista tärkeänä lastensuojelun luonteesta johtuen. Lastensuojelu puuttuu voimakkaasti yksilöiden elämään julkisen järjestelmän ylläpitämällä toiminoilla. Tämän vuoksi erityisesti asiakkaiden näkökulman tutkimista yhteiskuntapoliittisena ja ihmisoikeuksiin liittyvänä velvollisuutena, voidaan pitää merkittävänä. (Heino & Pösö 2003, 593.)

Tämän tutkielman aineisto koostuu kahdesta erilaisesta tekstilajista, asiakassuunnitelmista sekä päätöksistä. Vaikka nämä molemmat tekstilajit ovat sinänsä itsenäisiä dokumentteja, on syytä tunnistaa, että suunnitelmien ja päätösten tekeminen voi olla haastavaa, jos asiakastyötä ei olla dokumentoitu koko asiakasprosessin ajan. (Laaksonen ym. 2011, 12; 46.) Kirjatuille dokumenteille on aina yhteys menneisyyteen, tähän hetkeen sekä tulevaan.

4.2 Asiakassuunnitelma

Lastensuojelulaki (2007) määrittää asiakassuunnitelman laatimisesta seuraavasti:

”Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma.

Asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen ja huoltajan sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan, vanhemman, muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan taikka lapselle läheisen henkilön sekä lapsen huoltoon keskeisesti osallistuvan tahon kanssa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Asiakassuunnitelmaan on kirjattava myös asianomaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja palvelujen sekä muiden tukitoimien järjestämisestä. Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa.

Huostaanotettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan, miten toteutetaan lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa ja miten samalla otetaan lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä...” (Lastensuojelulaki 2007/417, 30 §.)

Asiakassuunnitelma on keskeinen osa tavoitteellista ja suunnitelmallista sosiaalityötä ja sen tarkoituksena on arvioida lapsen ja perheen tilanne kokonaisvaltaisesti sekä taata riittävä ja pitkäjänteinen tuki. Asiakassuunnitelma tulee laatia yhteistyössä lapsen, huoltajien ja hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan tahon, esimerkiksi sijaisvanhempien kanssa. On tärkeää, että suunnitelmaan kirjataan eriävät näkemykset, lisäksi se on annettava tiedoksi kaikille asianosaisille. (Saastamoinen 2008, 78–79.) Asiakassuunnitelman tulisi olla asiakkaan ja ammattilaisen yhteinen jäsenitys sen hetkisestä tilanteesta, työskentelyn tavoitteista ja toimintatavoista. Myös vastuunjako asiakkaan ja työntekijän välillä tulisi tuoda esiin. (Laaksonen ym. 2011, 40.) Mielestäni asiakassuunnitelman merkitys korostuu perheen jälleenyhdistämistä suunniteltaessa. Onnistunut kotiutustyöskentely vaatii yhteisen päämäärän ja tavoitteet sekä vaikuttavaa arviointityöskentelyä jo ennen varsinaista huostaanoton lopettamispäätöstä.

Lapsen asiakassuunnitelman lisäksi myös vanhemmille tulisi laatia oma asiakassuunnitelma tavoitteellisen ja suunnitelmallisen yhteistyön ja tuen takaamiseksi, jollei sen laatimista pidetä tarpeettomana. Myös vanhemman asiakassuunnitelma tulee laatia yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa. (Lastensuojelulaki 2007/417, 30 §.) Vanhempien kanssa työskentely on mielestäni yksi keskeisimmistä kotiutumista tukevista tekijöistä. Jos vanhempien kanssa työskentelylle ei jää aikaa tai sitä ei toteuteta, ei kotiutumistyöskentelykään voi olla mielestäni tavoitteellista. Sosiaalityöntekijän vastuulla on, että vanhempien kanssa käydään läpi sijaishuollon aikaisen perheen jälleenyhdistämisen arvioinnin kriteerejä sekä, minkälaista roolia vanhemmilta odotetaan sijoituksen aikaisessa työskentelyssä (Pitkänen 2011, 76). Lisäksi vanhempien kuntoutumisen tukeminen ja yhteistyö muiden sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten kanssa on keskeinen osa lapsen sijaishuoltoa. Kun lapsen läheisten kuntoutumista tuetaan ja heitä ohjataan aktiivisesti tarvitsemiensa palveluiden piiriin, pyritään myös edesauttamaan ja varmistamaan työskentely lapsen kotouttamisen mahdollistamiseksi. Lisäksi vanhempien kuntoutumisen tuella pyritään turvaamaan lapsen mahdollisuus pitää yhteyttä vanhempiinsa sijaishuollon aikana. (Saastamoinen 2008, 82–83.) Pekkarisen (2011) tutkimuksessa nousi esiin, että vanhempien

tukeminen lapsen sijaishuollon aikana, esimerkiksi vanhemman oman asiakassuunnitelman laatiminen, oli puutteellista (Pekkarinen 2011, 62).

Asiakassuunnitelmat valikoituivat osaksi tutkimusaineistoa siksi, että ne ovat vahvasti lastensuojelulaissa määritelty dokumentoinnin muoto. Tutkielman aineistona käytettyjä asiakassuunnitelmia oltiin nimetty vaihtelevasti. Niitä oltiin otsikoitu muun muassa kotiutumissuunnitelmiksi, jälkihuoltosuunnitelmiksi ja asiakassuunnitelmiksi.

4.3 Päätös

Päätös on yleinen sosiaalihuollon asiakirjatyyppe, jolla viranomainen esittää ratkaisunsa asiakkaaseen liittyvässä hallintoasiassa (Laaksonen ym. 2011, 48). Hallintolain (2003/434) mukaan kirjallisesta päätösestä on käytävä ilmi:

- ”1) päätöksen tehnyt viranomainen ja päätöksen tekemisen ajankohta
- 2) asianosaiset, joihin päätös välittömästi kohdistuu
- 3) päätöksen perustelut ja yksilöity tieto siitä, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia on muutoin ratkaistu, sekä
- 4) sen henkilön nimi ja yhteystiedot, jolta asianosainen voi pyytää tarvittaessa lisätietoja päätöksestä.” (Hallintolaki 2003/434, 44 §.)

Päätös on perusteltava ja perusteluissa on ilmoitettava ne seikat, jotka ovat vaikuttaneet päätöksen ratkaisuun sekä lisäksi mainittava sovellettavat säännökset. Vain poikkeuksellisissa tapauksissa voidaan päätöksen perustelut jättää esittämättä mutta ne on esitettävä aina, jos ”päätös merkitsee olennaista muutosta vakiintuneeseen käytäntöön”. (Hallintolaki 2003/434, 45 §.) Aranevan (2016b, 504) mukaan oikeus perusteltuun päätökseen on tae yksilön perusoikeuksien ja oikeusturvan toteutumiseen. Laaksonen ym. (2011) mukaan päätösasiakirjoissa on tärkeää kohtelias ja asiallinen tyyli. Vaikka päätösten kirjoittamista on usein helpotettu valmiilla yleisesti käytetyillä ”fraasiteksteillä”, tulisi niiden käyttöä harkita tarkoin eikä niitä tulisi koskaan käyttää ainoina perusteluina. (Laaksonen ym. 2011, 40.) Kääriäinen kiteyttää väitöskirjassaan (2003) päätösasiakirjan tekstilajina muodolliseksi, kokoavaksi ja yleistäväksi (2003, 32). Myös oman kokemuksen mukaan päätökset ovat asiakirjoina paljolti aikaisemmin tiedon kokoamista, jonka vuoksi asiakasprosessin aikaisemman (dokumentointi ennen päätöksentekoa) dokumentoinnin merkitys korostuu. Esimerkiksi päätös huostaanoton lopettamisesta edellyttää ennen varsinaista päätöksentekoa pitkäjänteistä arviointityöskentelyä.

Huostassapidon lopettamispäätökset valikoituivat osaksi tutkielman aineistoa aineiston kattavuuden ja monipuolisuuden varmistamisen vuoksi, päätösdokumenttien juridisen merkittävyyden johdosta, sekä kiinnostuksestani tarkastella kiintymyksen painoarvoa päätösteksteissä. Huostassapidon lopettamispäätökset ovat mielestäni työntekijän näkökulmasta suuria päätöksiä, joissa tulisi päätöksen perusteiden lisäksi arvioida päätöksen vaikutuksia lapsen myöhempään elämään. Lapsen ja perheen perspektiivistä ne ovat mielestäni lisäksi merkittäviä juridisia dokumentteja, sillä huostassapidon lopettamispäätöksen jälkeen vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta siirtyy takaisin lapsen huoltajille.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimusasetelma

Tutkielman tavoitteena oli selvittää, kuinka kiintymystä kuvataan lastensuojelun dokumenteissa huostassapidon lopettamisen yhteydessä ja minkä painoarvon kiintymyksen kuvaukset saavat huostassapidon lopettamista koskevassa päätöksenteossa. Tällä tavoin tarkoituksena on valottaa sitä, miten kiintymys otetaan huomioon, kun arvioidaan lapsen palaamista syntymävanhempien luokse. Tutkielmassa tarkasteltiin erään kaupungin perhehoidosta vuosina 2016–2018, kotiutuneiden lasten kiintymyksen kuvauksia lapsen ja muiden henkilöiden sekä ympäristön välillä. Kuvauksia ei tarkasteltu vain lapsen ja yhden ennalta määritellyn tahon välillä, vaan yleisesti huomioitiin kaikki kiintymykseen viittaavat suorat, epäsuorat ja epäselvät ilmaisut. Tutkielman tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten kiintymystä kuvataan ja arvioidaan?

- *Miten ja kuinka paljon kiintymystä kuvataan dokumenteissa yleisesti?*
- *Kenen välillä ja suhteessa mihin kiintymystä kuvataan?*
- *Kenen ääni kuuluu kiintymyksen kuvauksissa?*
- *Miten kiintymystä on arvioitu?*

2. Minkä painoarvon kiintymyksen kuvaukset saavat päätöksenteossa?

- *Käytetäänkö kiintymyksen kuvauksia huostassapidon lopettamispäätöksen perusteluina?*

5.2 Aineisto ja aineiston analyysi

Tutkielman aineistona käytettiin erään kaupungin perhehoidosta vuosina 2016, 2017 ja 2018, alle 18-vuotiaana kotiutuneiden lasten huostassapidon lopettamispäätöksiä sekä päätöstä edeltäviä kahta viimeisintä asiakassuunnitelmaa. Toinen asiakassuunnitelma oli useimmiten myös huostassapidon lopettamispäätöksen liitteenä. Tutkielman aineisto rajattiin alle 18 vuotiaisiin, jotta täysi-ikäistymisen myötä luonnollisesti päättyneet huostassapidot eivät tulleet huomioituksi. Lastensuojelulain (2007/417) 47 §:n mukaan huostassapito päättyy viimeistään, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Perhehoidon sijoitusmuodot määriteltiin siten, että niihin nähtiin kuuluvaksi ammatilliset perhekodit, läheisverkostosijoitukset sekä perhesijoitukset muuhun sijaisperheeseen. Tarvittavia taustatietoja, joita kerättiin ja tarkasteltiin asiakasryhmän kuvauksen mahdollistamiseksi, olivat lapsen sukupuoli, lapsen syntymäaika, huostaanoton päätöspäivämäärä, sijaishuollon muoto huostassapidon

lopettamisvaiheessa, sekä aineistona käytettyjen dokumenttien laatimispäivämäärät. Näitä taustatietoja käyttäen oli mahdollista selvittää muun muassa huostassapidon kesto aika sekä lapsen ikä huostassapidon lopettamishetkellä. Aineistoa kertyi kokonaisuudessaan noin 185 sivua (riviväli 1, fonttikoko 12), joista päätöksiä oli 29 kpl, noin 55 sivua ja asiakassuunnitelmia 58 kpl, noin 130 sivua.

Tutkielma on laadullinen ja aineiston analysointi toteutettiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin tavoin. Laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen kuvaukset metodioppaissa näyttäisivät pitkälti aloittavan laadullisen tutkimuksen määrittelyn sitä kautta, miten se eroaa määrällisestä eli kvantitatiivisesta tutkimuksesta. Vähitellen lisääntynyt innostus laadulliseen tutkimukseen on onnistunut haastamaan yksinkertaisen sosiaalisen tutkimuksen ja määrällisten menetelmien yhtälön, vähemmän ”joustamattomille” näkemyksille metodologisista kysymyksistä. (Bauer & Gaskell 2000, 7–8.) Kuitenkin Alasuutarin (2011) mukaan jaottelu laadullisiin ja määrällisiin menetelmiin ei vastaa täysin todellisuutta, sillä kaikessa tieteellisessä tutkimuksessa on paljon yhteisiä periaatteita. Kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusta voidaan esimerkiksi soveltaa samassa tutkimuksessa. (Alasuutari 2011, 32.) Tuomi & Sarajärvi (2018, 13) kuvaavat laadullista tutkimusta terminä eräänlaiseksi sateenvarjokäsitteeksi, jonka alla on monenlaista erilaista laadullista tutkimusta. He erottavat seitsemän laadullisen tutkimuksen perinnettä:

1. Aristoteelinen perinne ja ymmärtävä tutkimus
2. Hermeneuttinen perinne ja ihmistieteellinen tutkimus
3. Fenomenologis-hermeneuttinen perinne ja tulkinnallinen tutkimus
4. Kriittisen teorian perinne ja toimintatutkimus
5. Yhdysvaltalainen laadullisen tutkimuksen perinne
6. Pehmeät menetelmät ja pehmeä tutkimus ja
7. Postmoderniin tieteeseen perustuva tutkimus. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 14–15.)

Sisällönanalyysiä voidaan luonnehtia ”perusanalyysimenetelmäksi”, jota on mahdollista käyttää kaikissa edellä mainituissa laadullisen tutkimuksen perinteissä ja joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Sen lisäksi että sisällönanalyysi on mahdollista mieltää yksittäiseksi omaksi metodikseen, sitä voidaan myös pitää väljänä teoreettisena kehyksenä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103.) Tuomi & Sarajärvi (2018) kuvaavat sisällönanalyysiä suhteellisen yksinkertaiseksi metodiksi, jonka tekemiseen ei vaadita perustavanlaatuista teoreettista tietämystä. Kuitenkaan pelkkää aineiston järjestämistä ei voida nimittää sisällönanalyysiksi ja analyysin haasteeksi voi muodostua esimerkiksi aineiston niukkuus. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 145–146.) Aineistolähtöisessä analyysissä

analyysiyksiköt valitaan tutkimusaineisosta tutkimuksen tehtävänasettelun ja tarkoituksen mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108). Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa etsitään tekstin merkityksiä ja pyritään saamaan ilmiöstä tiivistetty ja yleinen kuvaus (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117).

Ennen analyysin aloittamista, tutustuin aineistoon lukemalla sen läpi muutamaan kertaan. Lisäksi määriteltiin analyysiyksikkö, joka oli *kiintymys* ja kiintymyksen käsite operationalisoitiin. Operationalisoinnilla tarkoitetaan käsitteen tai asian muuttamista sellaiseen muotoon, että se voidaan ymmärtää arkiymmärryksellä ja se on mahdollista tunnistaa. Käsitteiden operationalisointi voi olla haastavaa, jos tunnistettavalle asialle ei löydy suoraa vastaavuutta arkikielessä. (Vilkkä 2007, 36–37.) Käytän tässä tutkielmassa yleisesti käsitettä *kiintymys* ja ymmärrän sen koskevan henkilöiden välisiä kiintymyssuhteita, kiinnittymistä ja kiintymystä. Laajennan lisäksi kiintymyksen käsitteen ihmisten välisistä suhteista myös muuhun ympäröivään maailmaan, kuten esimerkiksi paikkaan tai muihin mahdollisiin kohteisiin. Olen operationalisoinut kiintymyksen käsitteen niin, että ymmärrän sen tarkoittavan sekä:

- *Suoria* kuvauksia, joissa mainitaan käsite kiintymys, kiintymyssuhde tai kiinnittyminen
- *Epäsuoria* kiintymyksen ilmaisuja, joissa ei mainita edellisiä käsitteitä, mutta jotka viittaavat kiintymykseen, kiintymyssuhteeseen tai kiinnittymiseen
- *Epäselviä* kiintymyksen ilmaisuja, joiden voidaan mahdollisesti tulkita kuvaavan kiintymystä

Olen määrittänyt epäsuoriksi tai epäselviksi kiintymyksen ilmaisuiksi vuorovaikutukseen tai tilannekuvauksiin liittyvät kuvaukset, jotka sisältävät ainakin joitakin seuraavista komponenteista:

- Halu pitää yllä läheisyyttä ja yhteyttä sekä jonkinlainen riippuvuus suhteessa toiseen tai muuhun kohteeseen
- Eron aiheuttama ahdistus, esimerkiksi ikävä
- Lämpö, kokemus tai pyrkimys löytää toisesta turvallisuutta tai mukavuutta / koettu turvattomuus, tyytyväisyys vallitsevaan suhteeseen, sekä
- Edellisten elementtien näyttäytyminen toiminnan kautta

Kiintymyksen kuvaukset luokiteltiin lisäksi koodausvaiheessa joko positiivisiin, negatiivisiin tai neutraaleihin ilmaisiin. Negatiiviset kuvaukset luokiteltiin siten että yllä mainituissa komponenteissa oli puutteita. Kuitenkaan pelkkää yllä mainittujen kriteereiden puuttumista kokonaan, ei tulkittu suoraan kiintymyksen negatiivisiksi ilmauksiksi, sillä muuten ne olisivat olleet suoraan verrattavissa pelkkiin suhteiden kuvauksiin. Kaikkien koodattujen kuvausten arvioinnissa

otettiin huomioon myös lapsen ikä, jonka tarkoituksena oli kiintymyksen tarpeiden ja sitä kautta kiintymyksen ilmenemismuotojen spesifimpi tunnistaminen eri ikäkausina.

Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena. Alasuutari (2011) näkee laadullisen analyysin koostuvan kahdesta vaiheesta: havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Tällainen kahtiajako on kuitenkin osin teennäinen, sillä käytännössä nämä kaksi vaihetta kietoutuvat aina yhteen. (Alasuutari 2011, 38–39.) Aineistolähtöinen sisällönanalyysi eteni Tuomen & Sarajärven (2018) esittelemän aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheita mukaillen induktiivisesti, yksittäisestä yleiseen. Ensin aineisto *redusoitiin eli pelkistettiin*, jolloin aineistosta karsittiin kaikki tutkimukselle epäolennaiset ilmaukset pois. Tämän jälkeen aineisto *klusteroitiin eli ryhmiteltiin*. Ryhmittelyvaiheessa aineistosta koodattuja ilmaisuja käytiin läpi ja näistä etsittiin samankaltaisuuksia sekä eroja. Ilmaisut ryhmiteltiin eri luokiksi: alaluokaksi, yläluokaksi ja pääluokaksi. Sisällönanalyysin viimeisessä vaiheessa aineisto *abstahoitiin eli käsitteellistettiin teoreettisesti*. Tässä vaiheessa ryhmitellyistä luokista muodostettiin suurempia yhdistäviä luokkia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–125.)

Alaluokkien tarkoituksena oli osoittaa, kenen välillä kiintymykseen liittyvä kuvaus ilmeni sekä millainen kiintymyskuvaus yleisesti oli. Yläluokka tarkasteli kiintymyksen luonnetta edellistä luokkaa spesifimmin sekä kuvauksen laatua (suora, epäsuora, epäselvä). Kiintymyskuvausten sisältöön liittyviä pääluokkia syntyi yhteensä 12, jota ilmennän alla olevassa kuvassa eri värejä apuna käyttäen:

Kuvio 2. Koodauksesta syntyneet pääluokat

Kiintymyksen laatua sisällöllisesti kuvaavat yläluokat luokiteltiin edelleen aineiston analyysivaiheessa kolmeksi erilaiseksi kiintymyskuvausten yhdistäviksi luokaksi, jota olen havainnollistanut edellisen kuvion väriluokittelun avulla. Nämä kolme kategoriaa ovat:

1. Kannattelevat kiintymyksen kuvaukset (kts. kuvio 2: numerot 1, 3, 5, 7, ja 11)
2. Pulmalliset kiintymyksen kuvaukset (kts. kuvio 2: numerot 2, 4, 9, 10 ja 12)
3. Lapsen tarpeisiin liittyvät kiintymyksen kuvaukset (kts. kuvio 2: numerot 6 ja 8).

Kiintymyskuvausten niin kutsutun laadullisen luokan lisäksi kuvaukset saivat aineiston ryhmittelyssä kaksi muuta yhdistävää luokkaa, joiden tarkoituksena oli vastata siihen, kenen välillä kiintymystä kuvataan sekä kuka puhuu. Näitä kolmea luokittelua tarkasteltiin erikseen jokaisen kuvauksen kohdalla seuraavasti:

- 1) Kiintymyskuvauksen laadullinen luokka / Miten kiintymystä kuvataan?
- 2) Kenen välillä kiintymystä kuvataan?
- 3) Kuka puhuu?

Seuraavassa kuviossa yksinkertaistettu esimerkki (ilman värejä ja luotuja symboleita) aineiston ryhmittelystä ja luokittelusta:

	Alkuperäis-ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Ala-luokka	Ylä-luokka	Pää-luokka	Yhdistävä luokka
<i>Esimerkki suorasta kiintymyksen ilmaisusta</i>	<i>(isän) mukaan (L4) on kiintynyt (isän vaimoon) ja (isän vaimosta) on ollut suuri apu hänelle ja lapselle</i>	Isän mukaan lapsi on kiintynyt isän vaimoon	Lapsen kiintyminen muuhun läheiseen	Kiintymys suora kuvaus	positiivinen kuvaus (1)	1) Miten kiintymystä kuvataan: kannatteleva kuvaus 2) Kenen välillä: lapsi-muu läheinen 3) Kuka puhuu: isä
<i>Esimerkki epä-suorasta kiintymyksen ilmaisusta</i>	<i>(L1) on sijaishuollon aikana myös kasvanut ja vähitellen alkanut haaveilemaan oman elämän rakentamisesta lähivuosina, eikä ole enää niin sidoksissa vanhempiinsa.</i>	Lapsi on sijaishuollon aikana kasvanut ja alkanut haaveilemaan oman elämän rakentamisesta eikä ole enää niin sidoksissa vanhempiinsa	Lapsen kiintymys-tarpeiden muutos nuoruuden ja itsenäistymisen myötä	Kiintymys-tarpeiden muutos epäsuora kuvaus	Lapsen tarpeet → kiintymys-tarpeiden muutos lapsen kasvaessa (8)	1) Miten kiintymystä kuvataan: itsenäistyminen → Lapsen tarpeisiin liittyvä kuvaus 2) Kenen välillä: nuori-vanhemmat 3) Kuka puhuu: yleinen / lapsi
<i>Esimerkki epä-selvästä kiintymyksen ilmaisusta</i>	<i>(sijaisperheen vanhemmat) tunsivat itsensä voimattomiksi tilanteessa, jossa (L1) ei ole kyennyt sopeutumaan heidän perheeseensä ja ottamaan vastaan heidän tarjoamaa tukea.</i>	Sijais-vanhemmat tunsivat itsensä voimattomiksi tilanteessa, jossa lapsi ei kyennyt sopeutumaan heidän perheeseen ja ottamaan vastaan heidän tarjoamaa tukea	Kiintymisen epäonnistuminen, lapsi-sijaisperhe	ei kiintymystä/heikko kiintymys? epäselvä kuvaus: sopeutumisen voi olla muutakin kuin kiintymystä	Epä-onnistunut kiintymys, kiintymyksen haasteet → negatiivinen kuvaus (2)	1) Miten kiintymystä kuvataan: pulmallinen kuvaus 2) Kenen välillä: sijaisperhe-lapsi 3) Kuka puhuu: sijaisvanhemmat

Kuvio 3. Yksinkertaistettu esimerkki aineiston ryhmittelystä ja luokittelusta

Aineisto koodattiin kahdessa osassa, kahdella eri tavalla. Huostassapidon lopettamisen perusteiden ja näihin liittyvien kiintymyksen ilmaisujen koodaamisessa käytettiin Atlas.ti -ohjelmaa, joka soveltui mielestäni hyvin koodaamiseen tilanteessa, jossa muuttujia ja näin ollen koodeja syntyi jokseenkin rajoitetusti. Ohjelmalla olisi voinut luoda myös päällekkäisiä koodeja ja toteuttaa koko aineiston koodauksen. Kaikkien kiintymysten kuvausten koodaamiseen ei kuitenkaan käytetty Atlas.ti:tä, koska sen koodaaminen muulla tavalla tuntui mielekkäämmältä. Kaikkien dokumenttien ilmaukset koodattiin Word -ohjelman taulukointia apuna käyttäen erilaisin värein ja itse luoduin symbolein.

Tällä tavoin aineistosta oli mahdollista saada eri tavoin visuaalinen kokonaiskuva. Kategorisoinnin jälkeen aineistoa kvantifioitiin niin, että erilaisten kuvausten määrästä ja suhteista saatiin myös määrällistä tietoa. Kvantifioinnilla tarkoitetaan aineiston laskentaa, esimerkiksi kuinka monta kertaa sama asia koodeissa toistuu (Tuomi & Sarajärvi 2018, 135).

5.3 Eettisyys ja luotettavuus

Smithin (2009) mukaan sosiaalityön tutkimusta ei voida tarkastella pelkkänä tutkimuksena. Tämä johtuu siitä, että kentän ja tutkimuskohteiden ihmiset ovat niitä, jotka voivat olla suoraan osallisina tutkimusprosessissa ja joihin tutkimuksen tulokset vaikuttavat. (Smith 2009, 20–21.) Tutkimusaiheen valintaa voidaan siis lähtökohtaisesti pitää eettisenä kysymyksenä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 153). Se, mitä tutkitaan ja mitä jätetään tutkimatta, ovat aina valintoja siitä millaisia aiheita pidetään merkityksellisinä ja toisaalta millaisia ei niinkään. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka on kaiken kaikkiaan sosiaalityön tehtävän ja päämäärän näkökulmasta keskeinen osa tutkimusta (Enroos & Mäntysaari 2017, 15). Tutkimuseettisen arvioinnin ja hyvien tutkimuskäytäntöjen huomioimisen tulisi kattaa tutkimuksen kaikki valinnat ja vaiheet. Eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimuksen tulisi lisäksi pyrkiä hyödyllisyyteen ja rakentavaan tutkimukseen myös tutkimukseen osallistuvien näkökulmasta. (Rauhala & Vironkannas 2011, 238.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaiseman mietinnön (2009) mukaan ihmistieteen tutkimusta koskevat eettiset periaatteet voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: *tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen sekä yksityisyyteen ja tietosuojaan*. Tutkimukseen osallistumisen tulee perustua riittävään tietoon ja sen tulee olla vapaaehtoista. Viranomaisen rekisteri- ja asiakirja-aineistojen tutkimista, johon ei pyydetä tutkittavien suostumusta, ohjataan lainsäädännöllä. (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009, 4.) Kun tietoon perustuvasta suostumuksesta poiketaan, tarvitaan aina tutkimuseettisen toimikunnan lausunto ja lupa (Tutkimuseettisen toimikunnan mietintö 2009, 6). Tutkimuslupa tutkielman aineiston keräämistä ja käyttöä varten haettiin Helsingin kaupungilta joulukuussa 2018 ja se myönnettiin tammikuussa 2019.

Yksi yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tärkeä tehtävä on tiedon tuottaminen yhteiskunnallisten instituutioiden ja vallankäytön epäkohdista. Mahdolliset haitat, jota tutkimus voi aiheuttaa, voi koskea aineiston keruuvaihetta, aineiston säilyttämistä ja tutkimuksen julkaisusta aiheutuvia seurauksia. Yksityisyyden suoja on tutkimuseettisesti tärkeä periaate ja sitä koskevat eettiset periaatteet voidaan jakaa edelleen tutkimusaineiston suojaamiseen ja luottamuksellisuuteen, tutkimusaineiston säilyttämiseen ja hävittämiseen liittyviin seikkoihin, sekä tutkimusjulkaisuun.

(Tutkimuseettisen toimikunnan mietintö 2009, 7–8.) Aineisto kerättiin tutkijakäyttäjätunnuksia käyttäen tutkittavan kaupungin asiakastietojärjestelmästä tutkimusluvan saamisen jälkeen tammikuussa 2019 ja se tallennettiin sekä sähköiseen muotoon salasanasuojatulle muistitikulle, että printattiin paperisessa muodossa. Ennen tutkimuksen keruuta, sain ennakkotietona yksikön tilastointiin perustuen kyseisten vuosien aikana kotiutuneet alle 18 -vuotiaat, jotta haku asiakastietojärjestelmästä oli mahdollista suorittaa. Salassa pidettävää tutkimusaineistoa säilytettiin sen mukaisesti. Asiakkaiden tunnistetiedot poistettiin aineistosta aineiston keruun yhteydessä, jolla pyrittiin suojaamaan tutkittavien anonymiteettiä. Lisäksi aineiston raportointi tehtiin niin, että yksilöiden lisäksi tutkimuksessa mukana ollut organisaatio ei ole tunnistettavissa. Aineisto poistettiin ja hävitettiin kokonaisuudessaan tutkielman teon loppuvaiheessa huhtikuussa 2019.

Sosiaalityön asiakirjat ovat vähän käytetty tutkimusaineisto. Asiakasdokumentaation käyttöön liittyvät eettiset kysymykset liittyvät muun muassa siihen, millaiseen tutkimukseen dokumentit soveltuvat ja mitä dokumenteista on jäänyt kirjoittamatta. Lisäksi tulee huomioida, että asiakasdokumentaatiota ei olla alun perin tuotettu tutkimuskäyttöä varten ja sen näkökulmasta. Dokumentoinnissa konkretisoituu tulkintavalta, joka liittyy vahvasti sekä sosiaalityön käytännön eettisiin kysymyksiin että valtakysymyksiin (Kuusisto-Niemi, Rissanen & Saranto 2011, 258–260). Kirjoittaessa otamme aina kantaa työn arvoihin ja etiikkaan (MacDonald, Boddy, O’Callaghan & Chester 2015, 360). Lisäksi kirjatessa käytämme aina valtaa (Roose ym. 2009, 322). Teemme jatkuvasti valintoja sen suhteen, mitä kirjaamme ja mitä jätämme kirjaamatta. Näin ollen, muun muassa se, miten ja missä määrin lastensuojelun asiakirjoissa kuvataan kiintymystä, on lopulta pääasiassa kirjoittajan valinta ja heijastaa sitä, kuinka merkityksellisenä kirjoittaja tätä pitää. Kirjatessamme, asiakkaan henkilökohtainen tieto muuttuu jaetuksi, instituution hallitsemaksi tiedoksi, jolla on vaikutusta asiakkaan henkilökohtaiseen elämään, esimerkiksi asiakasta koskevaan päätöksentekoon (Vierula 2012, 149).

Tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan usein käsitteiden *validiteetti* ja *reliabiliteetti* kautta. Validiteetti tarkoittaa, että tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on luvattu ja reliabiliteetti tarkoittaa tutkimustulosten toistettavuutta. Edellisten käsitteiden käyttöä on kuitenkin kritisoitu laadullisen tutkimuksen piirissä, sillä ne on alun perin kehitetty määrällisen tutkimuksen tarpeisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 160.) Joissakin laadullisen tutkimuksen opaskirjoissa on käytetty *triangulaatiota* tutkimuksen suosittuna validiteettikriteerinä. Hyvin yksinkertaisessa muodossa triangulaatiolla tarkoitetaan erilaisten teorioiden, tiedonlähteiden, metodien ja tutkijoiden yhdistämistä tutkimuksessa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 166–167.) Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita ja pääasiassa tutkimuksen luotettavuutta voidaan

arvioida kokonaisuutena. Luotettavuuden arviointia auttaa kuitenkin, jos tutkimuksesta käy ilmi tutkimuksen kohde ja tarkoitus, tutkijan omat sitoumukset, aineiston keruu menetelmänä ja tekniikkana, tutkimuksen tiedonantajat ja niiden valinta, tutkijan ja tiedonantajan suhde, tutkimuksen kesto, aineiston analyysi, sekä tutkimuksen raportointi riittävin tiedoin ja selkein kuvauksin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 163–164.)

Mielestäni eräs tämän tutkielman keskeinen luotettavuuteen liittyvä seikka koskee kiintymyksen käsitteen määrittelyä. Sillä kiintymyksen käsite on hyvin laaja ja monimuotoinen, eikä sille löydy suoraa vastaavuutta arkikielessä, käsitteen määrittely ja operationalisointi osoittautui haastavaksi. Vaikka kiintymystä on tutkittu paljon, sillä ei ole sanatarkkaa määritelmää eikä sen ilmenemismuotoja käytöksessä ja toiminnassa voida tyhjentävästi erotella. Goldberg, Grusec & Jenkins (1999) esittävät, että kapealla kiintymyksen määritelmällä olisi etunsa muun muassa sen vuoksi, että kiintymyksen määritelmää laajennettaessa se tulkitaan herkästi päällekkäiseksi muiden vanhemman ja lapsen kannalta merkityksellisten rakenteiden ja käyttäytymisjärjestelmien kanssa. Kiinnittyminen taas ymmärretään helposti emotionaalisen ilmapiirin tai käyttäytymisen hallinnan kautta. (Goldberg ym. 1999, 479–481.) Sekä Bowlby että Ainsworth ajattelivat, että keskeistä kiintymyksessä on luottamus hoitajan suojeluun. Sroufe & Waters (1977) ovat käyttäneet termiä `tunne turvallisuudesta`, saavuttaakseen kiintymyksen merkityksen (Goldberg ym. 1999, 476.) MacDonaldin (1992) mukaan kiintymyksellä ja lämmöllä / lämminhenkisyydellä on positiivinen yhteys toisiinsa (MacDonald 1992).

Koodaamisen alkuvaiheessa havaitsin tulkitsevani kiintymyksen käsitettä hyvin laajasti. Tulin sekoittaneeksi sen herkästi suhteiden yleisempiin kuvauksiin tai niihin liittyviin toimiin, kuten esimerkiksi tapaamisfrekvenssien kuvauksiin, jotka voivat toisaalta liittyä epäsuorasti kiintymyksen vahvistamiseen ja vahvistumiseen liittyviin seikkoihin, mutta jotka rajattiin aineistosta lopulta pois. Käsitteen rajaus ja operationalisointi auttoi minua käsitteen täsmentämisessä ja aineiston tarkkarajaisemmassa koodaamisessa eteenpäin. Käsitteen operationalisoinnin avoimuus antaa myös lukijalle mahdollisuuden arvioida käsitteen luotettavuutta mittarina (Vilkkä 2007, 38). On kuitenkin muistettava, että täysin objektiivinen tarkastelu ei ole koskaan mahdollista ja käsitykseni ja tulkintani kiintymyskuvauksista sekä niiden edelleen luokittelusta ja kategorisoinnista on aina jollain tavalla subjektiivista. Lisäksi olen koodannut aineistosta suorien ja epäsuorien ilmaisujen lisäksi myös epäselvät kuvaukset, joiden voidaan toisinaan nähdä sekoittuvan suhteiden kuvauksiin ja mahdollisen kiintymyksen tulkintoihin.

Toinen käsitteen tulkinnallisuuteen liittyvä seikka, joka tulee ottaa huomioon tutkielman luotettavuutta tarkasteltaessa, liittyy kiintymyksen suoriin ilmaisiin. Kaikki kuvaukset, joissa oltiin mainittu käsitteet kiintymys, kiinnittyminen tai kiintymyssuhde, luokiteltiin ilman muunlaista arviointia, kiintymyksen suoriksi kuvauksiksi. Aineistosta ei kuitenkaan useimmiten selviä se, kuinka asian ilmaisia itse määrittelee kiintymyksen, kiinnittymisen tai kiintymyssuhteen käsitteen ja mitä merkityksiä hän sille antaa. On tärkeä tunnistaa, että ihmisillä voi olla erilaisia tapoja mieltää kiintymys. Jos esimerkiksi vanhempi kuvaa kiintymystään lapseen, ei voida tietää, mikä käsitys vanhemmalla on kiintymyksestä ja kuinka hän sen ymmärtää ja määrittelee. Myös työntekijöiden käsitykset kiintymykseen liittyvien käsitteiden merkityksistä voivat vaihdella. Esimerkiksi alla olevassa kuvauksessa työntekijä/kirjoittaja määrittelee kiintymyksen lapsen voinnin korrelaationa suhteessa isän vointiin (*L = Lapsi, numero viittaa tutkittavan lapsen järjestysnumeroon: 1-29, P = päätös, AS1=Asiakassuunnitelma 1, joka on tehty lähimpänä huostassapidon lopettamispäätöstä, AS2=Asiakassuunnitelma 2, joka on tehty ennen asiakassuunnitelmaa 1*):

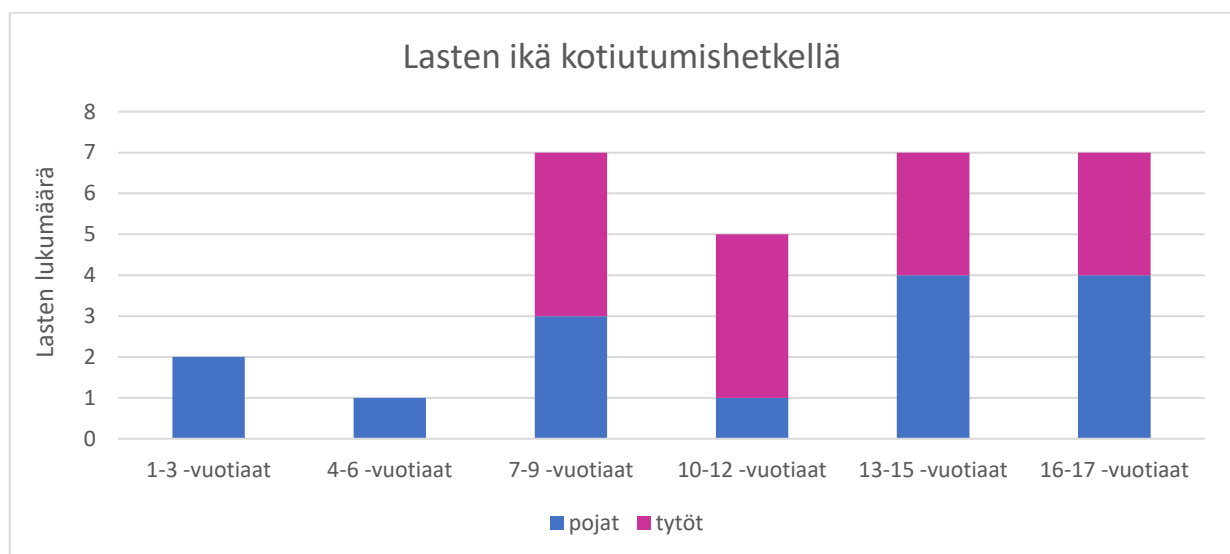
”(L24) on hyvin kiintynyt isäänsä, mikä on näkynyt siten, että isän voinnin ollessa hyvä myös (L24) voi paremmin. Kääntöpuolena huoli siitä, että isän voinnin ja tilanteen heikkeneminen vaikuttaa (L24):n vointiin romahduttavasti.” (L24, P)

Epäsuorissa ilmaisuissa ei ollut samaa problematiikkaa, sillä nämä ilmaisut valikoituivat kiintymyksen käsitteen oman tulkintani kautta teoriataustaan ja käsitteen operationalisointiin peilaten.

6 KIINTYMYKSEN KUVAUKSET JA PAINOARVO ASIAKASDOKUMENTEISSA

Lastensuojelun perhehoidosta oli kotiutunut vuosina 2016, 2017 ja 2018 yhteensä 29 alle 18 -vuotiaasta lasta (vuonna 2016: 11 kpl, vuonna 2017: 15 kpl ja vuonna 2018: 3 kpl). Vuoden 2018 vähäinen määrä voisi mahdollisesti selittyä sillä, että kaikkia vuoden 2018 aikana kotiutuneita ei oltu vielä tammikuussa 2019 tilastoitu. Määrittelin kotiutumivuoden sen mukaan, milloin huostassapidon lopettamispäätös oltiin tehty. On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että ennen varsinaista huostassapidon lopettamispäätöstä lapsi käytännössä jo asuu kotona, sillä kuusi kuukautta ennen huostassapidon lopettamista tehdään sijaishuoltopaikan muutospäätös kotiin.

Sukupuoli tutkittavien kesken jakautui hyvin tasaisesti: poikia oli 15 (52 %) ja tyttöjä 14 (48 %). Lasten ikä huostaanottohetkellä oli keskimäärin noin 7 vuotta ja se vaihteli miltei vastasyntyneistä neljääntoista vuoteen. Lasten ikä huostassapidon lopettamisaikana vaihteli puolentoista vuoden ikäisestä, miltei täysi-ikäisyyteen seuraavan ikäjakauman mukaisesti:

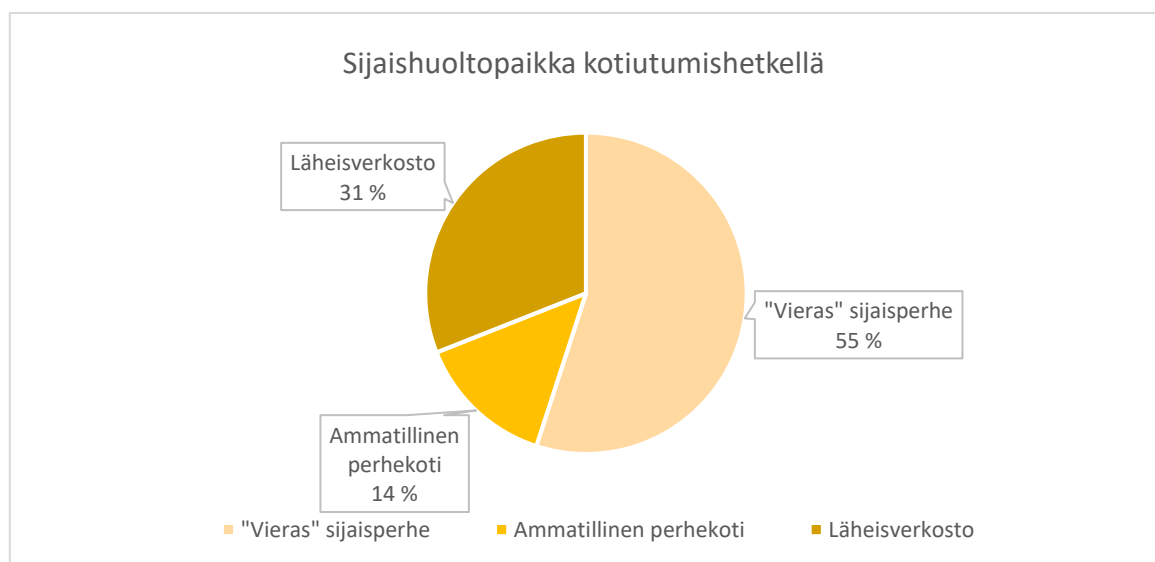
Kuvio 4. Tutkittavien lasten ikäjakauman kotiutumishetkellä sukupuolen mukaan

Lasten keskimääräinen ikä huostassapidon lopettamisen hetkellä oli noin 12 vuotta. Niin kuin kuvaaja ilmentää, lasten ikä ei kuitenkaan jakautunut tasaisesti, vaan painottui latenssi-, ja teini-ikäisiin. Ainoastaan kolme lapsista oli kotiutumishetkellä alle 7 -vuotiaita, 7-12 -vuotiaita oli yhteensä 11 (38 %) ja 13-17 -vuotiaita yhteensä 15 (52 %). Kiintymyskuvausten määrä tai sisältö ei tämän aineiston perusteella ollut yhteydessä lasten ikään tai sukupuoleen. Minkään ikäryhmän kodalla ei esimerkiksi ollut suhteessa enemmän suoria kiintymyksen kuvauksia. Myöskään sillä, kuka ”puhuu”, ei ollut

yhteyttä lapsen iän tai sukupuolen kanssa, vaikka on syytä huomioda, että lapsen äänen kuuluminen on luonnollisesti riippuvainen myös lapsen iästä ja kehitystasosta. Lasten oma ääni ei tämän aineiston perusteella näkynyt dokumenteissa esimerkiksi sitä enemmän, mitä vanhemmista lapsista oli kyse.

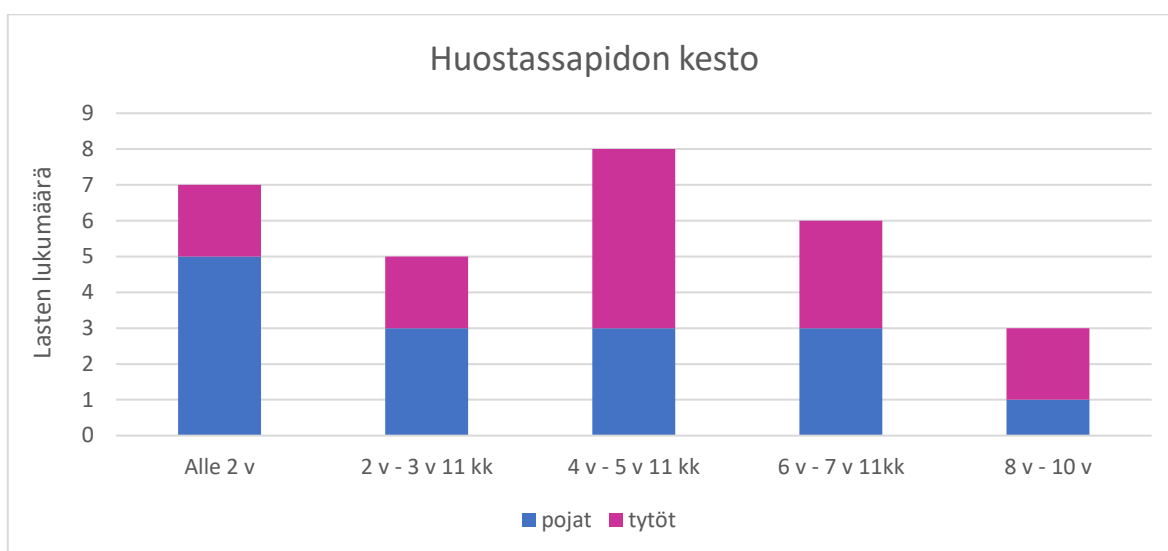
Sekä päätöksissä että asiakassuunnitelmissa oltiin vaihtelevasti, kuvattu lapsen lastensuojelu- ja sijoituspolkua. Myös aineistonkeruuvaiheessa tuli näkyväksi, että tutkittavien lasten sijoitus- sekä asiakkuuspolut lastensuojelussa näyttäytyivät hyvin monimutkaisina sekä huostassapitoa ennen, sen aikana ja myös huostassapidon lopettamisen jälkeen. Lasten sijoituspaikka oli voinut vaihtua huostassaoloaikana ja takana oli usein useampi kiireellinen sijoitus ennen varsinaista huostaanottopäätöstä. Nämä on syytä ottaa huomioon, kun tarkastellaan lasten kotiutumista sijoituspaikan mukaan, joka kertoo vain siitä, mistä sijoituspaikasta lapsi on kotiutunut eikä siitä, millainen sijoitushistoria tai huostassapidon lopettamisen jälkeinen ”polku” hänellä on ollut. Osa lapsista oltiin siirretty lastensuojelun avohuollon asiakkuuteen huostassapidon lopettamisen yhteydessä ja osa lapsista taas oli kotiutunut ilman jatkoa avohuollon asiakkuudessa. Jotkut lapsista olivat siirtyneet Lastensuojelulain (2007/417, 75 §) mukaiseen vapaaehtoiseen jälkihuoltoon ja joidenkin kohdalla oltiin päädytty uuteen huostaanottoon myöhemmin kotiutumisen jälkeen.

Tutkittavista lapsista kuusitoista (55 %) oli kotiutunut muusta / ”vieraasta” sijaisperheestä ja neljä (14 %) ammatillisesta perhekodista. Yhdeksän lasta (31 %) oli sijoitettuna ennen huostassapidon lopettamista läheisverkostoon, esimerkiksi isoäidin luokse.

Kuvio 5. Sijaishuoltopaikka kotiutumishetkellä

Tutkittavien lasten huostassapidon kesto tarkastelujakson (kyseisen huostaanoton) aikana vaihteli hieman reilu vuodesta miltei kymmeneen vuoteen. Keskimäärin lapset olivat olleet huostassa ennen kotiutusta noin 4,5 vuotta. Huomattavaa kuitenkin on, että jopa seitsemän lapsen (24 %) huostassapito oli ollut varsin lyhyt, alle kaksi vuotta. Kuvio osoittaa lisäksi, että neljän vuoden huostassapidon jälkeen kotiutuneiden määrä vähenee tasaisesti. Ainoastaan kolmen lapsen (10 %) huostassapito oli kestänyt yli 8 vuotta.

Kuvio 6. Huostassapidon kesto sukupuolen mukaan

Aineiston analyysivaiheessa ilmeni lisäksi, että saman lapsen kohdalla laaditut dokumentit (päätös huostassapidon lopettamisesta, asiakassuunnitelma 1 ja asiakassuunnitelma 2) sisälsivät usein jonkin verran samaa tekstiä ja samoja kuvauksia. Kuitenkin kaikki kiintymyksen kuvaukset otettiin aineistosta huomioon koodausvaiheessa, vaikka ne olisivat olleet samoja kuvauksia eri dokumenteissa. 87 dokumenttia sisältävästä aineistosta koodattiin yhteensä noin 190 joko *suorasti*, *epäsuorasti* tai *epäselvästi* viittaavaa kiintymyksen ilmaisua. Näiden lisäksi koodattiin teoriataustaan peilaten muita mielenkiintoista kiintymyssuhdeteoriaan laajemmin viittaavaa ilmaisua. Laajemmin kiintymystä koskevat muut ilmaukset liittyivät vanhemman sensitiivisyyteen ja mentalisaatiokykyihin ja lapsen käytöksen kuvauksiin, joka voi olla yhdistettävissä kiintymyssuhde-oireiluun. Nämä ilmaisut luokiteltiin epäselviin kiintymyksen kuvauksiin ja niiden osuus kaikista koodeista oli hieman alle 10 %. Samalle ilmaisulle oli mahdollista antaa päällekkäisiä koodeja. Esimerkiksi seuraavaan ilmaisuun on koodattu epäsuora kiintymys sekä isään että sijaisperheeseen:

”Kotilomat ovat sujuneet hyvin ja yhteinen aika on ollut molemmille (lapselle ja isälle) mielekästä. (L22) on viihtynyt isän luona hyvin, mutta toisaalta hän on kaivannut myös sijaisperheeseen.” (L22, AS2)

6.1 Miten kiintymystä kuvattiin?

Kaikki koodatut kiintymyksen kuvaukset jakautuivat asiakassuunnitelmien ja päätösten välillä siten, että noin 40 % kuvauksista oli päätöksissä ja noin 60 % asiakassuunnitelmissa, vaikka päätösdokumenttien osuus kaikista dokumenteista oli kolmasosa. Päätösdokumenteissa oli siis kaiken kaikkiaan hieman enemmän kiintymyksen kuvauksia. Päätösdokumenttien kuvauksista reilu 20 % oli *suoria* kiintymyksen kuvauksia, kun vastaava osuus asiakassuunnitelmissa oli hieman alle 10 %. Suorissa kiintymyksen kuvauksissa käytettiin suhteellisen tasaisesti sekä kiintymyksen, kiintymyssuhteen ja kiinnittymisen käsitteitä. *Epäsuorien* ilmaisujen osuus päätösdokumenteissa ja asiakassuunnitelmissa oli sama, noin 60 %. *Epäselviä* kiintymyksen ilmaisuja oli asiakassuunnitelmissa hieman enemmän kuin päätöksissä. Asiakassuunnitelmissa epäselvien ilmaisuiden osuus oli noin 30 % ja päätöksissä noin 20 %. Kaikki aineistosta koodatut kiintymyksen kuvaukset ryhmiteltiin aineiston analyysin myötä kolmeen kategoriaan:

1. *Kannattelevat* kiintymyskuvaukset
2. *Pulmalliset* kiintymyskuvaukset
3. *Lapsen tarpeisiin* liittyvät kiintymyskuvaukset

Suuri osa koodatuista kuvauksista, noin 65 %, oli kannattelevasti kiintymykseen liittyviä ilmaisuja. Pulmallisia kiintymyksen kuvauksia oli noin 15 % ja lapsen tarpeisiin liittyviä kuvauksia oli noin 20 %.

6.1.1 Kannattelevat kuvaukset

Kannatteleviin kiintymyksen kuvauksiin kuuluivat lapsen ja muiden henkilöiden väliset myönteiset ja onnistuneet kiintymystä kuvaavat ilmaisut. Ne pitivät sisällään läheisyyteen ja lämpöön liittyviä näkökulmia, tyytyväisyyttä vallitseviin suhteisiin, läheisyyden tarvetta, turvallisuuteen liittyviä viittauksia sekä halua pitää yllä läheisyyttä ja säilyttää luotu suhde. Alla olevassa esimerkissä kannattelevaan kuvaukseen liitetään vanhempien ja lapsen välien läheisyys ja lämpö sekä vuorovaikutuksen luonteisuus:

”(L19) ja vanhempien välit ovat läheiset ja lämpimät ja heidän keskinäinen vuorovaikutuksensa on luontevaa.” (L19, P)

Seuraavassa lapsen ja äidin välisessä kannattelevassa ilmaisussa lapsen negatiivisten tunteiden näyttäminen mielletään luottamuksen ja turvallisuuden tunteen kasvamiseen:

”(Äidin) mukaan (sijaisperheen nimi) kuvailemat oireet eivät ole ilmenneet (L18) ollessa hänen luonaan. Sen sijaan (L18) on kevään aikana alkanut ilmaista hänelle myös negatiivisia tunteitaan, mikä viittaa luottamuksen ja turvallisuuden tunteen kasvamiseen”. (L18, AS2)

Suhteellisen moni kannatteleva kiintymyksen ilmaisu piti sisällään kuvauksen halusta pitää yllä läheisyyttä ja säilyttää luotu suhde. Nämä kuvaukset liittyivät kotiutumistilanteessa paljolti muuttuvan elinympäristön seurauksena vaihtuviin ihmissuhteisiin, kuten sijaisperheen ja lapsen välisen suhteen jatkumiseen tai kaverisuhteisiin. Seuraavassa sitaatissa kuvataan sijaisvanhempien myönteistä kiintymystä lapseen ja heidän halua yhteydenpitoon myös lapsen kotiutumisen jälkeen:

”Sijaisvanhemmat ovat pitäneet (L22):n yhteyttä mielellään, ja heidän toiveena on jatkossakin pitää (L22):n yhteyttä. Sijaisvanhempien näkemyksen mukaan (L22):n yhteydenpitoa heihin tai sijaissisareen, ei ole hoidettu (L22):n edun mukaisesti. Tapaamisten suhteen ei ole huomioitu sitä, että (L22) on asunut perheessä noin 5,5 vuoden ajan. Tai sitä, että näiden vuosien aikana (L22):lle ja sijaisvanhempiin ja -sisareen muodostuneet hyvin läheiset välit ja (L22):sta on tullut perheenjäsen.” (L22, P)

Alla oleva suora kuvaus voidaan nähdä kannattelevana lapsen ja sijaisvanhempien välisen kiintymyksen näkökulmasta, vaikka samalla lapsi on osoittanut vastahakoisuutta tapaamisiin äidin ja isän luona. Myös tätä esimerkkiä voidaan tulkita lapsen halulla pitää yllä läheisyyttä suhteessa sijaisvanhempiin.

”Vastuusosiaalityöntekijä arvioi, että (L18):n vastahakoisuus tapaamisiin äidin ja isän luona johtui kiintymyksestä sijaisperheeseen sekä sijaiskodin ja vanhempien kotien erilaisuudesta.” (L18, P)

Myös lasten ja kavereiden välisistä kuvauksista löytyi suhteen säilyttämisen haluun liittyviä elementtejä. Seuraavassa esimerkissä kuvataan lapsen halua pitää yhteyttä kavereihin sekä puhelimen välityksellä, että tapaamisin, kotiutumisen ja elinympäristön vaihtumisesta huolimatta:

”(L9) haluaa pitää jonkinlaiset läksiäiset koulussa ja aikoo jatkossa pitää yhteyttä puhelimesta (paikkakunnan nimi) kavereihin. (L9) toivoo myös voivansa tavata kavereitaan.” (L9, AS2)

Lisäksi joissakin kannattelevissa kiintymyskuvauksissa oli viittauksia lapsen konkreettiseen fyysisen läheisyyden tarpeeseen, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

”Äidin mukaan (L3) kaipaa paljon hellyyttä ja silittelyä.” (L3, AS2)

Tämän tutkielman teoriataustan näkökulmasta aineiston koodausvaiheessa huomioitiin myös kiintymykseen laajemmin viittaavia muita mielenkiintoisia ilmaisuja, kuten viittaukset vanhemman sensitiivisyyteen ja mentalisaatiokykyihin. Vanhemman/hoitajan sensitiivisyydellä ja mentalisaatiokyvyillä on yhteys kiintymyksen paranemiseen ja mahdolliseen ”korjaamiseen” liittyviin seikkoihin (Sinkkonen 2015a, 37). Vanhemman sensitiivisyyden on todettu lisäksi olevan ylipäättään tärkeä seikka lapsen myönteiselle kehitykselle (Bowlby 1973, 357). Vanhemman sensitiivisyyden ja mentalisaatiokykyihin viitattiin suoraan tai epäsuorasti noin 10 %:ssa kaikista koodeista. Nämä kuvaukset liittyivät lähinnä vanhemmuuden arviointeihin ja ilmaisut olivat pääasiassa positiivisia. Alla olevassa esimerkissä vanhemmuuden arviointiin liittyvässä lausunnossa todetaan, että äidillä on hyvät itsereflektio- ja mentalisaatiotaidot:

”Lausunnossa todetaan, että äidillä on hyvät itsereflektio- ja mentalisaatiotaidot eli hän ymmärtää sekä omia että toisen tarpeita. Äidin kuvaukset suhteestaan (L18):n ja (L18):n kokemusmaailmasta ovat realistisia, ja hän tiedostaa tyttärensä erityistarpeet liittyen traumaattisiin kokemuksiin ja kotiutukseen.” (L18, P)

6.1.2 Pulmalliset kuvaukset

Pulmalliset kiintymyksen kuvaukset sisälsivät sekä puutteellista kiintymystä että ongelmallista kiintymystä. Näissä kuvauksissa huomioitiin turvattomuuden aspekti. Pulmallisia kuvauksia tarkasteltaessa on tärkeää huomioida, että kiintymystä voi olla myös suhteessa turvattomaan aikuiseen. Turvattomuus tai pulmallisia piirteitä saava kiintymys ei siis tarkoita kiintymyksen puuttumista. Seuraavassa esimerkissä kuvataan samaan aikaan vanhempien tärkeyttä ja mahdollista kiintymystä, sekä turvattomuutta:

”(L26):lle molemmat vanhemmat ovat tärkeitä, mutta suhde äitiin on turvattomampi kuin isään.” (L26, AS2)

Seuraavassa epäsuorassa pulmallisessa kiintymyksen kuvauksessa tulee ilmi lapsen kokemus vaihtuvista ohjaajista, jonka voidaan epäsuorasti tulkita liittyvän kiintymisen haasteisiin ja puutteisiin ympärillä olevien aikuisten vaihtuessa. Lapsi kokee, että ajatus uuteen vieraaseen perheeseen muuttamisesta ei ole kovin mukava ja hän pitää perheen luona asumista toivottavampana vaihtoehtona, kuin laitoksessa olemista.

”Kertasin (L14):n yhteisessä neuvottelussa toivoneen ensisijaisesti paluuta kotiin. (L14) näki kotiutuksen yhä toivottavana, sillä ajatus uuteen, vieraaseen perheeseen muuttamisesta ei ollut (L14):n mielestä kovin mukava. (L14) kertoi, että (yksikön nimi) ohjaajat vaihtuivat paljon ja vaikka osa olikin mukavia, on (L14) pitänyt perheessä asumista parempana kuin laitoksessa olemista.” (L14, AS2)

Tämän tutkielman teoriataustan näkökulmasta pulmallisiin kiintymyksen kuvauksiin kategorisoitiin myös lapsen kiintymyssuhteiden oireiluun viittaavia ilmaisuja, joita oli muutamia. Alla esimerkki lapsen oireiluun liittyvästä ilmaisusta, joka voisi mahdollisesti viitata epäsuorasti välttelevästi kiintyneen lapsen oireiluun:

”(L12) on sijoituksen aluksi väistänyt katsekontaktia, viihtynyt hyvin pitkiä aikoja itsekseen ja usein jäykistynyt hoitotilanteissa. Kriisiperheessä hoitaja kiinnitti huomiota myös siihen, ettei (L12) reagoinut itkemällä kipuun tai juuri muutenkaan.” (L12, AS1)

Mahdollista kiintymyssuhteisiin liittyvää lapsen oireilua kuvataan myös seuraavassa sitaatissa lapsen kiukkukohtausten, äidin menettämisen pelon, turvattomuuden sekä vatsakipuherkkyyden oireiden kautta:

”(toimijan nimi) psykiatri (psykiatrin nimi) teki maaliskuussa (vuosiluku) lähetteen (L29):lle myös (sairaalan nimi) lastenpsykiatriaan terapiatarpeen arvioon (L29):n kiukkukohtausten, äidin menettämisen pelon ja turvattomuuden sekä vatsakipuherkkyyden vuoksi. (L29) kertoi tunnepurkausten johtuvan menneistä asioista. (L29):n turvattomuus näkyi kotona mm. siten, että (äidin nimi) piti sanoittaa (L29):lle myös kotona sisällä sitä, jos hän siirtyi huoneesta toiseen. Tämä oire on kuitenkin vähitellen helpottunut.” (L29, AS1)

6.1.3 Lapsen tarpeisiin liittyvät kuvaukset

Lapsen tarpeisiin liittyvät kiintymyksen kuvaukset heijastelivat lapsen tarpeita yleisesti, sekä näiden tarpeiden ilmenemistä lapsen käytöksessä. Lapsen tarpeiden yleiset kuvaukset olivat usein ”fraasimaisia” ilmaisuja liittyen lapsen tarpeisiin sijaishuollon aikana tai tulevaisuudessa. Alla esimerkki sijaishuollon tavoitteista ja lapsen tarpeista, joka linkittyy vahvasti lastensuojelulakiin. Tässä kuvauksessa lapsen kiintymystarpeisiin voidaan ajatella viitattavan epäsuorasti läheisillä ja luottamuksellisilla ihmissuhteilla tasavertaisena perheenjäsenenä:

”Perhehoidon tavoitteena on tarjota (L16):lle hänen kasvuaan ja kehitystään tukevat vakaat ja turvalliset olosuhteet sekä läheiset ja luottamukselliset ihmissuhteet tasavertaisena perheenjäsenenä hänen yksilölliset tarpeensa huomioiden”. (L16, AS2)

Lisäksi joissakin kuvauksissa oli ilmaisuja lapsen tarpeista muuttuvissa olosuhteissa, sekä lapsen tarpeiden muutoksista nuoren itsenäistymisen myötä. Seuraavassa sitaatissa kuvataan lapsen kiintymyssuhdetarpeiden muutoksia suhteessa vanhempiin, kasvun myötä:

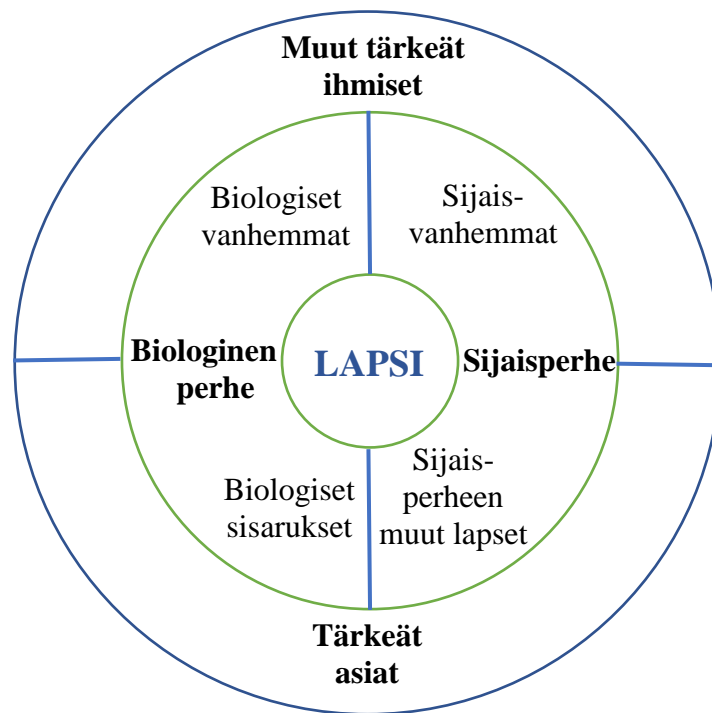
”(L1) on sijaishuollon aikana myös kasvanut ja vähitellen alkanut haaveilemaan oman elämän rakentamisesta lähivuosina, eikä ole enää niin sidoksissa vanhempiinsa.” (L1, P)

6.2 Kenen välillä ja suhteessa mihin kiintymystä kuvattiin?

Jaoin analyysivaiheessa kiintymyksen suhdekuvaukset neljään kategoriaan seuraavasti:

1. lapsi – biologinen perhe
2. lapsi – sijaisperhe
3. lapsi – muut tärkeät ihmiset, sekä
4. lapsi – tärkeät asiat

Tarkastelun näkökulmina oli ilmaisun luonne sekä muut kiintymyksen näkökulmasta teoriataustaan peilaten tärkeät perspektiivit. Olen havainnollistanut neljään kategoriaan jaetut kiintymyksen suhdekuvaukset seuraavan kuvion avulla:

Kuvio 7. Kiintymyskuvausten neljä kategoriaa

Biologisesta perheestä erotin vanhemmat huolenpitäjinä ja sisarukset tärkeinä biologisen perheen jäseninä. Myös sijaisperheen kohdalla erotin huolta pitävät aikuiset sijaisvanhemmat, sijaissisaruksista. Kolmas kategoria on muut tärkeät ihmiset, joihin kuuluu sukulaiset, ystävät ja kaverit sekä muut lapselle tärkeät henkilöt, esimerkiksi työntekijä. Neljäs kategoria koostui lapselle tärkeistä asioista, ei henkilöihin liittyvistä kiintymyksen kuvauksista, kuten paikasta ja harrastuksista.

6.2.1 Biologinen perhe

Aineistosta syntyneissä koodeissa oli eniten (noin 50 %) lapsen ja biologisten vanhempien välistä kiintymyksen kuvausta ja ne painottuivat äidin ja lapsen väliseen kiintymykseen. Biologisiin vanhempiin liittyvistä ilmaisuista noin 60 % oli lapsen ja äidin välisiä kiintymyskuvauksia, reilu 20 % kuvauksia kiintymyksestä isään ja vajaa 20 % kiintymystä erittelemättömästi vanhempiin. Suoria ilmaisuja biologisten vanhempien ja lapsen välillä oli vain noin 10 %. Lapsen ja biologisten vanhempien väliset kuvaukset olivat pääosin kannattelevia. Seuraavassa esimerkki lapsen ja äidin välisestä suorasta, kannattelevasta kuvauksesta:

”(L29):n edun mukaista on voida asua oman äitinsä (äidin nimi) kanssa, johon (L29) on kiintynyt.” (L29, P)

Biologisten sisarusten välistä kiintymystä kuvattiin suhteellisen vähän, ainoastaan viidessä koodatuista ilmaisuista ja kaikki näistä olivat epäsuoria. Kuitenkin silloin, kun sisarusten kiintymystä kuvattiin, ne näyttäytyivät kannattelevina ilmaisuina. Seuraavassa esimerkissä lapsen isosiskoa kuvataan lapselle tärkeäksi ja läheiseksi henkilöksi:

”Isosisko(nimi) on myös (L6):lle tärkeä ja läheinen.” (L6, P)

Kiintymyksen ilmaiset biologisen perheen sisällä jakaantuivat valtaosaltaan tasaisesti epäsuorien ja epäselvien kuvausten välillä. Epäsuorasti kiintymystä isään kuvataan esimerkiksi seuraavassa lainauksessa:

”(L5) on paljon kiinni heissä, erityisesti isässä. Välillä (L5) saattaa esimerkiksi sanoa, että hänellä on ikävä isää, vaikka he olisivat samassa huoneessa.” (L5, AS2)

Epäselväksi kiintymyksen kuvaukseksi, josta ei voida varmasti todeta onko kyse kiintymyksestä vai jostain muusta vanhemman ja lapsen välisen suhteen kuvauksesta, olen määritellyt seuraavan tekstikatkelman:

”(äidin nimi) kykenee pitämään hyvin huolta tyttärensä hyvinvoinnista ja kykenee toimimaan lapsensa kasvattajana ja huoltajana.” (L5, P)

Vaikka esimerkissä ei viitata varsinaisesti kiintymykseen, epäsuorasti voidaan tulkita, että hyvä huolenpito ja lapsen kasvattajana sekä huoltajana toimiminen edellyttäisi myönteisen kiintymyksen olemassaoloa. Tämä on kuitenkin vain tulkintaa, jonka vuoksi kuvaus on määritelty epäselväksi. Äitien ja lasten välistä kiintymystä kuvattiin enemmän suoria ja emotionaalisia käsitteitä (lämpö, läheisyys, yhteenkuuluvuus ja turvallisuus), kun taas isien ja lasten kiintymyksen kuvauksissa ei tunne-elementtejä kuvattu yhtä usein. Alla oleva esimerkki kuvaa lapsen ja äidin välistä kiintymystä suorasti liittäen siihen läheisyyden ja lämmön.

”Työskentelyssä (L6):n ja äidin kanssa on myös osoittautunut, että (L6) on hyvin kiintynyt äitiinsä ja äidin ja tyttären suhde on läheinen ja lämmin.” (L6, P)

Seuraava esimerkki taas kuvaa lapsen ja isän välistä kiintymystä läheisyyden ja aktiivisen tekemisen kautta:

”Myös (L22) kokee läheisyyttä isäänsä ja viettää hänen kanssaan mielellään aikaa. Yhteistä iänmukaista mielekästä tekemistä on ollut muun muassa pyöräily ja lumirakentelut” (L22, P)

6.2.2 Sijaisperhe

Lapsen ja sijaisperheen välisiä kiintymyksen kuvauksia oli dokumenteissa vähemmän kuin lapsen ja biologisen perheen välisiä kuvauksia, hieman reilu 20 % kaikista koodatuista ilmaisuista. Hieman yli puolet lapsen ja sijaisperheen välisistä kuvauksista oli asiakassuunnitelmissa ja hieman alle puolet päätösdokumenteissa. Pääasiassa sijaisperheen ja lapsen välistä kiintymystä kuvattiin kannattelevasti ja perhesijoitukset näyttävät pääosin onnistuneilta. Lisäksi niiden jatkuvuuden turvaamisessa kotiutumisen jälkeen oli viittauksia. Seuraavassa kuvauksessa lapsen ja sijaisperheen välinen kiintymyskuvaus voidaan tulkita kannattelevaksi. Suhteen säilyttämiseksi on tehty myös (biologisten) vanhempien toiveesta lähete perheneuvolaan.

”(L13):n ja entisen perhehoitajan (perhehoitajan nimi) välille muodostuneen hyvän suhteen säilyttämiseksi on tehty lähete (yksikön nimi) ja myös perheneuvolakontaktia ollaan jatkamassa vanhempien toiveesta.” (L13, P)

Kiintymyksen kuvaukset sijaisperheeseen olivat viittausten lukumäärään nähden enemmän suoria kuin biologisten vanhempien kohdalla. Suoria kiintymykseen liittyviä ilmaisuja lapsen ja sijaisperheen välillä oli noin 20 %. Niissä kuvataan suoraan sekä onnistunutta kiintymystä tai kiinnittymistä tai niiden pulmia. Vajavaista kiintymystä sijaisperheeseen oli kuvattu viiden lapsen kohdalla. Vaikka kokonaiskuva perhesijoituksista on pääosin myönteinen, on selvää, että aina toivottua kiintymystä ei synny eikä kiinnittymistä tapahdu, kuten seuraava suora kuvaus todentaa:

”Perhehoidon sijoitus ei ole täysin onnistunut, koska lasten ja sijaisvanhempien kiintymys toisiinsa ei ole kovin vahva.” (L24, P)

Sijaissisarusten välisiä kiintymyksen ilmaisuja oli niukasti, kuten biologisiin sisaruksiinkin. Sijaisperheen lapset näyttäytyvät aineistossa positiivisessa valossa – joskin ohuesti. Seuraava sitaatti on luokiteltu epäsuoraksi, kannattelevaksi kuvaukseksi:

”(L18) on sijaissiskonsa (sijaissiskon nimi) kanssa erittäin läheinen, mutta heillä on omat kaveripiirit. (Sijaisperheen nimi) mukaan (L18):n ja (sijaissiskon nimi) on ollut toisiinsa hyvä ja kasvattava vaikutus.” (L18, AS2)

6.2.3 Muut tärkeät ihmiset

Lapsen ja muiden tärkeiden ihmisten välisiä kiintymyskuvauksia oli noin 20 % kaikista kuvauksista. Muina tärkeinä kiintymyksen kohteina olevia henkilöitä, aineistosta piirtyvät ikätoverit, isovanhemmat, sukulaiset, kummit, ystäväperheet ja vanhempien uudet kumppanit sekä yhdessä kuvauksessa työntekijä. Muista tärkeistä ihmisistä, ikätovereista oli tässä aineistossa eniten mainintoja ja maininnat olivat voittopuolisesti kannattelevia. Lisäksi mielenkiintoista oli, että kavereiden merkitys kiintymyskuvauksissa näyttäytyi sisaruksia suurempana. Ikätoverit ja koulukaverit näyttäytyivät tärkeinä ja niiden merkitystä korostettiin kotiutuksen myötä muuttuvissa olosuhteissa, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

”(L9) haluaa pitää jonkinlaiset läksiäiset koulussa ja aikoo jatkossa pitää yhteyttä puhelimella (paikkakunnan nimi) kavereihin. (L9) toivoo myös voivansa tavata kavereitaan.” (L9, AS2)

Törmäykset kaverisuhteissa, jotka voidaan luokitella kiintymyksen pulmallisiksi ilmaisuiksi, ja jotka voidaan liittää oireiluun kiintymyssuhteissa, tulivat esiin huolestuneina kuvauksina lapsen olemisesta ikätovereiden parissa. Seuraavassa kuvauksessa tulee esille lapsen haasteet ikätovereiden välisissä sosiaalisissa suhteissa:

”(L10) on luokassa todella keskittymätön ja levoton. Paikalla pysyminen on hänelle vaikeaa. (L10) on piittaamaton yhteisesti sovituista säännöistä. Hän on kovin impulssiherkkä ja saattaa nopeasti ja arvaamatta käydä toiseen lapseen käsiksi. Kun tilanteita selvitetään, hän ei aina puhu totta. (L10):lla on suuri tarve tulla hyväksytyksi kaveripiirissä ja hän hakee hyväksyntää usein väärillä keinoilla, esimerkiksi kovistelemalla tai pelottelemalla muita.” (L10, AS2)

Lisäksi erilaisilla työntekijöillä voi olla merkittävä rooli lapsen elämässä, mutta he eivät näissä dokumenteissa näyttäneet edustavan kiintymyksen tai kiinnittymisen kohteita. Aineistossa oli ainoastaan yksi maininta työntekijään muodostuneesta luottamuksellisesta suhteesta:

”(L3) ja perhehoidon sosiaalihoaja ovat muodostaneet luottamuksellisen suhteen ja tapaamiset jatkuvat koekotiutuksen loppuun asti.” (L3, AS1)

6.2.4 Tärkeät asiat

Analyysissä erotettiin henkilöiden lisäksi muut tärkeät asiat ja niiden suhde kiintymykseen. Kiintymyskuvauksia suhteessa tärkeisiin asioihin oli alle 10 % kuvauksista. Näistä eniten mainintoja oli lapsen kiinnittymisestä erilaisiin paikkoihin. Kiintymyksen ilmaisuihin kytkeytyvinä paikkoina oltiin mainittu aineistossa tuttu elinpiiri yleisesti sekä sijaiskodin sijaintipaikkakunta tai lapsen alkuperäinen kotipaikkakunta. Jonkin verran pohdittiin myös paikan vaihtamisen merkitystä ja tämän mahdollisia seurauksia kiintymyksen näkökulmasta. Esimerkiksi seuraavassa huostassapidon lopettamispäätöksessä perustellaan epäsuorasti, ettei lapsen muuttaminen uudelle paikkakunnalle ole hänen edun mukaista, joka osaltaan puoltaa lapsen kotiutumista ja tutulle paikkakunnalle jäämistä:

”(perhehoitajien nimet) ilmoittivat muutostaan (paikkakunnan nimi + yksikön nimi). Sosiaalityöntekijät eivät pitäneet muuttamista ja elinpiirin vaihdosta uudelleen (L15):n edun mukaisena ja (L15):n koulunkäynti sujui hyvin (paikkakunnan nimi).” (L15, P)

Seuraavassa esimerkissä taas kuvataan lapsen kiintymättömyyttä sijoituspaikkakuntaan sijoituksen aikana niin, ettei paikkakunta ole koskaan muodostunut sellaiseksi, että lapsi kokisi sen kotipaikakseen:

”(L24) on kuitenkin ikävöinyt vanhempiaan ja hän on jatkuvasti kokenut olevansa (paikkakunnan nimi)-läinen minkä takia sijoituspaikkana (paikkakunnan nimi) ei ole koskaan tuntunut hänen kotipaikaltaan” (L24, P)

Odotukseni vastaisesti kiintymyksestä (lemmikki)eläimiin ei aineistossa ollut lainkaan viittauksia. Harrastuksiin oli ainoastaan yksi maininta, joka oli suora:

”Nähty tärkeänä, että viimeistään syksyn tullen (L23) löytäisi mielekkäitä harrastuksia, joihin kiinnittyä ja joista löytää myös kaveriseuraa” (L23, AS2)

Kuitenkin harrastukset näyttäytyvät mielestäni tässä kuvauksessa toimintana, jonka avulla tavoitellaan myös kiintymystä uusiin kavereihin.

6.3 Kenen ääni kuului ja miten kiintymystä oltiin arvioitu?

Asiakirjoissa ei selvinnyt aina selkeästi, kenen mielipiteestä oli kyse ja ”kuka puhui”. Etenkin päätöksissä käytettiin paljon yleisiä, passiivissa esitettyjä ilmauksia. Yli puolessa koodatuista ilmaisuista puhuttiin passiivissa eikä tekstistä käynyt ilmi, kenen havainnoista tai mielipiteestä oli

kysymys. Dokumenteissa, päätösteksteissä enemmän, käytettiin myös jonkin verran yleisiä ”fraasitekstejä”, joissa viitattiin esimerkiksi lastensuojelulakiin. Näin dokumenteista välittyi myös ”lain ja sääntelyn ääni”. Jos jätetään huomioimatta kiintymykseen viittaavat ilmaisut, joissa lapsi oli ilmaissut toiveensa perheen jälleenyhdistämisestä, muita selviä lasten ”äänellä” kuvattuja kiintymyksen ilmaisuja oli aineistossa varsin niukasti, vain noin 10 kappaletta. Lapsen oma kuvaus ja ”ääni” kiintymyksestään jää dokumenteissa varsin ohueksi ajatellen, että lapsi on huostaanottoprosessin ja kotiutuksen ”päähenkilö”. Onkin mielestäni aiheellista kysyä, tuleeko lapsen ääni riittävästi kuuluville kotiutusprosesseissa ja dokumentoinnissa yleisesti? Alla olevassa esimerkissä lapsi on ilmaissut oman mielipiteensä paluusta äidin luokse koekotiutuksen aikana, psykologin välityksellä:

”Psykologin välityksellä (L18) halusi sanoa vastuusosiaalityöntekijälle, että haluaa jatkaa asumista äitinsä luona eikä enää haluaisi palata koskaan sijaisperheeseen. (L18) sanoi kokevansa, että äidin luona on maailman turvallisinta.” (L18, P)

Kaikkien lasten ja perheiden kohdalla oltiin tehty jonkinlainen tiiviimpi arviointityöskentely ennen lapsen kotiutumista sekä koekotiutus ennen varsinaista huostassapidon lopettamispäätöstä. Arviointityöskentely oli pääsääntöisesti sosiaaliohjaajien tarjoamaa tiiviimpää tukea tai arviointityöskentelyä muissa muodoissa. Erilaisia arviointityöskentelyn muotoja oltiin nimetty perheen elämäntilanteen kartoitukseksi (PEK), vanhemman elämäntilanteen kartoitukseksi (VEK), kotiutumisen arvioinneiksi tai kotiutustyöskentelyksi. Joissakin tapauksissa mainittiin, että arviointia oli tehnyt myös psykologi ja muutamien vanhempien arviointia oli tehty vanhemman osallistuessa vanhempainryhmään. Arviointityöskentely tapahtui pääasiassa biologisten vanhempien ja lapsen kanssa yhdessä ja erikseen. Työskentelyä kuvattiin yleiseksi eri elämänalueiden kattavaksi arvioinniksi. Varsinaisesta kiintymyssuhteiden, kiintymisen tai kiinnittymisen arvioinnista löytyi kuitenkin dokumenteista vain yksi maininta:

”Perhehoidon psykologi selvitti keväällä (L18):n kiintymyssuhteita ja mielipidettä asioista, mutta selvityksessä ei ilmennyt mitään uutta. Psykologin mukaan (L18):n tuntuu olevan vaikeaa ellei mahdotonta sanoa mitään negatiivista kenestäkään.” (L18, AS2)

Vaikka varsinaisesta kiintymyssuhteiden arvioinnista löytyi vain yksi maininta, tästä ei kuitenkaan suoraan voida olettaa, etteikö arviointia kiintymykseen liittyen oltaisi tehty missään muissa

tapauksissa. Kiintymyksen arviointia on voitu tehdä esimerkiksi liittyen yleisempään kotiutumisen arviointiin.

6.4 Minkä painoarvon kiintymyksen kuvaukset saivat päätöksenteossa?

Huostassapidon lopettamispäätöksiä oli yhteensä 29. Päätökset näyttäytyivät tiivistettyinä kertomuksia koko huostassaoloajalta. Päätökset olivat asiakassuunnitelmiin verrattuna ”vapaampaa” tekstiä, eikä niissä käytetty valmista pohjaa, valmiine otsikointeineen niin kuin asiakassuunnitelmissa yleensä. Päätösteksteissä oli kuitenkin usein samantyyppinen rakenne, joka oli seuraavanlainen:

1. Huostaanoton perusteet
2. Tiivistys huostassaoloajasta ja sijoituksesta
3. Perusteet huostassapidon lopettamiselle

Koska päätökset olivat monivaiheisia kertomuksia, ei niissä aina ilmennyt aina selkeästi se, mitkä seikat olivat varsinaisia huostassapidon lopettamisen perusteita ja mikä taas yleistä kerrontaa elämäntilanteiden muutoksista ja sijoituksen aikaisista tapahtumakuluista. Huostassapidon lopettamisen syitä ei aina oltu yksilöity, esimerkiksi otsikoitu erikseen. Melkein kaikissa päätöksissä oli maininta asianosaisten, sekä lapsen että vanhempien omasta toiveesta kotiutumiselle. Päätösten perustelut olivat vaihtelevia, mutta pääsääntöisesti kattavia. Muutama päätös osoittautui hyvin lyhyeksi ja perusteluiltaan niukaksi. Seuraavassa esimerkki lyhyestä päätöksestä:

*”(L5):n sijoitus kodin ulkopuolella päättyi (päivämäärä) (L5):n kotiuduttua isänsä luokse. Määräaikainen kotiutuksen tukityö aloitettiin perheeseen (päivämäärä) eikä kuuden kuukauden koekotiutuksen aikana ilmennyt tarvetta jatkaa huostassapitoa.”
(L5, P)*

Ainoana päätöksen perusteluna on se, ettei koekotiutuksen aikana ilmennyt tarvetta huostassapidon jatkamiselle. Osasyynä perusteluiden niukkuuteen voi olla se, että koska huostassapidon lopettamispäätökseen liitetään tavallisesti lapsen viimeisin asiakassuunnitelma, päätöksen kirjoittaja on voinut ajatella perusteluiden tulevan kirjatun asiakassuunnitelman kautta. Lisäksi, koska ennen huostassapidon lopettamispäätöstä tehdään koekotiutuksen alkaessa sijaishuoltopaikan muutospäätös kotiin, on tässä päätöksessä voitu asiaa perustella tarkemmin. Koekotiutumisen yhteydessä tehtäviä sijaishuoltopaikan muutospäätöksiä ei kuitenkaan tarkasteltu tässä tutkielmassa.

Suurimmassa osassa päätöksistä oli yleinen maininta siitä, että huostaanoton perusteet olivat poistuneet ja huostassapidon lopettaminen on lapsen edun mukainen ratkaisu. Näen nämä maininnat

kuitenkin ”fraasiteksteinä”, jotka voivat kattaa paljon yksittäisiä huostaanoton perusteita. Suurimmaksi osaksi huostassapidon lopettamisen perusteet liittyivät vanhemman elämäntilanteen muutokseen ja kuntoutumiseen. Vanhemman päihteidenkäytön lopettamisesta löytyi mainintoja useissa päätöksissä. Toinen keskeinen peruste liittyi vanhemmuuden taitoihin. Vanhemmuuden taitoja perusteltiin muun muassa lapsen edun mukaisilla toimintatavoilla, kyvyllä vastata lapsen ikätasoisiiin tarpeisiin sekä huolehtia lapsen arkeen liittyvistä asioista. Lisäksi lapsen ja vanhemman suhdetta yleisesti kuvattiin päätöksissä jonkin verran.

6.4.1 Kiintymyksen merkitys kotiutumistilanteessa

Kiintymyksen suoria kuvauksia, jotka tulkittiin huostassapidon lopettamisen perusteluiksi, oli päätöksissä melko niukasti. Lapsen ja vanhemman välisestä *kiintymyksestä* oli kuusi suoraa kuvausta, kuuden eri lapsen kohdalla. Seuraavassa esimerkissä kannattelevan kiintymyksen sisarusten ja äidin välillä ovat havainneet työntekijät kotiutuksen arvion aikana:

”Keskusteluiden ja työskentelyn aikana työntekijät havaitsivat äidin ja tyttöjen välillä molemminpuolista kiintymystä ja lämpöä.” (L27, P)

Lisäksi päätöksistä löytyi kolme suoraa kuvausta lapsen ja vanhemman välisestä *kiintymyssuhteesta*. Alla olevassa esimerkissä kiintymyssuhteen säilymistä äitiin perustellaan luontevasti yhteydenpidollisin perustein:

”(L18):n kiintymyssuhde äitiin on säilynyt koko sijaishuollon ajan, koska yhteydenpidosta on huolehdittu suunnitelmallisesti.” (L18, P)

Seuraavassa esimerkissä kuvataan suorasti lasten kiintymyssuhteiden olevan vahvemmat biologisiin vanhempiin, kuin sijaisvanhempiin:

”Lasten kiintymyssuhteet ovat huomattavasti vahvemmat biologisiin vanhempiin.” (L24, P)

Lisäksi asianomaisten, sekä lapsen että vanhempien tahto huostassapidon lopettamisesta tuli esiin miltei jokaisessa päätösdokumentissa. Jos lapsen ja vanhemman tahto lapsen muuttamiselle takaisin kotiin tulkitaan kiintymyksen kuvaukseksi heidän välillään, tämä oli selkeästi kaikkia päätöksiä yhdistävä kiintymyksen epäsuora kuvaus. Näitä kuvauksia löytyi lisäksi päätöstä edeltävistä asiakassuunnitelmista, joissa kotiutusta suunniteltiin ja lapsen mielipidettä asiaan oltiin jo alustavasti selvitetty. Asianomaisten oma tahto huostassapidon lopettamisesta on kuitenkin mielestäni looginen

päätöksiä yhdistävä seikka, sillä asianomaisten mielipiteen selvittäminen kuuluu luonnollisena osana päätöksentekoprosessiin ja ilman asianosaisten myönteistä suhtautumista perheen jälleenyhdistämistä kohtaan, kotiutusta tuskin ryhdyttäisiin tekemään.

Vaikka päätöksissä saatettiin kuvata lapsen ja sijaisvanhemman välistä kannattelevaa kiintymystä, ei näitä kuvauksia luonnollisesti käytetty varsinaisina huostassapidon lopettamisen perusteluina. Aineistossa kuuden lapsen kodalla oli havaittavissa epäonnistunutta kiintymystä lapsen ja sijaisperheen välillä. Kuitenkin epäonnistuneesta kiintymyksestä oli neljä suoraa ilmausta, neljän eri lapsen kohdalla niin, että luokittelin ne päätöksen perusteluiksi. Vaikka epäonnistunut kiintymys sijaisvanhemman ja lapsen välillä ei näyttäytynyt minkään huostassapidon lopettamispäätöksen ”ylivoimaisena” perusteluna, tulkitsin, että näissä neljässä tapauksessa se osoittautui yhtenä perusteena sille, ettei sijoituksen jatkaminen näyttäytynyt lapsen edun mukaisena ratkaisuna. Alla esimerkki sisarusten ja sijaisvanhempien välisestä heikosta kiintymisestä, minkä on arvioitu johtuneen vanhempien ja sijaisvanhempien erilaisista kasvatuskäsitelmistä, yhteistyön ajoittaisista vaikeuksista, sekä siitä että vanhemmat ovat alun perin vastustaneet lasten huostaanottoa. Esimerkki on kirjattu molempien lasten päätöksiin.

”Perhehoidon sijoitus ei ole ollut täysin onnistunut, koska lasten ja sijaisvanhempien kiintymys toisiinsa ei ole ollut kovin vahva. Siihen ovat vaikuttaneet vanhempien ja sijaisvanhempien erilaiset kasvatuskäsitelmät, yhteistyön ajoittaiset vaikeudet sekä vanhempien huostaanoton vastustaminen, mistä on seurannut tilanne, jossa lapset eivät ole täysin saaneet hyväksyntää asettua ja kiintyä (sijaisvanhempien nimet) perheeseen.” (L25, P)

Myöskään seuraavassa esimerkissä lapsen ja sijaisvanhemman välisen kiintymyssuhteen syntyminen ei ole onnistunut toivotulla tavalla ja sitä perustellaan sillä, että lapsi ei ollut itse halukas kiintymyssuhteiden luomiseen. Mielestäni tätä esimerkkiä tarkastellessa on kuitenkin aiheellista pohtia, onko kiintymyssuhteen syntyemisessä kyse halusta, vai pikemminkin muista seikoista, kuten esimerkiksi repaleisesta sijoitushistoriasta. Aineistossa mukana olleista lapsista, viiden lapsen kohdalla oltiin päädytty sijaishuoltopaikan muutokseen huostassapidon aikana.

”(L1) ei ollut (perhehoitajien nimet) luo muuttaessa enää kovin halukas luomaan perhehoitajiin uusia kiintymyssuhteita, vaan tahto muuttaa kotiin äidin luo oli kova.” (L1, P)

Aineiston analysoinnin perusteella suorat kiintymyksen kuvaukset eivät näytelleet suurta roolia päätösten perusteluina, vaikkakin lapsen ja vanhemman välisen suhteen kuvauksia löytyi päätöksistä jonkin verran. Vanhemman ja lapsen välistä suhdetta kuvattiin muun muassa myönteisen vuorovaikutuksen käsitteen kautta ja siihen liitettiin muutamien ilmausten kohdalla läheisyys ja lämpö, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi:

”(L3):n ja äidin vuorovaikutus näyttäytyy läheisenä, avoimena ja lämpimänä, eikä huolta (L3):n hyvinvoinnista äidin luona ole.” (L3, P)

Vaikka edellinen kuvaus ei viittaa suorasti kiintymykseen, voidaan tämä luokitella epäsuoriksi kiintymyksen kuvaukseksi. Toisaalta, voi olla myös mahdollista, että tulkinta on väärä ja nämä kuvaukset kertovat ”ainoastaan” havainnoista vanhemman ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta. Kuvausten voidaan joka tapauksessa nähdä olevan lastensuojelulain (2007/417, 47 §) edellytysten mukaisia, koska niissä on arvioitu lapsen ja vanhemman välistä kanssakäymistä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän pro gradu tutkielman tarkoituksena oli tarkastella perhehoidosta alle 18 -vuotiaana kotiutuneiden lasten kiintymyksen kuvauksia lapsen ja hänen läheisverkoston, muiden henkilöiden ja ympäristön välillä perheen jälleenyhdistämisen yhteydessä. Lisäksi oli tarkoitus selvittää, millaisen painoarvon kiintymyksen kuvaukset saavat huostassapidon lopettamispäätöksen perusteluina. Tutkielman aineistona käytettiin tutkimuksessa mukana olleiden lasten huostassapidon lopettamispäätöstä sekä kahta sitä edeltävää asiakassuunnitelmaa.

7.1 Kiintymyksen kuvaukset huostassapidon lopettamisen yhteydessä

Koska tutkielman aineisto on suhteellisen pieni ja se rajoittuu yhden kunnan kolmen vuoden aikana perhehoidosta kotiutuneiden lasten dokumentteihin, ei tuloksista ole perusteltua vetää kattavia johtopäätöksiä. Analyysin perusteella voidaan kuitenkin todeta, että kiintymykseen liittyvät kuvaukset olivat dokumenteissa pääsääntöisesti epäsuoria, epäselviä, pirstaleisia ja jäsentymättömiä. Ne eivät kuvanneet systemaattisesti kiintymystä sijaishuollon ja perheen jälleenyhdistämisen prosesseissa. Suorien kuvausten niukkuus voi osaltaan kertoa siitä, ettei kiintymykseen liittyvää kuvausta useinkaan kiinnitetä tarkasti kiintymyssuhteisiin liittyvään käsitteistöön tai laajemmin kiintymyssuhteisiin liittyvään teoriaan (kts. Botes & Ryke 2011; McMurray 2008; Wilkins 2015). Tällöin myös lukijalle jää toisinaan epäselväksi, ovatko kuvaukset yleisiä suhteiden kuvauksia vai varsinaisia kiintymyksen kuvauksia.

Suoria mainintoja eri kiintymyssuhdemalleihin ei ollut, vaikka joissakin kuvauksissa viitattiin eri merkityksessä esimerkiksi turvallisuuteen tai turvattomuuteen. Kuvauksissa ei lisäksi ollut viittauksia laajemmin kiintymyssuhdeteoriaan, vaikka niistä voitiin tulkita kiintymyssuhdeteoriaan yleisesti kytkeytyviä mainintoja. Kaiken kaikkiaan kiintymyksen kuvaukset aineistossa eivät saaneet määrällisesti suurta osuutta suhteessa muuhun kerrontaan. Lasten ikä huostassapidon lopettamishetkellä oli noin 12 vuotta. Wilkinsin (2015) väitöstutkimuksen tulosten mukaan lastensuojelun sosiaalityöntekijät pitivät kiintymyssuhdeteoriaa yleisesti käyttökelpoisempana viitekehyksenä 10 -vuotiaiden ja siitä nuorempien, kuin yli 10 -vuotiaiden lasten kanssa (Wilkins 2015,139). Tämä jättää pohtimaan, että jos aineiston ikäjakauma olisi painottunut nuorempiin lapsiin, olisiko kiintymyssuhdeteoriaan liittyvää suurempaa kuvausta ollut mahdollisesti enemmän? Lapsen iällä ja kiintymyskuvausten määrällä tai laadulla ei kuitenkaan ollut yhteyttä tässä tutkielmassa.

Kotiutuneiden lasten sijoituspolut näyttäytyivät aineiston perusteella monimutkaisina. Tästä voidaan tulkita, että näillä lapsilla oli taustallaan suhteellisen ”repaleinen” kiintymyshistoria. Erityisesti

näiden lasten kohdalla, kiintymyksen tarkastelu olisi merkityksellistä lasten uusiin elämänmuutoksiin liittyvän päätöksenteon yhteydessä. Viiden lapsen kohdalla oltiin päädytty sijaishuoltopaikan muutokseen huostassapitajakson aikana ja kuuden lapsen kohdalla kiintymystä sijaisperheeseen kuvattiin epäonnistuneena. Lapsista, joille oltiin huostassapidon aikana tehty sijaishuoltopaikan muutos, vain yksi oli kuitenkin sellainen, jonka kiintymystä sijaisperheeseen kuvattiin epäonnistuneena. Kiintymyssuhteen toistuva katkeaminen varhaislapsuudessa voi aiheuttaa myöhemmin kyvyttömyyttä muodostaa pysyvää kiintymyskohdetta (Sinkkonen 2015b, 156–157). Täten voidaan ajatella, että erityisesti niiden lasten kohdalla, joiden sijaishuoltopaikka oli vaihtunut huostassapidon aikana, kiintymyssuhteiden luomisen haasteena voi olla kiintymyssuhteiden laadun ohella myös niiden määrä. Aiemmin katkennut sijoitus voi aiheuttaa pulmia myöhemmin lapsen kiintymisessä uuteen sijaisperheeseen. Tässä aineistossa ei kuitenkaan löytynyt suoraa yhteyttä katkennun sijoituksen ja kiintymyksen haasteiden kanssa.

Kiintymyksen kuvaukset kategorisointiin kolmeen ryhmään:

1. Kannattelevat kiintymyskuvaukset
2. Pulmalliset kiintymyskuvaukset
3. Lapsen tarpeisiin liittyvät kiintymyskuvaukset

Kannattelevia kuvauksia oli suurin osa, 65 %, pulmallisia kuvauksia 15 % ja lapsen tarpeisiin liittyviä kuvauksia 20 %. Kiintymyksen kuvaukset lapsen suhteessa muihin tai muuhun, saivat luokittelun jälkeen neljä kategoriaa, jolla pyrittiin kiintymyksen monipuoliseen kuvaamiseen eri suhteissa:

1. Biologinen perhe
2. Sijaisperhe
3. Muut tärkeät ihmiset
4. Lapselle tärkeät asiat

Aineistosta syntyneissä koodeissa eniten, noin 50 %, oli lapsen ja biologisten vanhempien välistä kiintymyksen kuvausta ja ne painottuivat äidin ja lapsen väliseen kiintymykseen. Suoria ilmaisuja biologisten vanhempien ja lapsen välillä oli kuitenkin vain noin 10 %. Lapsen ja biologisten vanhempien väliset suhteiden kuvaukset olivat pääosin kannattelevia. Koodattujen kuvausten painotus lasten ja biologisten vanhempien välisiin kannatteleviin kuvauksiin on tutkimusasetelman näkökulmasta ymmärrettävä. Dokumentit oltiin laadittu tilanteessa, jossa suunniteltiin, valmisteltiin ja lopuksi päätettiin lapsen paluusta biologisten vanhempien luokse. Suorien kuvausten vähäisyys herättää kuitenkin kysymyksen siitä, kuinka paljon työntekijät kykenevät ylipäättään tunnistamaan ja

käsittämään lasten kiintymyssuhdetarpeita. Jos lapsen kiintymistarpeet jäävät tunnistamatta, on selvää, että ne jäävät tällöin myös suurelta osin huomioimatta työskentelyssä, arvioinnissa ja päätöksenteossa (Botes & Ryke 2011, 48), sekä näin ollen myös dokumentoinnissa.

Pitkäsen (2008) lisensiaatintutkimuksessa todettiin, että tutkituissa lastensuojelun asiakirjoissa lapsen ja vanhemman välistä suhdetta oltiin sijoituksen aikana kirjattu teksteihin melko vähän. Päätöksistä ei lisäksi yleisesti selvinnyt lapsen ja vanhemman välisen suhteen muuttuminen sijaishuollon aikana, eikä päätöksistä löytynyt arvioita siitä, ”mitä sijoitus oli lapsen ja vanhemman suhteen kannalta tarkoittanut ja miten suhteen toimivuus oli mahdollistunut”. (Pitkänen 2008, 84–84.) Tämän tutkielman aineistoanalyysi toi esiin samansuuntaisen tuloksen. Vaikka kiintymyksen muutosta biologisen ja lapsen välillä ei systemaattisesti kuvattu, kuvattiin lapsen ja vanhemman sen hetkistä suhdetta jonkin verran pääsääntöisesti epäsuorasti tai epäselvästi. Vanhemman mentalisaatiokykyihin ja sensitiivisyyteen viitattiin aineistossa muutaman kerran. Vanhemman/hoitajan sensitiivisyydellä ja mentalisaatiokyvyillä on yhteys kiintymyksen paranemiseen ja mahdolliseen ”korjaamiseen” liittyviin seikkoihin (Sinkkonen 2015a, 37). Vanhemman sensitiivisyyden on todettu lisäksi olevan ylipäättään tärkeä seikka lapsen myönteiselle kehitykselle (Bowlby 1973, 357). Näin ollen voidaan ajatella, että vanhemman mentalisaatiotaidot saattavat edistää lapsen kotiutumisen mahdollisuuksia, vaikka niitä kuvattiin tässä aineistossa suhteellisen vähän. Sijaisperheen tai muiden henkilöiden mentalisaatiokykyihin ei ollut viittauksia.

Lapsen ja sijaisperheen välistä kiintymystä kuvattiin noin 20 % :ssa kaikista kiintymyskuvauksista. Mielenkiintoista on, että erityisesti epäonnistunutta kiintymystä sijaisvanhempien ja lapsen välillä kuvattiin suhteessa useammin suorilla kiintymyksen ilmaisuilla, kuin biologisten vanhempien ja lasten välistä kiintymystä. Myös tämä havainto on mielestäni tutkimusasetelman näkökulmasta johdonmukainen. Perheen jälleenyhdistämistä suunniteltaessa ja siitä päätettäessä, epäonnistuneen sijoituksen esille tuominen voi toimia eräänlaisena huostassapidon lopettamista tukevana seikkana, vaikkakaan sitä ei käytettäisi suoraan tai painavasti päätöksen perusteluna. Lapsen ja muiden tärkeiden ihmisten, kuten esimerkiksi sukulaisten ja ikätovereiden välisiä kiintymyksen kuvauksia oli noin neljäsosa kuvauksista. Vaikka Lewickan (2008, 211) mukaan emotionaalisten siteiden luominen paikkoihin voidaan nähdä edellytyksenä ihmisen psykologiselle tasapainolle, sopeutumiselle sekä vakauden tunteelle, ei kiintymyskuvaukset suhteessa paikkaan saaneet aineistossa merkittävää osuutta. Kiintymyksestä suhteessa muihin asioihin, esimerkiksi lemmikkieläimiin, ei ollut mainintoja.

Päätökset asiakirjoina näyttäytyivät ”vapaampina” teksteinä, kun taas asiakassuunnitelmien teemoja ohjasi vahvemmin valmis pohja valmiine otsikoineen. Tämä väistämättä suuntaa kirjoittamista. Mikään valmiista asiakassuunnitelman otsikoista ei kuitenkaan ohjannut suoraan kiintymyksen tarkasteluun. Ainoat otsikot, joiden olisi voinut välillisesi tulkita viittaavan kiintymyksen teemaan, olivat ”yhteydenpito läheisiin” ja ”lapsen tarpeet”. Asiakasdokumentteihin kirjataan usein institutionaalisen tehtävän kannalta tärkeäksi ajateltuja ja merkityksellisiä asioita. Jos valmiiden asiakirjarakenteiden ajatellaan kuvaavan organisaation asettamia tarpeita ja sen määrittelemää tärkeää tietoa, ei kiintymys näyttänyt tämän aineiston perusteella edustavan sellaista tietoa, joka olisi nähty organisaation näkökulmasta merkityksellisenä tai ainakaan välttämättömänä perheen jälleenyhdistämistä suunniteltaessa ja arvioitaessa. Huostassapidon lopettamispäätökset näyttäytyivät monisyisinä teksteinä, joissa oli selkeämpi juonellinen rakenne loppuratkaisuineen. Päätösteksteistä ei pystynyt kaikkiaan erottelemaan sitä, kuinka painava mikäkin peruste suhteessa huostassapidon lopettamiselle oli. Lopullinen päätös näytti koostuvan monenlaisista toisiinsa välillisesti liittyvistä sekä liittymättömistä asioista – useamman perustelun summasta. Perusteluista ensisijaisin ja vahvin vaikutti olevan vanhemman elämäntilanteen paraneminen ja vanhemman kuntoutuminen, joka taas näytti olevan usein vahvasti yhteydessä alkuperäisiin huostaanoton perusteisiin.

Myös Pitkäsen (2011) tutkimuksen mukaan perheen jälleenyhdistymisen mahdollisuudet rakentuvat kiinteässä suhteessa sijoitetun lapsen vanhempiin (Pitkänen 2011, 64). Vanhemman kuntoutuminen näyttäytyi teksteissä usein jonkinlaisena ”liikkeelle panevana voimana” kohti lapsen kotiinpaluuta. Useassa päätöksessä näkyi mainintoja siitä, että vanhemmat olivat aktiivisilla toimillaan halunneet edistää huostassapidon lopettamista esimerkiksi hakemalla huostassapidon purkua. Päätöksistä sai sellaisen vaikutelman, että vanhemmuuden taidot ja lapsen ja vanhemman välinen kiintymystä kannatteleva suhde muodostuivat perusteiksi vasta aktiivisemmän perheen jälleenyhdistämisen arviointityöskentelyn aikana. Näiden havaintojen myötä voidaan varovasti tulkita, että lapsen ja vanhemman välinen suhde ei näyttäydy sijaishuollon aikana juurikaan dokumentoinnissa ennen kuin perheen jälleenyhdistämistä aletaan suunnitella. Vaikka kiintymyksen kuvauksia yleisesti, sekä suoria kiintymyksen kuvauksia oli päätösdokumenteissa hieman enemmän, kuin asiakassuunnitelmissa, nämä eivät näytelleet merkittävää roolia huostassapidon lopettamisen perusteina.

7.2 Kiintymys kotiutumishetkellä ja erilaiset kiintymystarpeet

Tutkimuksessa mukana olleiden lasten keskiarvoinen huostassaoloaika oli noin 4,5 vuotta. Kaikkien lasten huostassapito oli kestänyt alle 10 vuotta ja lähes 70 % lapsista kotiutettiin ennen kuudetta

huostassapitovuotta. Mielestäni on syytä olettaa, että mitä kauemmin lapsi on elänyt sijaisperheessä, ja mitä vahvemaksi hänen kiintymyssuhteet sijaisperheeseen ovat muodostuneet, sen hankalammaksi ja monimutkaisemmaksi prosessiksi perheen jälleenyhdistäminen voi kiintymyksen näkökulmasta muodostua. Myös Bullockin, Littlen & Millhamin (1993) mukaan lyhyemmät huostassapidot aiheuttavat vähemmän perheen jälleenyhdistämiseen liittyviä ongelmia (Bullock, Little & Millham 1993, 142).

Lastensuojelulain (2007/417) mukaan huostassapidon lopettamista harkittaessa tulee ottaa huomioon 4 pykälän 2 momentin lisäksi lapsen ja sijaishuoltoa antavan tahon välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu. Tätä tulkittaessa voidaan siis ajatella, että jos arvioidaan, että kiintymyssuhde sijaisvanhemman ja lapsen välillä on muotoutunut vahvaksi, voi se näyttäytyä yhtenä esteenä huostassapidon lopettamiselle. Lapsella voidaan ajatella olevan hyvät mahdollisuudet uusien kiintymyssuhteiden muodostamiseen sijaisperheissä (Sinkkonen 2015b, 156). Myös omana hypoteesinani on, että kiintymyssuhteiden merkitykset korostuvat enemmän kodinomaisessa- kuin laitomaisessa ympäristössä, vaikka toisaalta rajanveto näiden kahden sijaishuollon muodon välillä ei ole yksiselitteistä. Koska kaikkien tutkielmassa mukana olleiden lasten huostassapidot olivat päättyneet kotiutukseen, voitaisiin täten varovasti olettaa, että kiintymys sijaisperheeseen ei ollut muodostunut ainakaan niin vahvaksi, että sen katkaiseminen oltaisiin nähty lapsen edun vastaisena. Noin 17 %:lla lapsista kiintymys sijaisperheeseen oli tämän aineiston perusteella jollain tavalla epäonnistunut, joka on mielestäni huomionarvoinen osuus. Tämä jättää pohtimaan, onko kotiutumisen mahdollisuudet suuremmat, jos kiintymys sijaisperheen ja lapsen välillä ei muodostu toivotulla tavalla. Se, että lapsen ja sijaisvanhemman välisen kiintymyssuhteen laatua ei arvioida huostassapidon lopettamisen esteeksi, voi kuitenkin johtua monesta seikasta, kuten esimerkiksi sijaishuollon kestoajasta, lapsen iästä tai muista asioista, kuten esimerkiksi useista sijaishuoltopaikoista, jolloin lapsella voi olla kokonaisuudessaan hankaluuksia kiintymisessä ja kiinnittymisessä.

Lasten ikä huostaanottohetkellä oli keskimäärin noin 7 vuotta. Allenin (2011) mukaan kehittyneiden maiden interventiot tapahtuvat usein liian myöhään, jolloin monenlaiset ongelmat, kuten käytösongelmat ovat jo kerenneet juurtumaan syvästi lasten ja nuorten elämään. Tämän myötä on mielestäni tärkeää pohtia sitä, onko tällöin kiinnittyminen ja korjaavien kiintymyssuhteiden luominen uuteen hoitajaan haastavampaa sekä voiko tämän johdosta myös lapsen kotiutumisen mahdollisuudet muodostua korkeammiksi. Lapsen ja vanhemman kiintymys, vaikkakaan ei välttämättä turvallinen sellainen, on kerennyt muodostumaan vahvaksi ja opitut toimintamallit ovat juurtuneet vahvasti sosiaaliseen käytökseen silloin kun lapsi on asunut pitkään kotona ennen huostaanottoa. Lisäksi, mitä

kauemmin lapsi on asunut kotona ennen huostaanottoa, voitaisiin olettaa, että lapsen tarpeisiin on mahdollisesti pystytty vastaamaan riittävästi. Lapsi on mahdollisesti saanut varhaisia hyviä kokemuksia ja lapsen ja vanhemman välinen kiintymys ei oletettavasti ole ollut lapselle ”niin vahingollista”, ettei huostaanottoa olla nähty välttämättömänä ratkaisuna.

Se, että sijasvanhemmat voivat olettaa, että suhdetta sijoitettuun lapseen ylläpidettäisiin ja siihen rohkaistaisiin myös lapsen kotiutumisen jälkeen, voisi syventää sijasvanhempien omistautumista ja sitoutumisen todennäköisyyttä (Dozier ym. 2015, 235). Voidaan ajatella, että sukulais- ja läheisverkostosta kotituvilla lapsilla olisi parempi todennäköisyys suhteen säilyttämiseen myös huostassapidon lopettamisen jälkeen, koska heidän välillä vallitsee lastensuojelun toimenpiteille syntyneen formaalin suhteen lisäksi myös informaali suhde. Hieman alle kolmasosa lapsista oli kotiutunut läheisverkostosta. Kuitenkin myös muiden lasten kohdalla dokumenteista kävi ilmi, että suhteen säilymistä kotiutumisenkin jälkeen haluttiin toisinaan pitää yllä. Luodun kiintymyssuhteen säilyttäminen on tärkeä seikka kertaalleen huostaanotetun ja kotiutetun lapsen näkökulmasta, pysyvyyden perspektiivistä.

Lastensuojelun ihmiskäsitys pohjautuu uskoon muutoksesta, jonka myötä mikään lastensuojelulain mukainen sijoitus ei pyri lähtökohtaisesti pysyvien ihmissuhteiden tai -kasvuympäristön tarjoamiseen lapselle (Pösö 2015, 18–19). Koska kaikki huostassapidon olivat päättyneet kotiutukseen, voidaan näissä tilanteissa huostassapito nähdä jollain tasolla väliaikaisena puuttumisena lapsen ja perheen elämään. Koska pysyvyys on lapsen kannalta kompleksinen asia, on esitetty ettei pysyvyyttä tulisi tarkastella ainoastaan sijoituksen pysyvyytenä. Tällöin huomio pysyvyyden näkökulmasta on laajemmin lapsen sosiaalisissa suhteissa ja erilaisten yhteisöjen jäsenyyksissä. (Pösö 2016, 20.) Tähän ajatukseen peilaten pysyvyys kiintymyksen näkökulmasta voisi kotiutumistilanteessa merkitä lapsen suhteen ylläpitoa merkitykselliseen, mahdollisesti ensisijaiseen kiintymyskohteeseen.

Lastensuojelun velvollisuutena on tukea ja edistää lapsen ja hänen vanhempansa myönteistä kanssakäymistä myös sijaishuollon aikana (Räty 2007, 290). Tapaamisten lisäksi lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa voidaan toteuttaa esimerkiksi puheluin. Yhteydenpito lapsen ja vanhemman välillä voi olla nykyteknologian avulla hyvinkin monimuotoista. Erilaiset yhteydenpidon keinot (esimerkiksi videopuhelut) oivat osaltaan turvata vanhemman ja lapsen välisen suhteen säilymistä. Vaikka lapsen ja vanhempien kanssakäymistä tuettiin tapaamisin sekä muilla muodoilla, ei dokumenteista käynyt ilmi, että kiintymyssuhteita oltaisiin kehitetty konkreettisin korjaavin toimin, kuten esimerkiksi terapeuttisoin menetelmin. Vanhemman ja lapsen suhteen voidaan kuitenkin olettaa pysyneen kannattelevana tai muuttuneen kannattelevaksi, sillä lapset olivat palanneet kotiin.

Puustinen-Korhosen & Pösön (2010) mukaan ”Lastensuojelun päätöksenteossa olisi löydettävä oikeudenmukainen tasapaino huostassapidon jatkamiseen ja päättämiseen kohdistuvien intressien välillä” (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 13). Vaikka aineiston perusteella kaikki kotiutuneet lapset, jotka ikäänsä nähden pystyivät esittämään asiassa mielipiteensä, olivat myös itse toivoneet kotiutusta, lapsen ja vanhempien intressit voivat toisinaan olla myös vastakkain. Toinen osapuoli voi toivoa huostassapidon jatkamista ja toinen sen päättämistä ja lisäksi lastensuojelun työntekijöiden näkemykset voivat olla eriäviä. Tällaisissa tilanteissa lapsen edun toteutuminen edellyttää vaativaa asiantuntijatyötä, jossa tulisi voida ennakoida erilaisten ratkaisujen vaikutuksia lapsen ja perheen myöhempään elämään, ottaen huomioon erilaiset asianosais- ja asiantuntijanäkemykset. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 13.)

Ei ole mielestäni syytä korostaa liikaa sitä, että lapsen sijoitus pois omasta kodista on aina suuri elämänmuutos, oli lapsi minkä ikäinen tahansa. Kuitenkin mitä vanhempi lapsi on, sitä paremmat mahdollisuudet hänelle on sanoittaa esimerkiksi huostaanottoon johtaneita syitä ja lastensuojeluprosessia kokonaisuudessaan. Huostaanoton alkuvaihe sekä uuteen sijaishuoltopaikkaan tulo ovat aina merkittäviä muutoksia lapselle riippumatta siitä, onko lapsella taustallaan aikaisempia sijoituskokemuksia (Enroos 2016, 257). Niin kuin olen edellä todennut, voidaan ajatella että kaikilla sijoitetuilla lapsilla on taustallaan ainakin yksi kiintymyssuhteen katkos (Sinkkonen 2015b, 156). Kiintymyssuhteiden turvaamisen ja lapsen suotuisan kehityksen kannalta olisi tärkeää, että sijoituksen jälkeen vältettäisiin kiintymyssuhteen katkeamista uudestaan (Sinkkonen 2003, 171). Näihin näkemyksiin pohjaten on mielestäni tärkeää, että huostassapidon lopettamista tarkastellaan edellisen kautta. Huostassapidon lopettaminen voi tarkoittaa yhtä kiintymyssuhteen katkosta lisää, jos kiintymyssuhde sijaisperheeseen on olemassa ja jos kiintymyssuhteisiin liittyviä tekijöitä ei oteta huomioon riittävästi huostassapidon lopettamisen yhteydessä. Vaikka lastensuojelulaki ei tällä hetkellä anna mahdollisuutta ”pysyväle sijoitukselle”, mielestäni olisi tärkeää pohtia, millaisissa tilanteissa se voisi olla lapsen edun mukainen ratkaisu. Vaikka lastensuojelulaki velvoittaa säännölliseen perheen jälleenyhdistämisen arviointiin, on hyväksyttävä, että osan huostaanotettujen lasten kohdalla paluu biologisten vanhempien luokse ei ole koskaan mahdollista lapsen edun nimissä. Fonagyn (2018) mukaan on ajateltu, että mitään erityistä käyttäytymistä ei voida tunnistaa kiintymykseksi (2018, 9). Tämän tutkielman tuloksiin peilaten voidaankin ajatella, että sen lisäksi ettei kiintymyksen kuvauksia liitetty suoraan kiintymyssuhteisiin liittyvään teoriaan ja tutkimukseen, myös kiintymyskäyttäytymisen erottaminen muusta käyttäytymisestä oli toisinaan vaikeaa. Nämä tekijät voivat yhdessä aiheuttaa sen, että kiintymyskuvaukset näyttäytyivät kokonaisuudessaan epämääräisinä suhdekuvauksina. Kiintymyksen kuvaukset dokumenteissa eivät nousseet keskeiseksi

osaksi kotiutustyöskentelyä, eikä sitä systemaattisesti arvioitu. Kiintymyssuhteet ja siihen liittyvä teoria näyttäytyy tämän aineiston valossa sosiaalityön sisällä epäselvältä, jäsentymättömältä ja hajanaiselta. Kiintymyksen systemaattisesta arvioinnista näyttäisi puuttuvan työkaluja. Kiintymyssuhdeteoria ja siihen liittyvät keskeiset käsitteet tulisi liittää laajemmin lastensuojelutyöhön ja sen arviointiin, jotta ne muodostaisivat suunnitelmallisemman ja järjestelmällisemmän pohjan kiintymyksen tarkastelulle lastensuojelun prosessissa, huostaanottoa ennen, huostassapidon aikana sekä huostassapidon lopettamisen yhteydessä. Kiintymyssuhdeteorian avulla voidaan sekä perustella että ymmärtää lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkityksellisyttä ja tämän suhteen katkaisemisen välttämistä. Toisaalta se auttaa myös ymmärtämään varhaisten ihmissuhteiden tärkeyden yksilön kokonaiskehitykselle ja mahdollisille vaurioittaville vaikutuksille. (Hurtig 2003, 103.) Kiintymyssuhdeteoria sisältää erityisiä soveltamismahdollisuuksia lapsille tarkoitetuissa sosiaalipalveluissa ja se tarjoaa puitteet yhdelle lastensuojelun tärkeimmistä tehtävistä – vanhempien ja lasten suhteiden ymmärtämiselle ja arvioimiselle (Botes & Ryke 2011, 35).

8 POHDINTA

8.1 Kohti vaikuttavaa kotiutustyöskentelyä

Kiintymyksen ja kiintymyssuhteiden näkökulmasta olisi mielestäni järkevää, että aktiivista kotiutustyöskentelyä alettaisiin tekemään mahdollisimman varhain, jos/kun perheen tilanne sen sallii. Lastensuojelussa on paljon haasteita muun muassa työntekijöiden vaihtuvuuteen liittyen (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 1). Työntekijöiden vaihtuvuutta voi mielestäni tarkastella myös kiintymisen näkökulmasta. Lastensuojelun sijaishuollossa työskennellään jo lähtökohtaisesti sellaisten lasten kanssa, joiden trauman voidaan nähdä liittyvän kiintymisen haasteisiin ja katkoksiin. Työntekijöiden vaihtuvuus organisaatiossa kuitenkin itsessään aiheuttaa sen, että tarvittava ja toivottava kiintyminen työntekijään on toisinaan mahdotonta. Samanaikaisesti, myös työntekijän kiinnittyminen asiakkaaseen on haastavaa. Onkin mielestäni oikeutettua kysyä: Vahvistaako organisaatio osaltaan lapsen kiintymykseen liittyvää traumaa vaihtuvuudellaan? Jatkuvat työntekijävaihdokset tekevät entistä mahdottomammaksi luottamussuhteen syntymisen lapsen ja työntekijän välillä. Asiakassuhde kärsii väistämättä myös ajan puutteesta, mikä hankaloittaa luottamuksen rakentumista (Kananaja & Ruuskanen 2019, 24). Heinon & Pursin (2018) julkaisussa todettiin, että työntekijöiden vaihtuvuuden lastensuojelussa arvioitiin vaikuttavan: työn laadun heikkenemiseen, työyhteisön kuormituksen lisääntymiseen, palveluiden saannin viivästymiseen, asiakasperheiden kokonaistilanteen ymmärtämisen vaikeutumiseen sekä luottamuksen synnyn heikentymiseen asiakassuhteissa (Heino & Pursi 2018, 5).

Kiintymyssuhteen teorian ja tutkimuksen ymmärtäminen voi auttaa siinä, miten voidaan parhaiten tukea lapsen kiintymystä ensisijaisiin hoitajiin (Goldsmith ym. 2004, 12), sijaishuollon aikana perhehoitajiin sekä perheen jälleenyhdistämistilanteissa biologisiin vanhempiin. Hurtig (2003) jäsentää väitöskirjassaan oivallisesti kaksi erilaista tapaa kiintymyssuhdeteorian hahmottamiseen lastensuojelun kontekstissa. Kiintymyssuhdeteoria voi tarjota kaksi vastakkaista keinoa tarkastella lapsen suhdetta läheisiin. Sillä voidaan perustella lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkityksellisyyttä ja tämän suhteen katkaisemisen välttämistä menetysten traumaattisuuden näkökulmasta, jolloin vanhemmille tarjottava tuki nousee keskiöön. Toisesta näkökulmasta, teoria taas on tärkeä muistutus varhaisten ihmissuhteiden merkityksestä yksilön kehitykselle ja mahdollisille vaurioittaville vaikutuksille, jolloin tärkeäksi piirteeksi nousee toimivamman kiintymyssuhteen mahdollistaminen. (Hurtig 2003, 103.) Mielestäni lapsen ja vanhemman (kiintymys)suhteen parantamiseksi perheen jälleenyhdistämistä suunniteltaessa ja arvioitaessa, tulisi käyttää enemmän terapeutisia tekniikoita. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei näitä juurikaan käytetä.

Kiintymyssuhteiden arviointitehtävä ei ole yksinkertainen ja oman näkemykseni mukaan kiintymyssuhteiden, kiintymyksen ja kiinnittymisen arviointi on prosessi, joka vaatii sekä resursseja että ymmärrystä kiintymyssuhteista ja siihen liittyvästä teoriasta. Myös Puustinen-Korhonen & Pösö (2010) näkevät kiintymyssuhteen laadun arvioinnin merkittävänä asiantuntijatyön haasteena, jonka menetelmien hallinta ja teoreettinen asiantuntemus on suurelta osin lastenpsykiatrian ja kehityspsykologian piirissä. Kiintymyssuhteisiin liittyvän asiantuntijuuden haaste sosiaalityössä vaikuttaa olevan ilmeinen, sillä tässä arviointityöskentelyssä tulisi osata ottaa huomioon ”sijoitettujen lasten erilaiset kehitysvaiheet, ikä, elämänhistoria ja muut ominaispiirteet sekä heidän erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset taitonsa ja siteensä niin sijaishuoltopaikassaan kuin muissa sosiaalisissa suhteissaan.” Lisäksi lastensuojelun konteksti asettaa oman haasteensa kiintymyssuhteiden arviointiin, sillä teoriaa tulisi soveltaa nuorisoikäisiin, huostaanotettuihin lapsiin ja huostassapidon lakkauttamiseen liittyvään arviointiin erilaisissa ympäristöissä kuten laitosympäristössä, jossa kiintymyssuhteita tulisi arvioida laitoshenkilökunnan ja nuoren välisenä suhteena. Vaikka lastensuojelussa tehdään monenlaisin menetelmin vuorovaikutuksen havainnointia, on syytä kysyä, onko tämä riittävää ja mikä painarvo sille tulisi antaa lapsen etua arvioidessa? (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 13.) Koska voidaan olettaa, ettei sosiaalityöntekijä voi olla kiintymyssuhteiden asiantuntija, olisi tärkeää, että kiintymyksen arviointiin saataisiin tarvittaessa muiden ammattilaisten, kuten esimerkiksi psykologien apu — helposti ja läheltä. Joissakin suuremmissa kunnissa lastensuojelulla on käytössä omia psykologeja, mutta pienemmät kunnat ovat väistämättä tämän suhteen eri arvoisessa asemassa. Tällöin tarvittavien muiden asiantuntijoiden apu tulee hakea muiden palveluiden, kuten esimerkiksi perheneuvolan kautta.

Tämän tutkielman teoriataustaan peilaten uskallan väittää, että kiintymyssuhteiden merkitys lastensuojelun sijaishuollossa on kiistaton. Aineiston perusteella kiintymyksen merkitykset eivät kuitenkaan nousseet keskeiseksi osaksi kotiutustyöskentelyä, eikä sitä systemaattisesti arvioitu. Kiintymyssuhteet ja siihen liittyvä teoria vaikutti aineiston perusteella näyttäytyvät hyvin diffuusisti työn sisällä siten, että kiintymyksen systemaattisesta arvioinnista puuttuu työkaluja. Niin ikään oma kokemukseni tätä tutkielmaa tehdessä oli, että teoriatausta ja empiria vaikutti toisinaan etäisiltä. Myös Botesin & Ryken (2011), McMurrayn (2008) ja Wilkinsin (2015) havaintoina on ollut, että kiintymyssuhteisiin liittyvän teorian ja tutkimuksen ymmärrys lastensuojelussa on puutteellista ja harjaantumaton, ja sen siirtämistä sosiaalityön käytäntöihin tulisi edistää. Kiintymyssuhteisiin liittyvän teorian ja tutkimuksen siirtäminen sosiaalityön käytäntöön vaatii kuitenkin näiden merkityksen ja tarpeellisuuden ymmärtämistä ja tietoista kehittämistä.

Kivistön & Hoikkalan (2014) selvitysraportin mukaan perheen jälleenyhdistäminen edellyttää entistä käytännönläheisempää avaamista, määrittelyä sekä tarkempaa sisällöllistä kuvaamista. Koska perheen jälleenyhdistämisen kysymykset liittyvät lastensuojelun eri vaiheisiin, myös vastuukysymykset sen toteuttamisesta ovat keskeisiä. Kaikkien perheiden kanssa tehtävä työ eri tavoin ja eri vaiheissa prosessia on tärkeää. Kivistö & Hoikkala (2014) ehdottavatkin, että perheiden kanssa tehtävä työskentely pohjautuisi valtakunnallisesti yhtenäiseen malliin tai viitekehykseen. (Kivistö & Hoikkala 2014, 34.) Myös omasta mielestäni, perheen jälleenyhdistämiseen liittyvät prosessit ja arviointityöskentely, vaatisi yhä aktiivisempaa kehittämistyötä.

8.2 Rakenteet kiintymyksen huomioimisen edistäjinä

Rötsän, Berglindin, Huovilan, Hyppäsen, Peksievin & Mykkäsen (2016) hankesuunnitelman mukaan 2015 voimaan tullut sosiaalihuollon asiakaskirjalaki (2015/254) voidaan nähdä ensimmäisenä merkittävänä askeleena kohti määrämuotoisen kirjaamisen käyttöönottoa sosiaalihuollossa. Määrämuotoisen kirjaamisen tarkoituksena on dokumentointikäytäntöjen ja asiakirjarakenteiden valtakunnallinen yhdenmukaistaminen. (Rötsä ym. 2016, 11–12.) Määrämuotoisen kirjaamisen nähdään mahdollistavan muun muassa tiedon vertailukelpoisuuden lisäämisen, yhteisen tietoperustan luomisen, helpomman vertailevan tutkimuksen tekemisen sekä tiedon vaivattomamman saatavuuden, koostamisen ja kustannustehokkaamman pysyvän säilyttämisen (Rötsä ym. 2016, 19). Määrämuotoisen kirjaamisen perusajatuksena on, että jokaiselle tarvittavalle tiedolle on oma paikkansa tietyssä asiakirjarakenteessa ja kaikki organisaatiot tuottavat tiedot samalla logiikalla. Terveys- ja hyvinvoinnin laitos tulee määrittämään hankkeen kehittelyvaiheessa tarvittavat asiakirjojen tietosisällöt. (Rötsä ym. 2016, 17–18.) Määrämuotoisen kirjaamisen myötä voidaan olettaa, että valmiin otsikoinnin merkitys kirjoittamista ohjaavana tekijänä korostuu aikaisempaa enemmän. Tämä voi olla kirjoittamista positiivisesti ohjaava tekijä niin, että monet eri teemat tulee kattavasti käsiteltyä. Toisaalta, jos valmiit otsikot eivät ohjaa kirjaamaan jostain aihealueesta, voi systemaattinen tämän osa-alueen arviointi jäädä puutteelliseksi kaikissa asiakirjoissa. Tämän tutkielman perusteella näyttäisikin mielestäni tarkoituksenmukaiselta, että määrämuotoiseen kirjaamiseen siirryttäessä, lastensuojelun asiakirjoissa ohjattaisiin kirjoittamaan myös lapsen ja hänelle läheisten ihmisten välisistä kiintymyssuhteista.

Olen esittänyt aikaisemmin Puustisen & Pösön (2010) osuvan kysymyksen siitä, riittääkö että lastensuojelulaki edellyttää ainoastaan, että huostassapidon yhteydessä arvioidaan lapsen ja sijaishuoltoa antavan välinen kiintymyssuhteen laatu, mutta lapsen ja vanhemman välistä suhdetta arvioitaessa arvioidaan ainoastaan heidän välistä `kanssakäymistä`. Lain muotoilu on herättänyt

pohdintani siitä, oletetaanko lähtökohtaisesti, että lapsen ja vanhemman välillä olisi automaattisesti olemassa oleva kiintymyssuhde. Näin ei välttämättä aina ole. Mielestäni olisi tärkeää, että lainsäädäntö edellyttäisi myös lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen arviointia osana huostassapidon lopettamista.

Olen käynyt läpi edellä joitakin kiintymykseen liittyviä seikkoja, joiden huomioiminen lastensuojelun kehittämistyössä olisi mielestäni tärkeää. On selvää, että uuden tutkimustiedon avulla voidaan nostaa esiin sellaisia teemoja, jotka eivät välttämättä muuten saisi niiden ansaitsemaa huomiota ja tällaisen tiedon myötä, myös työtä on mahdollista kehittää vaikuttavammin. Koska kiintymyssuhteiden tarkastelusta ja arvioinnista huostassapidon lopettamisen yhteydessä ei näytä olevan merkittävästi tutkimustietoa, olisi tähän liittyvän tutkimuksen tekeminen tulevaisuudessa tärkeää. Sillä lastensuojelutyön yhtenä keskeisenä elementtinä voidaan nähdä lapseen ja hänen perheeseen liittyvien päätösten tekeminen, myös pitkittäistutkimukset lastensuojelun päätöksenteon vaikutuksista lapsen ja perheen myöhemmälle elämälle olisivat merkittäviä. Lastensuojelun tulisi pystyä tekemään mahdollisimman vähän haittaa aiheuttavia päätöksiä, joiden tulevaisuuden vaikutukset ennen kaikkea lapsen näkökulmasta, olisivat todennäköisimmin myönteiset. Lisäksi, koska perheen jälleenyhdistämisen tema lastensuojeluprosessissa ei ole saanut merkittävää painoarvoa lastensuojeluun liittyvässä tutkimuksessa, siihen liittyvät laajemmat selvitykset olisivat tärkeitä myös tulevaisuuden lastensuojelutyön kehittämisen näkökulmasta. Sosiaalityö voidaan nähdä herkästi laadullisen tutkimuksen kenttänä. Lastensuojelussa tarvitaan kuitenkin myös enemmän yhteismitallista määrällistä tietoa niin yksilöllisistä asiakkuuksista kuin toimenpiteistä. Näiden lisäksi määrällistä tietoa tarvittaisiin myös normien perustaksi, sillä lastensuojelu näyttää olevan toimintalue, jossa esimerkiksi työntekijöiden ja asiakkaiden lukumäärien sekä työprosessin kulun normittaminen on tarpeellista tavoitteellisten työskentelysuhteiden mahdollistamiseksi. Numeroilla näkyväksi tekemisellä on tällöin myös poliittisia merkityksiä. (Heino & Pösö 2003, 593.)

Vaikka lastensuojelun asiakasmäärät ovat olleet jatkuvasti nousujohteisia, työntekijöiden määrää ei olla vastaavasti lisätty. Etenkin suurissa ja keskisuurissa kaupungeissa työntekijäkohtaiset asiakasmäärät ovat olleet viimeisen kymmenen vuoden ajan liialliset. (Kananoja & Ruuskanen 2019, 103.) Lastensuojelutyön laatua ei voida taata ilman, että käytössä on kohtuullinen määrä resursseja (Kananoja & Ruuskanen 2019, 15; Taskinen & Törrönen 2004, 19). Huolimatta siitä, että lastensuojeluun liittyvä resurssikeskustelu on esillä aika ajoin, konkreettisia toimia olisi tärkeää edistää. On selvää, ettei vaikuttava arviointi- ja kotiutustyöskentely, jonka pohjana toimii lapsen edun arviointi, ole mahdollista liian suurin asiakasmäärin ja riittämättömin resurssein.

Vastaisuudessa olisi oleellista pystyä tunnistamaan nykyistä paremmin lastensuojeluprosessista ne kohdat, jolloin perheen jälleenyhdistämiseen tulisi panostaa sekä vaikuttavimmat työskentelytavat, jotka ennustaisivat onnistunutta kotiutumista. Lastensuojelun prosessia tulisi tutkia kaiken kaikkiaan enemmän käytäntöön kiinnittyvänä tutkimuksena sekä kokonaisuutena – lapsen ja perheen tilanteena ennen huostaanottoa, sijaishuollon aikana sekä kotiutumisen jälkeen.

Loppusanat

...Ja hän tuli takaisin ketun luo.

- *Jää hyvästi, hän sanoi...*
- *Hyvästi, kettu sanoi. Nyt saat salaisuuteni. Se on hyvin yksinkertainen: Ainoastaan sydämellä näkee hyvin. Tärkeimpiä asioita ei näe silmillä.*
- *Tärkeimpiä asioita ei näe silmillä, pikku prinssi toisti paremmin muistaakseen.*
- *Aika, jonka olet tuhlanut ruusullesi, tekee siitä niin tärkeän sinulle.*
- *Aika, jonka olen tuhlanut ruusulleni...pikku prinssi toisteli paremmin muistaakseen.*
- *Ihmiset ovat unohtaneet tämän totuuden, sanoi kettu. Mutta älä sinä unohda sitä. Sinun on vastattava aina siitä, mitä olet kesyttänyt. Olet vastuussa ruusustasi...*
- *Olen vastuussa ruusustani...pikku prinssi toisti paremmin muistaakseen.*

(Saint-Exupéry 1984, 72–74.)

Lähteet

Aer, Janne (2012) Lastensuojeluoikeus: lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Helsinki: Talentum Media.

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Allen, Graham (2011) Early Intervention: The Next Steps. An Independent Report to Her Majesty's Government. London: Stationery Office.

Araneva, Mirjam (2016a) Sijaishuollossa olevan lapsen yhteydenpito-oikeus. Teoksessa Hakalehto, Suviaanna & Toivonen, Virve (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Kauppakamari. Hansaprint, 166–185.

Araneva, Mirjam (2016b) Lapsen suojelu: Toteuttaminen ja päätöksenteko. Käsikirja lapsen asioista päättävälle. Helsinki: Talentum Pro.

Ainsworth, Mary (1979) Infant-Mother Attachment. *American Psychologist* 34(1), 932–937.
[http://www.michelleschoenleber.com/uploads/5/4/0/4/5404776/ainsworth_\(1979\).pdf](http://www.michelleschoenleber.com/uploads/5/4/0/4/5404776/ainsworth_(1979).pdf) . Viitattu 6.3.2019.

Ainsworth, Mary (1985) Attachments across the life span. *New York Academy of Medicine* 61(9), 792–812. <http://europepmc.org/backend/ptpmcrender.fcgi?accid=PMC1911889&blobtype=pdf> . Viitattu 13.2.2019.

Ainsworth, Mary (1991) Attachments and other affectional bonds across the life cycle. Edited by Parkes, Colin & Stevenson-Hinde, Joan & Marris, Peter. *Attachment Across the Life Cycle*. London and New York: Routledge, 33–51.

Ainsworth, Mary & Blehar, Mary & Waters, Everett & Wall, Sally (2015) *Patterns of Attachment. A Psychological study of the strange situation. With a new preface by Waters, Everett & Bretherton, Inge & Vaughn, Brian and additional appendices*. London and New York: Routledge.

Baer, Judith & Martinez, Colleen (2006) Child maltreatment and insecure attachment: a meta-analysis. *Journal of Reproductive and Infant Psychology* 24(3), 187–197.

Balsells, Angeles & Pastor, Crescencia & Amorós, Pere & Mateos, Ainoa & Ponce, Carmen & Navajas, Alicia (2014) Child Welfare and Successful Reunification through the Socio-Educative Process: Training Needs among Biological Families in Spain. *Social Sciences* 3(4), 809–826.

Botes, Wezet & Ryke, Elma (2011) The Competency base of Social workers with regard to Attachment theory in Foster care Supervision: A Pilot study. *Social Work/Maatskaplike Werk* 47(1), 31–50.

Bowlby, John (1969) *Attachment and Loss. Volume 1: Attachment*. London, UK: The Hogarth Press.

Bowlby, John (1973) Attachment and Loss. Volume: 2: Separation, Anger and Anxiety. London, UK: The Hogarth Press.

Bowlby, John (1980) Loss, Sadness And Depression. London, UK: The Hogarth Press.

Bullock, Roger & Little, Michael & Millham, Spencer (1993) Going home. The Return of Children Separated from their Families. England. Dartmouth: Dartmouth Publishing Company Limited.

Burgess, Ernest (1928) What social case records should contain to be useful for sociological interpretation. Social Forces 6(4), 524–532.

Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2016) Child welfare removals by the state — complex and controversial decisions. Teoksessa Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes Marit (toim.) Child Welfare Removals by the State: A Cross-Country Analysis of Decision-Making Systems. New York: Oxford University Press, 1–17.

Crittenden, Patricia (1985) Maltreated infants: Vulnerability and resilience. Journal of Child Psychology and Psychiatry 26(1), 85–96.

Cutrona, Carolyn & Russell, Daniel (1987) The provisions of Social relationships and Adaptation to stress. Advances in Personal Relationships 1(1), 37–67.

Goldsmith, Douglas & Oopenheim, David & Wanlass, Janine (2004) Separation and Reunification: Using Attachment Theory and Research to Inform Decisions Affecting the Placements of Children in Foster Care. Juvenile and Family Court Journal 55(2), 1–13.

Dozier, Mary & Stovall, Chase & Albus, Kathleen & Bates, Bray (2001) Attachment for Infants in Foster Care: The Role of Caregiver State of Mind. Child Development 72(5), 1467–1477.

Dozier, Mary & Grasso, Damion & Lindhiem, Oliver & Lewis, Erin (2015) Sijaisvanhemman sitoutumisen merkitys. ”Tämä on minun lapseni” -haastattelun avaamia näkökulmia. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Tevonen-Arnkil, Kaisa (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Tallinna: Printon, 220–240.

Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin. Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto: Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 224–260.

Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko (2017). Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta. Teoksessa Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko & Ranta-Tyrkkö, Satu (toim.) Mielekäs tutkimus: näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere University Press, 7–38.

Eronen Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Raportti 4/2013.

- Farnfield, Steve & Hautamäki, Airi & Nørbech, Peder & Sahhar, Nicola (2010) DMM assessments of attachment and adaptation: Procedures, validity and utility. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 15(3), 313–328.
- Fonagy, Peter (2018) *Attachment Theory and Psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Goldberg, Susan & Grusec, Joan & Jenkins, Jennifer (1999) Confidence in Protection: Arguments for a Narrow Definition of Attachment. *Journal of Family Psychology* 13(4), 475–483.
- Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (2016) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa (toim.)* Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve. Vantaa: Hansaprint.
- Hakalehto, Suvianna (2016) Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (toim.) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Kauppakamari. Hansaprint, 22–53.
- Hallas, Donna (2002) A Model for Successful Foster Child-Foster Parent Relationships. *Journal of Pediatric Health Care* 16(3), 112–118.
- Hallintolaki (2003/434)
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=hallintomenettelylaki> . Viitattu 30.1.2019
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain 50 §:n, perhehoitajalain ja omaishoidon tuesta annetun lain muuttamisesta (2010) <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100331> . Viitattu 21.1.2019
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta (2018)
<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180237#idp447439840> . Viitattu 6.12.2018
- Harden, Brenda & Meisch, Allison & Vick, Jessica & Pandohie-Johnson, Lisa (2008) Measuring parenting among foster families: The development of the Foster Parent Attitudes Questionnaire (FPAQ). *Children and Youth Services Review* 30(8), 879–892.
- Hautamäki, Airi (2003) Kiintymyssuhdeteoria – Teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. 1. –3. painos. Vantaa: Dark, 13–66.
- Hautamäki, Airi (2011) Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden vaarantuminen. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen*. Helsinki: WSOYpro, 29–69.
- Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003) Tilastot ja tarinat lastensuojelun tietolähteinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 68(6), 584–596.
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100156/036heino.pdf> . Viitattu 7.2.2019.

Heino, Tarja & Pursi, Katarina (2018) Miten maakunta voi vähentää tarvetta lasten huostaanottoon? Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tutkimuksesta tiiviisti 5/2018.

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136072/URN_ISBN_978-952-343-079-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y . Viitattu 16.2.2019.

Hiitola, Johanna (2008) Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Stakesin työpapereita 21/2008. Helsinki: Vastapaino.

Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013) Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelukeskusliitto/Samalla_puolella_Nakokulmia_perheiden_jalleenyhdistamiseen_lastensuojelussa.pdf . Viitattu 16.1.2019.

Hoikkala, Susanna & Lavikainen, Ville (2015) Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Howe, David & Brandon, Marian & Hinings, Diana & Schofield, Gillian (1999) Attachment theory, Child maltreatment and family support: A Practice and Assessment Model. London: Macmillan press Ltd.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Väitöskirja: Lapin yliopisto.

Huuskonen, Saira & Korpinen, Johanna & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino & Vakkari, Pertti (2010) Kolme polkua lastensuojelun avohuollon organisatorisessa muistissa. Yhteiskuntapolitiikka 75(6), 650–658.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2005) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes

Kalland, Mirjam (2003) Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. 1. –3. painos. Vantaa: Dark, 198–233.

Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2019) Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:4.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161379/Selvityshenkilön_edellytykset_lastensuojelun.pdf?sequence=4&isAllowed=y . Viitattu 27.2.2019.

Kernberg, Otto (1979) Object Relations theory and Clinical Psychoanalysis. New York: Jason Aronson Inc.

Kivistö, Jaana & Hoikkala, Susanna (2014) Syntymäperheiden ja läheisverkoston kanssa työskentely sijoituksen aikana – Nuorten näkökulma. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Rissanen, Sari & Saranto, Kaija (2011) Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus , 257–273.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Väitöskirja: Helsingin yliopisto.

Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Kunnallissalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Sastamala: Vammalan Kirjapaino.

Laaksonen, Maarit & Kääriäinen, Aino & Penttilä, Marja & Tapola-Haapala, Maria & Sahala, Heli & Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu (2011) Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Raportti 54/201.

Laki sosiaalihuollon asiakirjoista (254/2015) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150254> . Viitattu 13.11.2018.

Lapsen oikeuksien komitea (2013) Yleissopimus lapsen oikeuksista. Yleiskommentti nro: CRC/C/GC/14. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf . Viitattu 15.1.2019 . Viitattu 16.1.2019

Lapsen oikeuksien yleissopimus (1999/60) https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2 . Viitattu 8.3.2019.

Lastensuojelulaki (2007/417) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&seach%5Bpika%5D=huostaanotto#L9P47> . Viitattu 14.11.2018.

Laurila, Anja (1993) Lainaksi annettu lapsi. Sijaiskoti – kokemuksia ja ajatuksia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Lewicka, Maria (2008) Place attachment, place identity and place memory: Restoring the forgotten city past. Journal of Environmental Psychology 28(3), 209–231.

Suomen mielenterveysseura (2018) Kiintymys. <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/tunteet/kiintymys> . Viitattu 23.1.2019

MacDonald, Donna & Boddy, Jennifer & O`Callaghan, Kathy & Chester, Polly (2015) Ethical Professional Writing in Social Work and Human Services. Ethics and Social Welfare 9(4), 359–374.

MacDonald, Kevin (1992) Warmth as a Developmental Construct: An Evolutionary Analysis. Child Development, 63(4), 753–773.

McMurray, Isabella & Connolly, Helen & Preston-Shoot, Michael & Wigley, Veronica (2008) Constructing resilience: social workers' understandings and practice. *Health and Social Care in the Community* 16(3), 299-309.

Oxford, Monica & Marcenko, Maureen & Fleming, Charles & Lohr, Mary Jane & Spieker, Susan (2016) Promoting birth parents' relationships with their toddlers upon reunification: Results from Promoting First Relationships® home visiting program. *Children and Youth Services Review* 61, 109–116.

Pajulo, Marjukka & Pyykkönen, Nina (2011) Mentalisaatiokyky varhaisessa vanhemmuudessa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen*. Helsinki: WSOYpro, 71–94.

Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulmia. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisusarja. Verkkojulkaisu 51.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> . Viitattu: 6.12.2018.

Perhehoitolaki (2015/263) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150263#P4> . Viitattu 14.11.2018.

Pitkänen, Mia (2008) Yhteiseen elämään - Huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto: Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Pitkänen, Mia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26.

Punamäki, Raija-Leena (2003) Kiintymyssuhteen ja traumaattisten kokemusten yhteys. Teoksessa Sinkkonen Jari & Kalland, Mirjam (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. 1. –3. painos. Vantaa: Dark, 174–197.

Puustinen-Korhonen, Aila & Pösö, Tarja (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. *Lapsivaltuutetun toimiston julkaisu* 2010:3.

Pösö, Tarja (2015) Adoptio ja perhehoito. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Tevonen-Arnkil, Kaisa (toim.) *Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta*. Tallinna: Printon, 16–22.

Pösö, Tarja (2016) Johdanto: Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) *Huostaanotto: Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 7–30.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Vironkannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Juva: Bookwell, 235–255.

Roos, Jeja-Pekka (2004) Huostaanotto ja ihmisoikeudet? Teoksessa Roos, Jeja-Pekka (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä, 5–11.

Roose, Rudi & Mottart, Andrè & Dejonckheere, Nele & Nijnatten, Carol & Bie, Maria (2009) Participatory social work and report writing. *Child & Family Social Work* 14(3), 322–330.

Räty, Tapio (2004) Lapsen huostaanotto. Perusteet ja oikeusvaikutukset. Teoksessa Roos, Jeja-Pekka (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä, 21–33.

Räty, Tapio (2007) Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.

Rötsä, Maarit & Berglind, Heidi & Huovila, Mikko & Hyppönen, Konstantin & Peksiev, Tiina & Mykkänen, Juha (2016) Sosiaalihuollon valtakunnallisten tietojärjestelmäpalvelujen ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke (Kansa-hanke). Hankesuunnitelma vuosille 2016–2020. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130563/URN_ISBN_978-952-302-660-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y . Viitattu 27.2.2019.

Saastamoinen, Kati (2008) Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Saint-Exupèry, Antoine (1984) Pikku Prinssi. 11. painos. Porvoo: WSOY.

Schore, Judith & Schore, Allan (2008) Modern Attachment Theory: The Central Role of Affect Regulation in Development and Treatment. *Clinical Social Work Journal* 36(1), 9–20.

Sinko, Päivi (2004) Pienenä mä luulin että ihminen tarkoittaa aikuista. Teoksessa Roos, Jeja-Pekka (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä, 83–95.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (2003) Johdanto: Ihminen tarvitsee toisen läheisyyttä. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Vantaa: Dark, 7–10.

Sinkkonen, Jari (2003) Kiintymyssuhteen häiriöiden yhteydet psykopatologiaan. Teoksessa Sinkkonen Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. 1. –3. painos. Vantaa: Dark, 146–173.

Sinkkonen, Jari (2015a) Lapsen kiintymyssuhteet tavanomaisissa ja poikkeavissa olosuhteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Tevonen-Arnkil, Kaisa (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Tallinna: Printon, 23–39.

Sinkkonen, Jari (2015b) Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoitettaessa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Tevonen-Arnkil, Kaisa (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Tallinna: Printon, 148–164.

Smith, Roger (2009) Doing Social Work Research. McGraw-Hill: Open University Press.

Suomela, Anu (2004) Missä viipyvät huostaanottoperheiden ihmisoikeudet? Teoksessa Roos, Jeja-Pekka (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä, 33–53.

Suomen perustuslaki. (1999/731) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P19> . Viitattu 15.1.2019.

Taskinen, Sirpa & Törrönen, Maritta (2004) Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta. Teoksessa Roos, Jeja-Pekka (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä, 12–20.

Taskinen, Sirpa (2010) Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOYpro.

Tilastoraportti (2018a) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sijoitusten kestot 2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136279/Tr09_18.pdf?sequence=5&isAllowed=y . Viitattu: 27.3.2019.

Tilastoraportti (2018b) Lastensuojelu 2017. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136409/Tr17_18_LASU.pdf?sequence=5 . Viitattu 27.3.2019.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva: Bookwell, 29–75.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
<https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> . Viitattu 15.2.2019.

Valkonen, Leena (2014) Sijaisvanhemmat. Turku: Winbase.

Vierula, Tarja (2012) Asiakkaiden ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa. Vanhempien näkökulma. Janus 20(2), 149–167.

Vilkkä, Hanna (2007) Tutki ja Mittaa – määrällisen tutkimuksen perusteet. Helsinki: Tammi.

Wastell, David & White, Sue (2012) Blinded by neuroscience: social policy, the family and the infant brain. Families, Relationships and Societies 1(3), 397–414.
<https://www.ingentaconnect.com/contentone/tpp/frs/2012/00000001/00000003/art00008?crawler=true> . Viitattu 30.1.2019

Weiss, Robert (1974) The provisions of social relationships. Teoksessa Rubin, Zick (toim.) Doing unto others. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 17–26.

Weiss, Robert (1991) *The Attachment bond in Childhood and Adulthood*. Teoksessa Parkes, Colin & Stevenson-Hinde, Joan & Marris, Peter (toim.) *Attachment Across the Life Cycle*. London and New York: Routledge, 66–76.

Wilkins, David (2015) *The use of theory and research knowledge in child protection social work practice: A study of disorganised attachment and child protection assessment*. University of Kent: Doctor of Philosophy thesis.

Woodward, Lucinda & Bauerd, Amy (2007) *People and Their Pets: A Relational Perspective on Interpersonal Complementarity and Attachment in Companion Animal Owners*. *Society & Animals* 15(2), 169–189.